

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра історії

КРАЇНОЗНАВСТВО ТА РЕГІОНАЛІСТИКА

Навчально-методичний посібник

для змішаної форми навчання

Автор-укладач: **Н.М. БУГЛАЙ**

Миколаїв 2025

УДК 94+913(4/9) (075.8)
Б90

*Рекомендовано Вченою радою
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
від 27.06.2025 р. протокол № 6*

Рецензенти:

Дацків І.Б. – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і дипломатії Західноукраїнського національного університету

Чорна Н.М. – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Рижева Н.О. – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри історії Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Буглай Н.М. «Країнознавство та регіоналістика»: навчально-методичний посібник для змішаної форми навчання /автор-укладач Н.М. Буглай. – Миколаїв: електронна версія. – 288 с.

Навчально-методичний посібник «Країнознавство та регіоналістика» для змішаної форми навчання відповідає формату дисципліни «Країнознавство та регіоналістика», що викладається для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня спеціальностей 014 СО (Історія) та 032 Історія та археологія. У посібнику розкриваються теоретичні аспекти дисципліни та міститься комплексний аналіз країн та регіонів світу. Основна увага при вивченні курсу здобувачами освіти історичних спеціальностей в процесі навчання у ЗВО зосереджується на актуальних аспектах та проблемах розвитку країнознавчої та регіоналістичної тематики.

Розрахований на здобувачів освіти ЗВО та всіх, хто цікавиться даною тематикою.

УДК 94+913(4/9) (075.8)
Б90

© Буглай Н. М., 2025
© ННПІ імені В.О. Сухомлинського
НУК імені адмірала Макарова, 2025

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Лекційні заняття (для змішаної форми навчання).....	6
2. Плани семінарських занять (для змішаної форми навчання).....	234
3. Завдання до самостійної роботи (для змішаної форми навчання).....	255
4. Реферативні дослідження (для змішаної форми навчання).....	260
5. Комплексні завдання поточного контролю знань (для змішаної форми навчання).....	261
6. Поточні тести для перевірки рівня знань (для змішаної форми навчання).....	263
7. Питання підсумкового контролю (для змішаної форми навчання).....	280
8. Рекомендована література	283

ВСТУП

Навчально-методичний посібник «Країнознавство та регіоналістика» для змішаної форми навчання відповідає формату дисципліни «Країнознавство та регіоналістика», що викладається для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня спеціальностей 014 СО (Історія) та 032 Історія та археологія. Структура посібника відповідає змісту тематичного плану навчальної дисципліни «Країнознавство та регіоналістика».

Посібник «Країнознавство та регіоналістика» для змішаної форми навчання, на нашу думку, сприяє поглибленню знань з основних питань країнознавчої та регіоналістичної тематики в контексті сучасних наукових досліджень. У посібнику міститься короткий зміст лекцій, плани семінарських занять, тематика рефератів, питання та завдання для контролю й перевірки самостійної роботи, підсумкового оцінювання, що носять різнобічний характер та стосуються аналізу, синтезу, узагальнення, інтерпретації, логічних висновків. До посібника надається рекомендована література. Навчально-методичний посібник розроблений з урахуванням сучасних вимог та забезпечує необхідні передумови для успішного опанування здобувачами освіти матеріалу дисципліни «Країнознавство та регіоналістика».

Наповнення розділів посібника допомагає ознайомленню здобувачів освіти із сукупністю знань по зазначеній дисципліні при змішаному форматі навчання. У навчально-методичному посібнику розглянуто основні теоретичні аспекти країнознавчої та регіоналістичної тематики, визначено своєрідність та особливості держав і регіонів світу в контексті їх історичного розвитку та природно-географічного розташування, проаналізовано питання соціально-демографічної організації населення, функціонування політико-правових систем, економічного й виробничого потенціалу, етнокультурного та релігійно-конфесійного розвитку, міжнародної взаємодії. Матеріал посібника допомагає систематизації та узагальненню різномірних даних про

держави світу та виробленню навичок застосування їх здобувачами освіти у практичній діяльності.

Оскільки в наш час зростає потреба в інформації, що допомагає зрозуміти складні процеси, які відбуваються у сучасному світі, а посібник має допомогти узагальнити та розвинути вже набуті знання, сформувати цілісне уявлення про ту чи іншу країну. Посібник має допомогти студентам якісно готуватися до занять, опрацьовувати складні питання, контролювати власний рівень засвоєння навчального матеріалу. Навчально-методичний посібник «Країнознавство та регіоналістика» для змішаної форми навчання допоможе здобувачам освіти зорієнтуватися в колі основних проблем дисципліни та сприятиме визначенню найбільш ефективних шляхів вивчення та засвоєння матеріалу.

Матеріал, що міститься у навчально-методичному посібнику покликаний сформувати цілісне сприйняття держав як складних суспільно-політичних, геокультурних і соціально-економічних утворень. Здобувачі освіти мають змогу через призму раніше отриманих знань по-новому підійти до розуміння рушійних сил суспільного прогресу в окремо взятих країнах чи регіональних блоках держав, зрозуміти комплекс причин, котрі зумовлюють прискорений розвиток чи відставання окремих держав у суспільному розвитку. Вони так само мають змогу значно ширше поглянути на суперечливий характер розвитку окремих держав через системну взаємодію зі світовими цивілізаційними процесами і глобальним характером сучасної політики та економіки.

Пропонований посібник, на наш погляд є корисним, він покликаний сприяти формуванню професійної культури та наукового світогляду.

1. Лекційні заняття (для змішаної форми навчання)

Тема 1. Країнознавство та регіоналістика як навчально-наукова дисципліна.

План

1. Поняття, предмет, завдання країнознавства. Регіоналістика.
2. Зародження теоретичних основ країнознавства. Провідні наукові школи країнознавства.

1. Поняття, предмет, завдання країнознавства. Регіоналістика.

Країнознавчу підготовку здобувачів освіти як майбутніх фахівців у закладах вищої освіти забезпечує навчальна дисципліна «Країнознавство та регіоналістика», що розглядає: *загальні знання з географії, історії, політичного, економічного, культурного розвитку, геополітичного середовища, духовно-релігійних процесів, етнології країн і регіонів світу з погляду їх реального та потенційного впливу на зовнішню політику держав і міжнародні відносини.*

В Україні, після проголошення державної незалежності на початку 1990-х років, почалось відродження втрачених на початку радянської доби наукових регіональних. Країнознавча підготовка здобувачів освіти стає все більш актуальною, а дослідження із країнознавчої та регіоналістичної тематики у вітчизняних університетах продовжують і розвивають накреслені традиції відповідних наукових шкіл.

Термін «країнознавство» широко використовується в географії, історії та інших науках і означає, що основним джерелом дослідження є та чи інша країна. Поняття «країна» найчастіше виступає синонімом до поняття «держава», Країнознавство досліджує також райони або регіони країни. У ХХ ст., особливо в другій половині, з'явилося немало теоретичних робіт з країнознавства та праць, які характеризували, описували різні країни, але загальноприйнятого трактування поняттю «країнознавство» немає. У

довідниковій літературі це поняття трактується як «географічна дисципліна з комплексного вивчення країни, що систематизує та узагальнює різноманітні дані про їх природу, населення, господарство, культуру та соціальну організацію».

Предмет країнознавства стосується сфери інтересів різних природничих, гуманітарних і соціально-економічних наук — географії, політології, історії, економіки, культурології, релігієзнавства, етнології, мовознавства тощо. Відповідно виділяють й різні напрями країнознавства — географічний, історичний, економічний, політологічний, культурологічний, етнологічний, культурно-лінгвістичний та ін.

Авторитетний вітчизняний учений П. Шищенко вважає, що просторовим об'єктом географічного країнознавства є територія (край), акваторія з островами, які мають ознаки етноландшафтно-господарської цілісності і в межах яких простежуються взаємозалежності між природними умовами, природними ресурсами та етносом, способами господарювання, ментальністю і духовними цінностями. Інші науковці, автори навчального посібника «Країнознавство: основи теорії» (К. : Либідь, 2009) Б. Яценко і В. Бабарицька обґрунтовують важливість цивілізаційного підходу у країнознавстві і виділяють серед проблем країнознавчого аналізу, крім власне географічних аспектів, також питання соціальної сфери, культуросфери, еконосфери та політсфери країни. Вони визначають країнознавство як сукупність міжгалузевих наукових досліджень, що займаються комплексним вивченням країн і регіонів, систематизуючи й узагальнюючи дані про їхню природу і територію, геопросторові особливості, склад населення та його культуру, господарство, суспільно-політичну організацію, зовнішні відносини.

Ще один добре знаний український географ, Г. Балабанов слушно зауважує, що предметне поле країнознавства і регіоназнавства сьогодні успішно розробляють не лише географи, а й політологи, історики, економісти, лінгвісти, етнологи, культурологи та ін. Воно, вважає вчений,

перетворилося на широку сферу міждисциплінарних наукових досліджень, при цьому очевидно є проникнення географічних ідей і самих географів у суміжні галузі знань та види діяльності.

Немає нічого дивного, що представники означених наук і в Україні, і в країнах зарубіжжя мають іноді різні погляди на зміст країнознавства. Існує ряд визначень країнознавства.

Однак попри всі відмінності у його трактуванні думки вчених зводяться здебільшого до того, що *країнознавство* — це навчальна дисципліна, освітня спеціальність або напрям наукових досліджень, які займаються комплексним вивченням країн та регіонів, систематизують і узагальнюють різноманітні дані про їхнє географічне розташування, природу, населення, господарство, історію, політичну систему, право, культуру, етнічний склад, духовний розвиток, геополітичне середовище, зовнішню політику, місце в системі міжнародних відносин.

Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці сучасної соціально-політичної організації світу, а також їх великі частини (райони, штати, області, провінції тощо) і різні міждержавні регіональні та глобальні угруповання.

Країни і регіони світу вивчає не лише країнознавство, вони є об'єктом вивчення й історії, географії, філософії, суспільствознавства, культурології, соціології, геології та інших наук і навчальних дисциплін. Кожна з них досліджує лише певну сторону об'єкта, тобто його конкретні властивості, явища, процеси і відношення. Та складова об'єкта, на яку найбільше спрямована увага тієї чи іншої науки і називається її предметом.

Предметом країнознавства є країни і регіони світу як єдині системи, що складаються з різноманітних, але взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле на світовій політичній арені. Країнознавство інтегрує в собі універсальні знання про країни, відображаючи цілісну картину буття основних одиниць соціально-політичної організації світу.

Системна універсальність предмета країнознавства, на думку українського вченого *П. Масляка*, полягає у тому, що:

- всі сфери функціонування суспільства тієї чи іншої країни тісно взаємопов'язані;
- неможливо отримати цілісної картини певної держави або регіону, вилучаючи якийсь її елемент (сферу, регіон);
- велике значення має взаєморозміщення країн і регіонів стосовно одне одного в географічному (геополітичному) просторі;
- країни та міждержавні утворення існують у часі, що разом із простором визначає буття людей, народів і суспільств;
- кожна система (країна) складається з підсистем нижчого ієрархічного рівня, до котрих переважно належать територіально-управлінські системи (штати, губернії, області, провінції тощо);
- територіальні утворення (країни і регіони) формуються постійною зміною їхніх станів унаслідок внутрішньої та зовнішньої взаємодії елементів.

Завдання країнознавства слід розглядати у трьох основних аспектах:

1. Науково-теоретичному – розроблення цілісної концепції розвитку та функціонування всього суспільства з урахуванням співвідношення і взаємозв'язку між різними системами суспільної організації (політичною, соціальною, господарською, правовою тощо).

2. Навчальному – озброєння теоретичними знаннями в галузі різних сфер життя окремих країн і регіонів/районів, а також практичними вміннями побудови комплексних країнознавчих характеристик із використанням набутих знань і дослідницьких країнознавчих методів.

3. Публіцистичному (дескриптивному, описовому) - ознайомлення з основними характеристиками країн та регіонів світу з використанням різноманітних ЗМІ та формування вміння систематизувати та доносити таку інформацію до цільових аудиторій через пресу, періодику, публічні виступи.

У контексті розуміння країнознавства як комплексної, міждисциплінарної синтезованої науки з'ясовується й суспільне значення

його іншої важливої функції — *інформаційної*. Ця функція полягає у збиранні, збереженні й наданні можливості використання даних про географію, історію, політичний розвиток, економіку, культуру, геополітичне середовище, тенденції й проблеми розвитку країн і регіонів світу, системоутворювальні фактори (політичні, правові, соціальні, економічні) країн тощо. Завдяки такій функції країнознавство, як вважають деякі учені, може відігравати суттєву роль у сфері зовнішніх політичних та економічних зв'язків, сприяючи підвищенню їх компетентності й ефективності шляхом формування географічної культури влади, підприємців і дипломатів.

Тлумачень терміну *регіоналістика*, також, існує декілька, в залежності від сфери інтересів різних наук, а відповідно виділяють і різні напрями регіоналістики.

Наведемо декілька визначень регіоналістики:

регіоналістика — міждисциплінарна наука, яка вивчає проблеми з позицій регіоналізму;

регіоналістика — наука, що особливу увагу приділяє вивченню регіоналізації міжнародних стосунків під впливом чинників глобалізації;

регіоналістика — наука, яка вивчає територіальну організацію економіки, господарської діяльності та економічне районування.

Найпоширенішим, напевно, можна вважати: *регіоналістика — міждисциплінарна наука, щовивчає об'єктивні процеси регіоналізації (географічної, політичної, економічної, культурної)*. Особливу увагу приділяє вивченню регіоналізації міжнародних відносин під впливом факторів глобалізації. Регіоналістика відображає синтез підходів різних наук до регіональних досліджень. З метою системного вивчення проблем регіональної та локальної історії, історичної урбаністики, мікроісторії в 2006 р. в Інституті історії України НАН України був створений Сектор теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики, який очолила доктор історичних наук Я. Верменич. У 2012 р. на базі відділу регіональних проблем

історії України та сектора теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики було утворено відділ історичної регіоналістики.

2. Зародження теоретичних основ країнознавства. Провідні наукові школи країнознавства. Розвиток країнознавчих знань нерозривно пов'язаний із розвитком і становленням географічних досліджень. Першість тут відводиться саме античним авторам, знання яких про інші землі та країни сприяли відкриттю загальних географічних закономірностей.

У VI ст. до н. е. потреби мореплавців і торгівців зумовили необхідність в описах суходолу та морських берегів. На межі VI - V ст. до н. е. *Гекателій* (прибл. 546 - 480 до н. е.) з Мілету у своїй країнознавчій праці *«Землеопис»* охарактеризував усі відомі грекам на той час країни. Так був започаткований країнознавчий описовий напрям у географії. Давні описи морських подорожей було створено у VI ст. до н. е. Одним з перших країнознавців вважають *Геродота* (490/480 - 425 до н. е.), який у своїй дев'ятитомній праці *«Історія»* описав природу, населення, звичаї, релігію багатьох країн (Мала Азія, Вавилон, Єгипет, Фінікія, Сицилія, Індія, Сахара, скіфський народ тощо), а також Чорне море, ріки Дніпро, Дністер, Дон та ін.

Зasadничою проблемою країнознавства є зв'язок політики в усіх виявах із простором. *Арістотель* (384 - 322 до н. е.), створюючи модель держави, розглядав залежність між територією та її населенням. Він визначив функції, котрі повинні виконувати столиця, армія, кордони й інші фактори стосовно натурального середовища, залежність від клімату, який вважав за визначальний чинник функціонування держави.

Античне країнознавство збагатили й римляни. Спершу географічні відомості жителі Давнього Риму отримували у завойовницьких походах до Середземномор'я (Італії, Південної Галлії, Іспанії, Македонії, Карфагену, Єгипту). У ст. н. е. римляни захопили Німеччину, Скандинавію і Східну Європу. Вони зміцнювали торгові відносини із народами Індії та Китаю. Вагомий внесок у розвиток країнознавства зробив римський вчений *Страбон* (64/63 до н. е. - 23/24 н. е.). У своїй 17-томній праці *«Географія»* він описав

відомі країни Європи, Північної Африки, Близького та Середнього Сходу, Індії, а також розглянув деякі питання загальної географії. «Географія» Страбона — описове країнознавство, в якому наявні ознаки майбутньої хронологічної концепції.

Загальногеографічні, зокрема країнознавчі, знання і стали основою країнознавчої науки.

За часів *Середньовіччя* (прибл. III-IVст.н.е. – XIV - XV ст. н. е.) ґрунтовними стали країнознавчі дослідження представників арабських народів, особливо *Ібн Батута* (1304 - 1377), *Ідрісі* (1100 - 1161/1165), *Ібн Сіні* (980 - 1037), *Ібн Гордадбега* (820/826 - 912) та ін. Вони уміло поєднали знання з математики та астрономії з географічними, зберегли для нащадків ідеї античного світу.

До найвідоміших мандрівників належав *Абдель аль-Рахман ібн Халдун* (XIV ст.), який узагальнив відомості про найпотужніші політичні одиниці, описав їхній зв'язок із географічним середовищем. Його дослідження слугували основою для теорії політичної інтеграції та дезінтеграції, концепції циклічного розвитку держави.

Великим європейським мандрівником на початку XIV ст. був *Марко Поло* (прибл. 1254 - 1324), який відкрив європейцям Схід. Він чітко охарактеризував деякі країни (Індонезію, Індію, Китай, Персію, Османську імперію тощо), острови, півострови, елементи берегової смуги. Внаслідок розвитку кораблебудування і мореплавання виникли італійські морські карти (портолани).

Період Відродження (XIV - XVI ст. н. е.) – епоха великих географічних відкриттів, винайдення друкарства, що стало істотним вкладом у розвиток науки і культури загалом і географії зокрема. У XVI - XVII ст. було опубліковано географічні праці мандрівників, географо-картографічні праці фламандців *Герарда Меркатора* (1594) *«Атлас»* (1595) та *Абраахама Ортелія* (1527 - 1598) *«Театр Світу»* (1570). Крім описів подорожей, друкувалися «космографії» (популярні твори про природу, історію, дива

країн). У 1650 р. вийшла праця *«Географія генеральна»* голландця *Бернхарда Вареніуса* (Варена, 1622 - 1650/1655). У ній було узагальнено всі досягнення географії, подано теоретичне обґрунтування географічної науки, розроблено програму і визначено коло питань країнознавчих робіт.

Послідовником стародавніх філософів був *Шарль-Луї Монтеск'є* (1689 - 1755). Він наголошував на значенні клімату й ландшафту у формуванні урядової політики, охарактеризував багато зв'язків між політичними системами та видом занять населення, територією держави, родючістю ґрунтів і способом правління. Книги його твору *«Про дух законів»* сповнені крайнім географічним детермінізмом (географічний детермінізм — концепція, згідно з якою географічні умови визначають специфіку економічного, соціального та політичного життя держав, формують національний дух та національний характер).

Демократичнішим і ліберальнішим від Монтеск'є був *Жорж-Луї Леклєрк Бюффон* (1707-1788) – французький натураліст, біолог, письменник, що висказував прогресивні думки про зміни видів під впливом навколишнього середовища (клімату, харчування тощо).

У першій половині XVII ст. *Вільям Петті*, лікар, викладач анатомії в Оксфорді, картограф, політолог і економіст, опублікував *праці «Політична анатомія Ірландії»* та *«Політична арифметика»*, де розглядав значення територіальних і демографічних чинників. Німецький географ *Карл Ріттер* (1779 – 1859) наприкінці XIX ст. сформулював циклічну теорію розвитку держави, яка спиралася на аналогію до розвитку живого організму.

Підводячи певні підсумки великих географічних відкриттів, нідерландський дослідник *Бернхард Варен (Вареніус)* у відомій праці *«Загальна географія»*, що побачила світ у 1650 р. в Амстердамі, запропонував поділяти географію на загальну (систематичну) і регіональну, що вивчає земні (кордони, конфігурації, величину, природні властивості та ін.), *небесні* (клімат, астрономічні характеристики) й *людські* (населення,

його життєдіяльність, прибутки, науки, звичаї, мову, політичну організацію, населені пункти та ін.) *характеристики країн*.

У класичному країнознавстві найбільшого поширення набули чотири школи: німецька, французька, антропології та районна школа економіста і географа Баранського.

У XVII - XVIII ст. у німецьких університетах сформувалася так звана *школа описового державознавства, або «камеральна статистика»*, за правилами якої всі студенти — майбутні урядовці мали завчати напам'ять численні дані про країни й міста, територію, населення, господарство, державний лад, армію, фінанси та ін. У першій половині XIX ст. суттєвий внесок у розвиток цієї школи зробили праці відомого німецького географа *Фрідріха Вільгельма Генріха Олександра Фрайгерра фон Гумбольдта*, якого вважають автором порівняльного методу в географії, одним із фундаторів наукового країнознавства.

Близькими до німецького країнознавства були комерційна географія та *комерційне країнознавство*, тобто товарознавство у його географічній інтерпретації. Оскільки зовнішня торгівля країн-метрополій, котрі мали заморські колонії, потребувала захисту, то в комерційну географію вводили і питання військової географії. Проте ці наукові школи не визначили основний напрям еволюції країнознавства.

З часом з німецької школи описового державознавства стали виокремлюватися статистика й державне право, а з середини XIX ст. праці берлінського академіка *Карла Ріттера* (19-томне *«Землезнавство»*, присвячене Азії й Африці) та професора Лейпцизького університету *Фрідріха Ратцеля* (1844 – 1904) (*«Антропогеографія»*, *«Політична географія»*) започаткували *наукову школу антропогеографії*, що бере свій початок з теорії географічного детермінізму Монтеस्क'є, Бюффона та ін. В *«Антропогеографії»* Ратцель простежує вплив природних феноменів на історію людства, намагаючись застосувати дарвінівську біологічну концепцію до людського суспільства. Згідно з його вченням, людські

спільноти мають вести таку саму нещадну й жорстоку боротьбу за існування, як рослини та тварини певного навколишнього середовища. Йдеться про соціальний дарвінізм.

Погляди німецьких науковців щодо визначального впливу природних факторів на життя й розселення людей, культуру й суспільно-політичні відносини справили суттєвий вплив на формування ще однієї наукової школи — *геополітики*.

В означений час паралельно розвивалася й *французька «школа географії людини»*, що мала яскраво виражену країнознавчу спрямованість. Задача концепції «географія людини» полягає у вивченні землі і людини, впливу географічного середовища на людину і навпаки; ролі людини як фактора, що змінює географічне середовище. Її засновник *Поль Відаль-де-ла-Бланш* (1845 - 1918), видавець журналу «*Annales de geographie*», відомий великою майстерністю опису країн і районів, головну увагу звертав на сферу, де людина була найтісніше пов'язана з природою. У своїй праці «*Картини географії Франції*» він порівнює країну з особистістю. Тому людині в цій школі географії приділялося особливе місце. Головну увагу вчений звертав на характерні особливості пристосування життя людей до своєрідних умов географічного середовища, реалізацію місцевих природних можливостей господарства у процесі історичного розвитку окремих територій.

Учень і послідовник Відаль-де-ла-Бланша *Жан Брюн* (1869 – 1930) сформулював *основні принципи «географії людини»*:

- 1) принцип людської діяльності (у процесі якої змінюються географічні фактори);
- 2) принцип взаємопов'язаності (формування географічного об'єкта у процесі взаємодії в ньому різних елементів;
- 3) взаємодія регіону чи країни з іншими регіонами й країнами та світовим господарством).

Подальший розвиток «школи географії людини» пов'язаний з діяльністю міжнародного колективу вчених і громадських діячів під

керівництвом відомого організатора науки і автора багатотомних серій *«Нова всесвітня географія»* та *«Земля і люди»*, колишнього паризького комунара *Елюзе Реклю*. Елізе Реклю до того ж можна вважати засновником сучасного країнознавства. Він був редактором і одним з авторів дев'ятнадцятитомної праці *«Нова Всесвітня географія. Земля і люди»* (1876-1894 роки). Це була перша в історії географії праця, де вміщено опис усіх країн планети на базі достовірних наукових даних (у ній, зокрема, є розділи, присвячені Україні, їх до сьомого тому видання готував Михайло Драгоманов).

Людині у французькій країнознавчій школі географії приділяли особливе місце. Це перша відмітна риса — гуманістичний підхід. Друга — велике мистецтво опису. У французькому країнознавстві відсутньою була чітка й обґрунтована схема характеристики території. Матеріал викладали так, щоби читач відчував «аромат» території.

Бурхливі процеси ХХ ст., зміна політичної карти світу не могли не позначитися на еволюції географічної науки, і загалом призвели до швидкого розвитку систематичних (галузових) географічних наук і посилення в них узагальнюючого аспекту. У свою чергу це створило умови для підвищення наукового рівня країнознавства. Разом з тим різко відокремилися фізична та економічна географія, що призвело до формування у сучасних країнознавчих підходах двох різних напрямів — економіко-географічного і фізико-географічного, які виходили із різниці закономірностей, притаманних природі і суспільству.

Країнознавство у радянській географії розвивалося повільно, що було пов'язане з неповним визначенням взаємозв'язків країнознавства з географією, предмета і змісту країнознавства, його методологічних особливостей. Вагомий внесок у радянське країнознавство зробив М. Баранський: головним у країнознавстві, на думку дослідника, була, є і залишається потреба у виявленні, дослідженні та характеристиці географічної специфіки країн та районів; головне — не природа, населення і

господарство, а специфіка в природі, населенні і господарстві тих чи інших країн.

У новітній час ідеї основоположників географічного країнознавства розвинулися у концепціях комплексного, «універсального» країнознавства, що об'єднує знання про природу, людину й форми суспільно-політичної організації у країнах, мікро- та макрорегіонах. Одним із прикладів таких підходів сучасних вітчизняних і зарубіжних географів до розуміння змісту країнознавства як напряму наукових досліджень і освітньої діяльності може бути серія наукових праць та підручник *«Країнознавство»*, підготовлені відомим українським географом, віце-президентом Академії наук вищої освіти України, професором *П. Масляком*, друге видання якого побачило світ у 2008 р. Визначаючи країнознавство як науку і навчальну дисципліну, яка комплексно вивчає країни й регіони, систематизує й узагальнює дані про їх природу, населення, внутрішні просторові відмінності, автор підручника вважає, що предметом цієї науки є країни й регіони світу як єдині системи, що складаються з різномірних, але взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле на світовій політичній арені. На відміну від інших наук і навчальних дисциплін, які цікавляться лише певними аспектами діяльності країн, країнознавство, на думку вченого, інтегрує в собі універсальні знання про країни, відображуючи цілісну картину буття основних одиниць соціально-політичної організації світу.

Тема 2. Методи та функції країнознавства.

План

1. Функції країнознавства.
2. Методи країнознавчих досліджень.

1. Функції країнознавства. Країнознавство як наукова галузь має багатоманітні зв'язки з життям окремої держави, об'єднань держав та регіонів. Воно відображає об'єктивний зв'язок і закономірності реального

життя, що дає йому змогу виконувати певні функції. *Серед функцій країнознавства можна назвати наступні:*

- 1) описова;
- 2) пізнавальна, або гносеологічна;
- 3) інформаційно-аналітична (методика одержання, обробки, узагальнення та передачі країнознавчої інформації);
- 4) культурно-освітня;
- 5) науково-дослідницька;
- 6) практична;
- 7) прогностична;
- 8) управлінська;
- 7) методологічна (розробка та використання методів дослідження й аналізу країнознавчої інформації);
- 8) світоглядна;
- 9) ідеологічна.

Розглянемо деякі із них:

Пізнавальна функція пов'язана насамперед із вивченням тенденцій розвитку країн і народів, зміною різних явищ, процесів, подій. У науковому пізнанні країнознавство найчастіше використовує сукупність теоретичних знань із життя держав, країн та народів, застосовуючи методи порівняння, аналогії, екстраполяції, а також емпіричні дослідження. Вони забезпечують пріоритет нових емпірично обґрунтованих знань про сучасну політичну систему. Робиться це через виявлення й аналіз нових фактів і тенденцій зміни всієї сукупності чинників життя країни. Це важлива передумова для розуміння та пояснення глобальних і регіональних зрушень на політичній мапі світу. Безумовно, для такого розуміння і пояснення треба застосовувати загальнологічні методи: аналіз і синтез, індукції та дедукції тощо. Доводиться переробляти й узагальнювати величезний обсяг інформації про конкретні явища, факти, процеси. Можна використовувати й інші психологічні, соціальні, спеціальні методи: контент-аналіз документів;

тестування; соціометрію. Це — аналіз дій, учинків, поведінки, виступів, заяв учасників політичних подій країн, регіональних або глобальних об'єднань. Дослідник-країнознавець отримує інформацію, виражену в об'єктивних і суб'єктивних показниках. Перша група інформації доповнює й уточнює дані офіційної статистики, змін у світі; друга — інформація про мотиви, наміри, цілі діяльності різних суб'єктів світової або регіональної політики. Пізнавальна цінність суб'єктивної інформації дуже велика. Вона розкриває роль людського чинника у міжнародному або регіональному житті, звертає увагу на суб'єктивно-психологічний аспект світових політичних та економічних процесів, допомагає бачити ступінь адекватності відображення об'єктивних тенденцій розвитку у свідомості лідерів держав, блоків країн, соціальних або етнічних груп і народів.

Викликають інтерес для пізнання та прогнозу дані про учасників політичних подій, подробиці їхніх соціально-моральних орієнтацій, матеріал про їхні потреби й інтереси, рівень культури, мотиви, факти реальної та вербальної поведінки і навіть пристрасті (хобі). Емпіричні дослідження дають змогу зібрати інформацію про громадську думку в досліджуваній країні чи регіоні або думку народів тих чи інших глобальних регіонів, вивчити морально-психологічний настрій населення. Крім суто інформаційної функції (її ми розглядаємо невід'ємною частиною пізнавальної), емпіричні дослідження допомагають виявляти нові тенденції розвитку, збагачуючи теорію.

Прогностична функція країнознавства впливає з пізнавальної, тісно пов'язана з нею. Власне, будь-які дослідження — теоретичні, емпіричні — здійснюють переважно для того, щоби більш-менш правильно прогнозувати розвиток сил, полів, визначити конфігурацію країн або союзів, їхній вплив на міжнародні, етнічні відносини, залагодити можливі локальні конфлікти і виробити рекомендації для їх запобігання або врегулювання.

Цінність кожного країнознавчого дослідження — від конкретних, емпіричних і до теоретичних, у котрих аналізується емпіричний матеріал, —

полягає в тому, наскільки адекватно, точно вони відображають тенденції різноманітних геополітичних процесів.

Цінність полягає ще й у тому, в який спосіб вони завершуються науково обґрунтованими прогнозами, а також і в тому, наскільки ці прогнози сприятимуть реалізації прогресивних змін в інтересах людини, країни, регіону, всього людства. У підготовці короткострокових і довгострокових прогнозів змін державного, регіонального чи глобального характеру важлива роль належить моніторингу — спостереженню за процесами. Застосування методів порівняння, аналогій та інших допоможе заздалегідь відвернути небажані події.

Управлінська функція країнознавства виявляється передусім у збиранні й аналізі емпіричної інформації, виробленні конкретних управлінських рішень і рекомендацій. Без оптимального обсягу інформації, належного її аналізу, висновків і рекомендацій учених політичним лідерам, військовим керівникам, економістам неможливо приймати правильні рішення, керувати політичними й економічними процесами або взагалі керувати конкретною сферою суспільного, політичного, фінансово-економічного життя. За управління будь-яким видом діяльності, підготовки управлінських рішень необхідно детально аналізувати проблемну ситуацію, правильно оцінити співвідношення різних сил, чинників — політичних, географічних, економічних, військових, знати рівень впливу суб'єктів усіх подій, визначити ступінь ризику — політичного, військового, соціального, економічного, спланувати конкретні заходи протидії опозиційним силам та ін.

Отже, управлінська функція країнознавства конкретно виявляється в тому, що її прикладна частина безпосередньо бере участь у підготовці, розробленні практичних рекомендацій для управління та керівництва подіями. Практичні рекомендації в країнознавстві розподіляють найчастіше на дві групи — об'єктивні й суб'єктивні. Перша передбачає об'єктивні умови людської життєдіяльності. Після аналізу інформації визначають тенденції розвитку подій: від факту, конкретного випадку або явища до узагальнення.

Відтак дають рекомендації для теоретичного рівня науки. Але рівень рекомендацій може залишитися суто прикладним, утилітарно-прагматичним, з миттєвим характером, які не мають істотного значення для науки. У цьому випадку багато чого залежить від уміння аналізувати, рівня підготовки фахівця, тобто велике значення має суб'єктивна сторона питання. Крім того, суб'єктивна група чинників охоплює інтереси, мотиви, цілі, наміри, ціннісні орієнтації й установки, ідеологічну та світоглядну позиції тощо. Це важливо знати для визначення ступеня відхилення від прогнозованого управлінського рішення.

Ідеологічна функція. Один із важливих напрямів країнознавчої науки — вивчення політичних ідеологій країн світу, котрі становлять стрижень ідеологічних систем. Політична ідеологія забезпечує легітимізацію влади правлячих сил або права на владу опозиції, виявлення існуючих у суспільстві інтересів і формулювання відповідних вимог певних соціальних груп. Сучасне суспільне життя різних країн все більше характерне тенденціями ідеологізації та політизації. Цей процес відбувається нерівномірно і часто суперечливо, що вимагає посиленої уваги до нього. Країнознавство вивчає галузь життєдіяльності соціуму різних країн, пов'язану з владними відносинами, державним устроєм суспільства, політичними інструментами. Завдання країнознавства (з-поміж інших) полягає у з'ясуванні природи, сутності й механізмів здійснення політичної влади, норм політичної поведінки, політичних цінностей різних країн та допомозі майбутнім фахівцям і громадянам зорієнтуватися у розмаїтті складних міжнародних політичних відносин.

2. Методи країнознавчих досліджень.

Метод науки - це спосіб чи засіб досягнення будь-якої дослідницької мети, шлях до пізнання чи вирішення якогось конкретного завдання. За допомогою наукових методів отримують нову інформацію про досліджувані об'єкти і процеси, аналізують закономірності їх функціонування, змін та розвитку,

одержують змістовні узагальнення і висновки, які дають змогу поглибити теорію та практичне застосування набутих знань.

Як наука, що має комплексний характер, країнознавство та регіоналістика використовує практично всі методи суспільних наук: філософські; загальнонаукові; спеціальні.

Методи дослідження країнознавства мають помітну специфіку. Важливе значення серед них має *хорологічний (просторовий) метод*, що дає змогу об'єднувати всю сукупність інформації про окрему країну чи регіон. Тим самим, даючи можливість розглядати країну не як хаотичне зібрання об'єктів, а як взаємопов'язане територіальне утворення.

Одним із родоначальників його застосування був відомий німецький географ *Альфред Гетнер*, котрий у 1927 р. опублікував працю «Географія, її історія, суть і методи» (у російському перекладі праця опублікована у 1929 р.).

Хорологічний підхід набув свого розвитку в сучасному географічному країнознавстві у принципі регіоналізму, який означає, що в межах певних природних географічних кордонів з'являється специфічна єдність взаємодії природи, людини та її діяльності. За такого підходу країна, *регіон* — це не хаотичне нагромадження географічних об'єктів, а *територіальне утворення взаємопов'язаних компонентів і процесів*, що характеризуються відносною цілісністю, хоч і не закритістю; це певна просторова організованість. Регіоналізм націлює дослідника на вивчення територіальних взаємодій з урахуванням нашарувань і синтезу певної сукупності культур на конкретній території і виявлення неповторних особливостей країн та регіонів. Разом з тим, як справедливо зауважують *Б. Яценко* та деякі інші учені-географи, у сучасних умовах виникає необхідність доповнити «конкретність» країнознавчого дослідження «глобальністю», тобто обов'язковим зіставленням регіональних, національних та інших процесів у країні зі станом світосистеми в цілому, оскільки нерідко процеси й закономірності світового

рівня розвитку стають певною мірою визначальними щодо систем нижчих ієрархічних рівнів.

Зрозуміло, що для представників інших наук хорологічний метод має значно ширший внутрішній зміст і спектр застосування, ніж для дослідника-географа, оскільки в будь-якому дослідженні аналізуються не лише географічні, а й історичні, економічні, політичні, культурно-цивілізаційні, духовно-релігійні, етнічно-національні та інші ознаки певної країни чи регіону з погляду їх впливу на політику країни та відносини в регіональному і глобальному вимірах. Хорологічний метод тісно пов'язаний з принципом комплексності країнознавчого дослідження, що означає всебічне вивчення конкретної території.

Хорологічний метод, що ґрунтується на об'єднанні всієї інформації про країну чи регіон, обов'язково передбачає застосування *методу синтезу* як способу такого об'єднання. Проте останнім часом у країнознавчому дослідженні розвивається *принцип редукціонізму* як основний метод аналізу складних об'єктів, який певною мірою навіть замінює хорологічний метод.

Метод редукції особливо важливий для політолога, експерта з країни чи регіону, головне завдання якого — з'ясувати зміст геополітичного середовища і виявляти та прогнозувати впливи на політику країн.

У зв'язку із зазначеним важливим є також застосування *генетичного методу-аналізу*, що дає змогу з'ясувати витоки та особливості формування явищ і процесів.

У свою чергу застосування названих вище методів тісно пов'язане з *методом комплексності* — одного із наріжних принципів у країнознавчому дослідженні. Комплексність означає всебічне вивчення конкретної країни чи регіону. Як уже зазначалося, одна з особливостей підходу до країнознавчого дослідження полягає у прагненні охопити всі сторони, всі зв'язки й опосередкування об'єкта дослідження.

Країнознавство як напрям наукових досліджень має суттєву відмінність від географічного. Це передусім пов'язано з тим, що метод

комплексності для дослідників неминуче передбачає застосування *прогностичного методу*, який також є одним із наріжних у науковому дослідженні. Як уже зазначалось, основним предметом дослідження є не характеристика країни чи регіону, не комплекс і взаємозв'язок її якостей та ознак, а реальний і потенційний їх вплив, у т.ч. на зовнішню політику і всю сукупність міжнародних відносин. Тому, одна з найважливіших якостей експертів з відповідної країни чи регіону полягає у здатності до передбачення зовнішньополітичної поведінки країни та розвитку міжнародних відносин. І саме об'єктивна потреба в таких функціях не в останню чергу викликала до життя країнознавство та регіоналістику як напрям наукових досліджень і навчальну дисципліну.

Географічний метод - це метод, який використовується практично в усіх країнознавчих, або регіональних дослідженнях. Застосування цього методу не можливе без одночасного використання *картографічного методу*, який є, по суті, особливою формою ідеально-просторового моделювання.

Моделювання - це ще один загальнонауковий метод, який використовується у країнознавстві. Застосування цього методу дає змогу вивчати об'єкт не безпосередньо, а за допомогою посередника - ідеальної (уявної) чи матеріальної моделі. Прикладом можуть бути карти, картосхеми.

Методи класифікації і типізації. Класифікація – систематика об'єктів за кількісними ознаками, типізація – за якісними (за Е.Б.Алаєвим). Класифікація - це певне групування об'єктів за якоюсь однією ознакою чи сукупністю ознак. Класифікації можуть бути простими, описовими і більш складними – комплексними, типологічними.

Економічний метод - це метод комплексного вивчення економічних явищ і процесів у межах обраної території; виявлення взаємозв'язку і взаємозалежності між економічними показниками; вивчення господарських явищ і процесів у динаміці тощо.

Порівняльний метод у країнознавстві передбачає зіставлення однотипних явищ життя для визначення їхніх загальних рис і специфіки,

оптимальних шляхів розв'язання завдань. Цей метод допомагає плідно використовувати досвід інших народів і держав. Безумовно, це має бути не копіювання тих чи інших способів досягнення цілей, а творче вирішення проблем стосовно до умов, місця і часу.

Окрім того, *застосовують низку принципів країнознавчих досліджень*, у тому числі територіальний, комплексний, регіональної цілісності, системності.

Територіальний принцип полягає у вивченні природних умов, їхнього групування та природокористування, матеріалізації виробничого процесу. Географічний простір має планетарний вимір і передбачає регіоналізацію, поділ на інтегральні утворення зі збереженням усіх властивостей простору. Йдеться про простір із визначеними кордонами і тип просторового групування ресурсів, технічної сфери, населення, політики — усього, що становить підґрунтя, на якому формується країна та соціально-географічний простір.

Комплексний принцип передбачає всебічне вивчення конкретних територій (регіонів). Сьогодні комплексність доповнюється глобальністю, тобто обов'язковим зіставленням регіональних, національних та інших процесів у країні зі станом світосистеми, оскільки за умов інформаційно-технологічної революції процеси та закономірності світового господарства стають визначальними щодо нижчих систем..

Принцип регіональної цілісності впливає з об'єктивного взаємозв'язку природних і соціально-економічних процесів, котрі відбуваються в певному територіальному ареалі. Регіон — частина географічного простору — становить цілісність природного середовища, історичних особливостей формування господарства, населення. Корені країнознавства сягають аристотелівської моделі досконалої держави (країни). Країнознавством цікавились, окрім інших, Геродот, Платон, Страбон.

До основних принципів країнознавства належить *екологічний принцип*. В умовах загрози екологічної кризи людству доводиться розв'язувати не

лише проблему раціонального використання природних ресурсів, а й питання оптимізації середовища перебування людини, збалансування розвитку країн. У країнознавстві дуже важливо зуміти виявляти зв'язки природного середовища з особливостями господарства, розселення, способу життя.

Вагомий принцип у методології країнознавства — *гуманістичний*, котрий акцентує на розвитку людини як мети, досліджуючи соціальну, політичну та культурну сфери людської діяльності. Сьогодні значну увагу приділяють гуманістичному принципу. Це засвідчує поява нових напрямів — географії послуг, рекреаційної географії, культурної географії, а також вивчення умов і способу життя населення в межах країнознавства.

Тема 3. Типологія, класифікація, регіоналізація країн світу.

План

1. Сутність і засади класифікації та типології країн світу.
2. Поняття «регіон». Види регіонів та критерії регіонування.

1. Сутність і засади класифікації та типології країн світу.

Класифікація і типологія — два споріднених поняття (лат. classic — розряд; грец. typos — зразок, відбиток).

У країнознавстві термін «тип» позначає генералізовані ознаки сукупності територіальних об'єктів. Відмінності між класифікацією та типологією – умовні, й застосування тієї чи іншої з них у визначених галузях знань дещо залежить від історичних традицій (історичні форми класифікації).

Науковці наголошують на відмінностях між класифікацією і типологією:

Під *класифікацією* розуміють групування досліджуваних об'єктів на підставі кількісних ознак (наприклад, класифікація поселень за густотою та кількістю населення).

Під *типологією* — групування об'єктів за якісними ознаками (скажімо, функціональна типологія поселень).

Логічні основи у першому (класифікація) і в другому (типологія) випадках однакові. Розглянемо їх.

Класифікація — це метод абстрагування й узагальнення. Основа класифікації — одиничні поняття. Суть класифікації полягає у доборі декількох одиничних об'єктів і встановленні їхньої тотожності на засадах однієї ознаки або взаємозалежної сукупності ознак. Цю ознаку чи сукупність ознак називають основою класифікації. Вибір основи зумовлений не тільки властивостями об'єктів, а й метою дослідження. *Наприклад*, історію розподіляють на періоди правління різних династій чи царів, лейбористів або консерваторів.

Районування як пізнавальна процедура — особливий випадок класифікації. Воно містить *два великих класи*:

- класифікації за подібністю ознак, унаслідок котрих виділяють однорідні райони;
- класифікації за зв'язками, тобто вузлове районування.

Типологія — це узагальнення, у його процесі виробляється класифікаційний погляд на світ. Типологічний підхід дає змогу побачити життя країни в усій його багатогранності й одночасно виявити особливості загального процесу.

Крім загальнонаукових, типологія у країнознавстві виконує й конкретні завдання, зокрема завдання типології країн, яку зазвичай здійснюють на підставі формаційних ознак. Країну в таких типологіях розглядають «точкою», тобто територією без внутрішніх географічних відмінностей. Загалом типології та класифікації «точкових» об'єктів (міст, промислових і транспортних вузлів) розроблені набагато краще, ніж «територіальних». Територіальна структура «точкових» об'єктів не має вирішального значення для типології (наприклад, для функціональної типології міст).

«Територіальні» об'єкти — від районів до країн — є абсолютно різними. Кожен з них — це складна мозаїка територіально-суспільних ознак, особливостей населення, природи, господарства, історії та культури.

Оскільки йдеться про типологію не «точок», а «просторів», важливою є група ознак, які характеризують внутрішню територіальну структуру району чи країни, тобто взаємопереплетення в них територіальних структур різних галузей і сфер діяльності людини, центру та периферії, особливостей системи розселення, взаємозв'язків міст і сільської місцевості тощо.

Типологія групує країни світу, відображає підсумки їхнього соціально-економічного розвитку, зумовленого різними й неоднаковими темпами розвитку суспільства. Країни світу можна типологізувати за різними ознаками. *Критерії типології*: географічне положення; форма правління; адміністративно-територіальний устрій; розміри території; чисельність населення; величина та структура природно-ресурсного потенціалу; ВВП на душу населення та ін.

За ступенем розвитку суспільства вирізняють доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні країни, за способом ведення економіки — країни з ринковою економікою, з перехідною економікою та плановою централізованою економікою. *Відповідно до класифікації ООН, країни світу об'єднуються у такі типи*: розвинуті країни; країни, що розвиваються; залежні території.

Згідно з традиційним підходом до типології країн світу, який враховує *рівень і характер соціально-економічного розвитку, місце у світовому господарстві*, країни світу поділяють на *чотири типи*: 1) економічно високорозвинуті країни; 2) країни, що йдуть шляхом ринкових перетворень; 3) країни планової економіки; 4) країни, що розвиваються. *У кожному типі виділяють декілька підтипів країн*.

Найважливішою ознакою країни є рівень її економічного розвитку. Поділ країн на групи залежно від рівня їх економічного розвитку та значення у світовій економіці й політиці називають *соціально-економічною типологією*. При цьому враховується також роль країн у світовій економіці та міжнародному політичному житті. Найбільш універсальними показниками, що характеризують економічну могутність країни, є її валовий

внутрішній продукт (ВВП) і валовий національний продукт (ВНП).

Валовий внутрішній продукт — це сукупна вартість за ринковими цінами усього обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених і реалізованих у даній країні впродовж одного року (враховуючи надходження від їх експорту). ВВП охоплює результати економічної діяльності всіх підприємств, організацій, закладів і окремих осіб, незалежно від їх державної належності та громадянства, які зайняті підприємництвом на території даної країни.

Валовий національний продукт — відрізняється від ВВП тим, що враховує доходи фірм і громадян даної країни, які отримані за кордоном, проте виключає доходи зарубіжних компаній та осіб, які займаються діяльністю в даній країні.

Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. у харківському виданні «Географії» за 2010 рік пропонують такий поділ країн:

- високорозвинуті країни;
- країни, що розвиваються;
- постсоціалістичні країни з перехідною економікою;
- країни планової економіки.

Високорозвинені країни. На високорозвинені країни припадає лише 1/4 площі всіх держав, у них проживає дещо більше ніж 1/6 населення планети, проте вони виробляють майже 3/4 валового національного продукту (ВНП) світу. Ці країни — члени міжнародних організацій (ЄС, НАТО). Країни мають великий економічний потенціал. У їхньому господарстві стрімко зростає роль невиробничої сфери.

За особливостями економіки та місцем у світовій політиці виділяють кілька підтипів високорозвинених держав:

- країни «Великої сімки»;
- малі високорозвинені країни Західної Європи;
- переселенські країни;
- країни середнього рівня економічного розвитку.

Країни «Великої сімки» (головні країни) — це США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, Канада.

Для них характерні високі доходи — понад 40 тис. доларів за рік на людину — *і високий рівень індустріалізації*. Вони є головними експортерами на світовий ринок наукомісткої промислової продукції: електроніки, робототехніки, новітніх матеріалів. *Ці країни перейшли до постіндустріального суспільства*, в якому провідну роль відіграє сфера послуг (освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, фінансові послуги, рекламний бізнес тощо), де працює понад 60 % населення.

Країни «сімки» продають технології, технічну документацію, вкладають свій капітал в економіку інших держав. Вони мають вирішальний вплив на світову політику.

Усі вони (крім Японії) є членами НАТО. Серцевиною цієї організації є США. США, Велика Британія та Франція є ядерними державами, постійними членами Ради Безпеки ООН.

До малих індустріально-розвинених країн Західної Європи належать скандинавські країни (Норвегія, Швеція, Фінляндія), Данія, Ісландія, Іспанія, країни Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди, Люксембург), Швейцарія, Австрія та європейські країни-карлики (Монако, Андорра, Ліхтенштейн, Сан-Марино, Ватикан). Усього їх 15. Їхні доходи можуть бути навіть вищими, ніж у країнах «Великої сімки»: 30 - 55 тис. доларів за рік на людину. Провідне місце в економіці посідають галузі середнього за складністю технологічного рівня, які працюють на зовнішній ринок. Країни мають вузький внутрішній ринок, значну нестачу сировини, тому зовнішня торгівля для них має величезне значення. Наприклад, Швейцарія експортує понад 90 % годинників, які виробляє. Значну роль відіграє й невиробнича сфера: банківська справа, міжнародний туризм, надання послуг (зокрема транспортних) іншим країнам. Держави здійснюють незначний вплив на світову політику. Деякі з них є партнерами країн «Великої сімки» по НАТО (Ісландія, Норвегія, Данія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург), дехто є новими

членами НАТО (Фінляндія з 2023 р., Швеція з 2024 р.), інші - нейтральні країни.

Особливий підтип становлять переселенські країни, тепер розвинені держави, а в минулому – колонії Великої Британії. Це – Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка, Ізраїль. Традиційно до цієї групи відносять і Канаду. Вони мають економіку подвійного характеру. З одного боку, як високорозвинені країни, вони відзначаються великими доходами на душу населення (в середньому 25 тис. доларів) та високим рівнем індустріалізації. З іншого боку, вони мають аграрно-сировинну спеціалізацію, як і країни, що розвиваються. Проте для них характерні висока продуктивність праці та позитивний торговельний баланс.

До країн середнього рівня економічного розвитку відносять Португалію, Грецію, Ірландію та Мальту. Середні доходи в них становлять майже 20 тис. доларів за рік на людину. Ці держави є індустріально-аграрними. Мають рівень індустріалізації, що трохи перевищує середньосвітовий. Важливу роль у їх господарстві відіграє туризм. Країни відчувають значну фінансову й технологічну залежність від більш високорозвинених держав. У політичному відношенні мають підпорядковане значення. Португалія і Греція є членами НАТО.

Країни, що розвиваються. Найчисленнішою групою держав сучасного світу є країни, що розвиваються. На них припадає половина площі всіх країн і в них проживає більш як половина населення Землі. Але вони дають тільки 1/5 ВВП світу. Це здебільшого колишні колонії, які здобули політичну незалежність і створюють свої національні економіки. Вони відрізняються розмірами території, запасами природних ресурсів, рівнем економічного розвитку, місцем у світовому господарстві. Їх головною метою є подолання соціально-економічної відсталості та залежного становища у світовому господарстві.

Більшість країн, що розвиваються, є аграрними. Вони вивозять на світовий ринок продовольство чи сільськогосподарську сировину. З галузей

промисловості переважає добувна. Часто господарство цих країн є монокультурним, тобто з вузькою спеціалізацією на кількох або навіть на одній галузі, продукція якої має експортне значення. Так, Замбія відома експортом мідних руд, Намібія – алмазів та уранових руд, Ефіопія – кави, країни Гвінейської затоки Африки – какао-бобів, країни «американського перешийка» – тропічних фруктів.

Монокультура – це недорозвиненість, однобічність галузевої структури господарства, в якій представлений лише один товарний продукт. Призводить до сильної залежності стану економіки країни від кон'юнктури світового ринку даного товару. Монокультура є небезпечним явищем, адже від одного виду продукції залежить добробут країни.

Найбільш динамічно розвивається група держав, які називають *новими індустріальними країнами*, про які почали говорити в середині 70-х рр. XX ст. Тоді до них відносили так званих далекосхідних (азійських) «тигрів»: Республіку Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг. У 80-х рр. XX ст. до них приєдналися Бразилія, Мексика, Аргентина. З 90-х рр. XX ст. новими індустріальними країнами вважають Малайзію, Таїланд, Індонезію, а деякі фахівці — Туреччину.

Ці країни за короткий проміжок часу перебудували свою економіку за японським зразком. У 60-х рр. XX ст. колишні відсталі аграрні країни, залучивши іноземні кошти, розвивали промислові галузі, що наповнили внутрішній ринок. Згодом вони адаптувалися до потреб світового ринку й наповнили його завдяки дешевій робочій силі недорогою, але не дуже якісною продукцією. Спершу нові індустріальні країни використовували обладнання й технології розвинених країн. Нині ж вони створюють власний науково-технічний потенціал, підвищують кваліфікацію працівників, реформуючи систему освіти. У країнах виникають науково-промислові парки, де розробляються нові технології в мікроелектроніці, інформатиці, біотехнології, та агротехнічні парки, у яких розробляють сучасні технології

сільськогосподарського виробництва. Тепер уже деякі нові індустріальні країни вкладають свій капітал в економіку інших держав.

Завдяки швидкому реформуванню господарства темпи економічного зростання нових індустріальних країн були найвищими у світі – 7-12 % за рік. Говорили про «*економічне диво*» цих держав. Останнім часом темпи уповільнилися й становлять 4-7 % за рік, але й це дуже високі показники (для порівняння: високорозвинені країни Європи мають показники 2,5 % за рік). Середні доходи становлять 15 тис. доларів за рік на людину, а в деяких країнах — і значно більше (у Сінгапурі — майже 50 тис. доларів).

Другим підтипом країн, що розвиваються, є *нафтодобувні країни з високими доходами*. До них належать країни Перської затоки (Саудівська Аравія, Кувейт, Катар, Оман, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Ірак, Іран), а також Бруней, Лівія, Габон. Їхні доходи в середньому становлять майже 20 тис. доларів за рік на людину, хоча відмінність за цим показником між країнами значна: у великих країнах з численним населенням він становить близько 12 тис. доларів, у малих – до 30 тис. доларів. Усі ці країни мають вузьку спеціалізацію та моногалузову структуру експорту, тому дуже залежні від світового ринку. Основна частка ВВП у цих країнах створюється продажем нафти. Їхній добробут залежить від коливання цін на нафту на ринку енергоносіїв. Останнім часом нафтодобувні країни розвивають і нафтопереробну промисловість, хоча вона поки що не має великого значення.

До країн з високими прибутками відносять *малі острівні країни у Карибському морі* (Багамські острови, Барбадос, Антигуа і Барбуда та ін.), Сейшельські острови, Бахрейн та ін. Головною їх спеціалізацією є сфера послуг: туристичний бізнес та банківська справа. З цього вони мають прибутки від 15 тис. до 25 тис. доларів за рік на людину.

Найчисленнішим підтипом держав, що розвиваються, є *країни середніх можливостей*. Ця група об'єднує близько 60 держав Азії, Латинської Америки та Океанії. Їхні доходи становлять від 1000 до 2000 доларів за рік на

душу населення. Це переважно аграрні країни або ті, в яких монокультурне господарство. У більшості з них розвивається переважно гірничодобувна, харчова та легка промисловість. Перша працює на зовнішній ринок, останні дві — в основному на внутрішній. Країни середніх можливостей мають значний потенціал для економічного зростання, але їм бракує фінансових ресурсів.

Найбідніші держави об'єднують у групу *найменш розвинуті країни світу*. На них припадає майже третина площі країн світу й 1/8 населення країн, що розвиваються. За статистикою ООН, у країнах цієї групи дохід на одного жителя становить менш як 500 доларів за рік, частка обробної промисловості – менш як 10 %, частка письменого дорослого населення менше 20 %. Групу найменш розвинених країн було виділено в 1971 р. Тоді до неї було віднесено 25 країн. За останні роки цей список зріс до 47 держав. Тенденція до зростання кількості найменш розвинених країн непокоїть світову громадськість. *Найбіднішими державами світу є:* Афганістан, Бангладеш, Бутан, Вануату, Гаїті, Гвінея, Ефіопія, Замбія, Ємен, Камбоджа, Лаос, Ліберія, Мавританія, Малі, Мозамбік, М'янма, Непал, Нігер, Танзанія, Соломонові острови, Сомалі, Судан, Східний Тімор, Тувалу, Чад та ін.

Статус найменш розвинутої країни надає цим державам право одержувати від міжнародного співтовариства допомогу для розвитку економіки, яка має тут монокультурний аграрно-сировинний характер. У с/г працює понад 3/4 всіх жителів, але при величезному зростанні кількості населення водночас гостро постає проблема голоду.

Постсоціалістичні країни перехідної економіки. До них належать країни, що виникли після розпаду Радянського Союзу (Україна, Білорусь, Молдова, Латвія, Литва, Естонія, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан), країни колишнього соціалістичного табору із Центрально-Східної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Сербія, Чорногорія, Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Албанія) та Монголія. У цих

країнах сформувався *переважно індустріальний тип економіки*, в якому пріоритетною галуззю вважалася важка промисловість. Головною формою власності була державна. Неконкурентоспроможна продукція підприємств була зорієнтована переважно на внутрішній ринок. Господарство більшості країн тепер перебуває в кризовому стані. На початку 90-х рр. XX ст. країни взяли курс на перехід від планової економіки до ринкової. Ці реформи у різних країнах проводяться неоднаковими темпами: дуже стрімко – у Польщі; поступово – у Словенії, Угорщині, Чехії, Естонії; повільно – у Болгарії, Румунії, Україні.

У політичному житті планети країни з перехідною економікою відіграють підпорядковану роль. Членами НАТО стали Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Латвія, Литва, Естонія, Румунія, Болгарія, Албанія, Хорватія. Ряд країн є претендентами на вступ до цього військово-політичного блоку.

Країни з плановою економікою. До них належать Китай, В'єтнам, Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР), Куба. Ці держави не відійшли від соціалістичного принципу планування розвитку господарства. Головною формою власності в них залишається державна (не допускають введення приватної власності).

За характером перетворень держави поділяють на *країни з елементами ринкової економіки*, в яких до розвитку економіки залучається іноземний капітал, поряд з державною існують інші форми власності, є вільні економічні зони з особливим економічним порядком (Китай, В'єтнам), та *країни з централізовано керованою економікою*, що не відступають від традиційних для соціалізму планування та зрівнялівки (КНДР, Куба).

Країни «великої сімки»: США, ФРН, Японія, Великобританія, Франція, Італія, Канада. Це світова еліта, по відношенню до них інколи вживається термін «наддержава» (у вузькому розумінні). Високий рівень економічного розвитку в них поєднується з великим інтелектуальним та фінансовим

потенціалом і комплексним багатогалузевим господарством. Певну роль відіграє і значний військово-стратегічний потенціал цих країн.

«Малі привілейовані нації»: Фінляндія, Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург та інші виключно європейські країни. Високий рівень соціально-економічного розвитку в них співіснує з порівняно невисокими обсягами виробництва та його вузькою спеціалізацією (наприклад, Люксембург інколи називають «сталевим герцогством»; на цьому тлі дещо виділяється Бельгія, яку називають «маленькою майстернею світу»).

Індустріальні країни, що поділяються на:

Країни середнього рівня розвитку капіталізму: Іспанія, Португалія, Ірландія, Греція, Туреччина. Фактично ці країни лише після Другої світової війни розпочали активно індустріалізуватися і на даний час за структурними параметрами економіки ще відстають від попередніх типів.

Країни переселенського капіталізму: Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль, ПАР. Досить високий рівень соціально-економічного розвитку в них поєднується із переважно аграрно-сировинною спеціалізацією в межах світового господарства (це зауваження не торкається лише Ізраїлю).

Постсоціалістичні країни з перехідною економікою: Росія, Україна, Білорусь, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Словенія, Хорватія, Сербія, Чорногорія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Албанія (дві останні є новими індустріальними) та інші країни. В названих країнах протягом 50-80-х років ХХ століття була створена жорстко централізована командно-адміністративна економіка, лише з 90-х років з перемінними успіхами та різними темпами відбувається повернення до ринкових відносин.

Нові індустріальні країни, що в свою чергу поділяються.

Ключові країни великого потенціалу («велика четвірка» серед країн «третього світу»): Китай, Індія, Бразилія, Мексика. За сумарною вартістю ВВП вони входять до «15» найпотужніших країн світу. Разом вони

виробляють більше половини промислової продукції країн «третього світу» за рахунок як дуже великого природно-ресурсного потенціалу, так і значного працересурсного та науково-технічного потенціалу (прикладом слугує розвиток власних атомних і космічних програм в Китаї та Індії). Показники виробництва на душу населення, рівня та якості життя залишаються поки що невисокими.

Країни тупикового розвитку (відносно зрілого капіталізму): Аргентина, Уругвай. Це високоурбанізовані переселенські країни з багатими агроресурсами, значною часткою в промисловості машинобудування імпортозамінного характеру. Перша хвиля індустріалізації була ще до Другої світової війни. Вже у 50-х рр. XX століття ці країни досягли середньосвітових показників, але потім розвиток загальмувався через структурну кризу та потребу обслуговувати значний зовнішній борг. Зацікавленість іноземного капіталу в інвестиціях в економіку названих країн невелика через високу ціну на робочу силу та меркантилістську політику їх урядів.

Нафтовидобувні країни: Кувейт, Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Катар, Бахрейн, ОАЕ, Оман, Бруней, Венесуела, Лівія та ін. Вирішальну роль у становленні товарно-грошових відносин свого часу відіграло масове вторгнення іноземного капіталу, пов'язане з експортною експлуатацією родовищ нафти і газу. Але зберігся розрив між промисловістю (ринковою по суті) та сільським господарством (часто докапіталістичним за формами власності і господарювання та інтенсивністю виробництва), яке фактично лишається традиційним, патріархальним. Наприклад, в Саудівській Аравії у внутрішніх районах наявні тільки два види діяльності місцевого населення – розведення верблюдів та вирощування фініків, а рабство офіційно було відмінено тільки у 1974 р. На нафтопромислах цих країн найчастіше працюють іноземні фахівці. Невелика частина трудоактивного населення створює основну частину ВВП. Загалом за показниками ВВП на душу населення більшість цих країн є високорозвиненими, але переважна частина

доходів осідає в кишенях нафтових шейхів та султанів (султан Брунею Хассанал Болкіах «заробляє» 200 млн. дол. в день), майнове розшарування населення залишається значним. Деякі з країн Перської затоки, намагаючись позбавитися залежності виключно від експорту нафти, роблять спроби перетворитися на «Азійську Швейцарію» (Кувейт розвинув потужну банківську систему) або створити більш структуровану економіку через розвиток нафтопереробки, цементної промисловості, електроенергетики, кольорової металургії (ОАЕ, Іран та ін.).

Азіатські «тигри» (або «дракони»): Південна Корея, Тайвань, Сінгапур. Це найдинамічніше група країн в останній чверті XX століття, що демонструвала найвищі темпи зростання національних економік та найвищу конкурентноздатність. Приймають дуже активну участь у географічному поділі праці, використовуючи переваги свого географічного положення. Орієнтовані у першу чергу на власну дешеву робочу силу, дуже дисципліновану і кваліфіковану. В міру подорожчання робочої сили поступово переорієнтовуються на капітало- та наукомісткі галузі.

Країни першої хвилі індустріалізації: Таїланд, Філіппіни, Чилі, Марокко, Єгипет, Сирія, Тринідад і Тобаго, Нова Каледонія та ін. Основою економічної стратегії є орієнтація на приплив іноземного капіталу для розвитку експортноспрямованого виробництва у галузях середнього рівня складності. Найпривабливішими галузями виступають гірничо-видобувна, хімічна, текстильна, швейна, трикотажна, шкіряно-взуттєва, автоскладальна, електротехнічна та деякі інші. Основні вимоги до продукції – дешевизна та якість.

Країни другої хвилі індустріалізації: Малайзія, Індонезія, Маврикій та ін. Наслідують японську модель розвитку, в найближчій перспективі на світовому ринку мають зайняти нішу країн першої хвилі індустріалізації, особливо по позиціям виробництва товарів народного споживання. В ці країни активно пересуваються некапіталомісткі, але трудомісткі галузі (випуск телевізорів, радіоприймачів із довізних компонентів, пошиття одягу).

Скажімо, карликовий Маврикій по специфікаціям і лекалам найвідоміших світових торгових марок вже сьогодні «одягає» Великобританію та забезпечує огранку рубінів для годинникової промисловості всієї Європи.

Країни-«готелі»: Кіпр, Мальта, Барбадос, Багамські Острови, Ямайка, Кайманові Острови та ін. Переважно це острівні або приморські країни з вигідним географічним положенням на перехресті найважливіших вантажних та пасажирських потоків. Характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, полілінгвізмом населення, обігом долару США замість або поруч з національною валютою, політичною стабільністю, лібералізмом економічного законодавства. В цих країнах створюються потужні курортно-розважальні зони.

Прокомуністичні країни: КНДР, Куба. Цим країнам характерне збереження командно-адміністративних методів організації та управління господарством. Головним чином це обумовлено знаходженням при владі диктаторських прокомуністичних урядів. Індустріалізація відбувається переважно за рахунок важкої промисловості.

Доіндустріальні країни, з яких виділяють:

«Бананові республіки»: Гватемала, Гондурас, Беліз, Нікарагуа, Гаїті, Домініканська Республіка, Західне Самоа, Кабо-Верде, Коморські Острови та ін. Мають досить високотоварне сільське господарство (як правило, монокультурне – банани, кава, цукор, спеції тощо). Промисловість та інфраструктура розвинені слабо, рівень життя населення невисокий навіть для країн «третього світу».

Країни-«квартироздатники»: Ліберія, Панама (остання країна за структурними особливостями економіки є новою індустріальною). Інколи їх ще називають країнами із «зручним прапором» через створення «податкового раю» для іноземних інвестицій, обмежене втручання держави в економіку. Саме під прапорами Панами та Ліберії ходить більша частина торгового флоту світу. Деякі з країн-«квартироздатників» пропонують свою територію

для захоронення токсичних відходів високорозвинених країн за певну плату, оскільки не мають інших надійних джерел прибутків.

Країни «четвертого світу»: Бангладеш, Гамбія, Мавританія, Мозамбік, Малі, Ефіопія, Сомалі, Ємен, Лаос, Камбоджа та інші дрібні острівні країни Океанії та Вест-Індії (всього близько 60 країн). Це, безумовно, найбідніші країни світу, що характеризуються родоплемінними відносинами, строкатістю етнічного складу, міжетнічними конфліктами, відсутністю сформованих націй, територіальною дезінтеграцією всередині країн. Цей образ можна вважати тимчасовим. Рівень соціального-економічного розвитку настільки низький, а внутрішній ринок настільки слабкий (поширене натуральне нетоварне господарство), що навіть на фоні країн «третього світу» названі країни не можуть бути поки віднесені до якогось більш стабільного образу. У кращому випадку можна говорити лише про тенденції їх диференціації.

Виділяють, також, *типологію країн та територій за політичним статусом* (становищем в системі міжнародного права):

- *незалежні (суверенні) держави* (виступають суб'єктами державно-правових і міжнародно-правових відносин, є рівноправними членами міжнародних організацій);
- *володіння і залежні території* (перебувають під владою інших держав (метрополій) і управляються на основі спеціального режиму).

Кількість незалежних держав у цілому постійно зростає і досягла в наш час 198 (включаючи Тайвань, який формально є провінцією Китайської Народної Республіки, а фактично з 1949 р. виступає як окрема «Китайська Республіка»).

Найдавнішими державами, що існують на сучасній політичній карті світу і формально не втрачали своєї незалежності з часу появи, є:

- *в Азії* - Китай (перші державні утворення – з XIV ст. до н.е.) та Японія (III ст. н.е.);
- *в Європі* такими державами є Іспанія (її складова частина – Астурія –

отримала незалежність у 718 р.), Великобританія (її складова – Англія – незалежна з 829 р.), Франція (843 р.) і Сан-Марино (заснована ще в 301 р., незалежна з 885 р.); в Африці – Ефіопія (XIII ст.) і Ліберія (1847 р.);
 - в Америці – США (1776 р.), Гаїті та Еквадор (відповідно 1804 і 1809 рр.);
 - в Австралії та Океанії – Австралія і Нова Зеландія (відповідно 1901 і 1907 рр.).

«Наймолодшими» серед сучасних держав є: Палау (1994 р.), Еритрея і Словаччина (1993 р.), Республіка Маршалові острови і Федеративні Штати Мікронезії (1991 р.), Намібія (1990 р.), а також 18 країн – колишніх союзних республік федеративних держав СРСР та Югославії, що утворилися в 1991 р. (Боснія і Герцеговина – в 1992 р.) у результаті розпаду названих держав.

На політичній карті світу існує кілька десятків володінь і залежних територій (за різними підрахунками – від 30 до 40), більшість з яких є залишками колишніх колоніальних імперій великих держав. Площа суші, зайнята ними, постійно зменшується, за окремими винятками це – невеликі острівні території в Океанії і Карибському басейні. Багато з них «нежиттєздатні» з точки зору самостійного державного існування, хоч і включені в офіційний список ООН щодо деколонізації і мають право на самовизначення (наприклад, володіння Великобританії, Австралії, Нової Зеландії). Наприклад, Нова Каледонія («заморська територія» Франції), Бермудські острови (Великобританія), Пуерто-Ріко (країна Вест-Індії, володіння США), о. Аруба, що в групі Антильських островів (Нідерланди).

Однак майже всі сучасні володіння мають внутрішнє самоврядування, цілий ряд з них – широку автономію у вирішенні багатьох внутрішніх і зовнішніх питань, власні конституції та атрибути державності, є учасниками міжнародних культурних і спортивних форумів тощо.

Власниками володінь і територій у наш час є 11 держав. Найбільшими метрополіями за кількістю володінь залишаються Великобританія і Франція, найбільшими ж територіями володіють Данія і Марокко (правда, це – слабо і майже не заселені простори льодовикової Гренландії та пустельної Сахари).

У вітчизняній і зарубіжній довідковій літературі до окремих володінь і залежних територій інколи також відносять: Фарерські острови (є самоврядною адміністративною одиницею Данії), Сеуту і Мелілью (іспанські міста на африканському узбережжі Середземного моря), Кокосові (Кілінг) острови (формально приєднані до Австралії за результатами референдуму), острови Мідуей, Джонстон та Вейк (атоли в Тихому океані – місця розташування військових баз США) та ін.

Класифікація країн за розмірами території (площею).

В основі цієї класифікації — територіальний розмір країни. За нею виділяють країни-гіганти, великі, значні, середні, малі, невеликі країни та мікродержав:

Країни-гіганти (площа понад 3 млн. кв. км): Індія, Канада, Китай, США та ін.

Великі (площа 1-3 млн. кв. км): Алжир, Аргентина, Іран, Мексика, Монголія та ін.

Значні країни (від 500 тис. до 1 млн. кв. км): Афганістан, Єгипет, Мозамбік, М'янма, Туреччина, Україна, Франція, Чилі та ін.

Середні країни (від 100 до 500 тис. кв. км): Велика Британія, В'єтнам, Греція, Еквадор, Ісландія, Іспанія, Конго, Куба, Польща, Туніс, Філіппіни, ФРН, Швеція та ін.

Малі (площа менша 100 тис. кв. км; 52 % загальної кількості країн світу): Австрія, Данія, Естонія, Ірландія, Катар, Молдова, Нідерланди, Панама, Португалія, , Хорватія, Чехія, Швейцарія, Шрі-Ланка та ін.

Невеликі країни (від 1 до 10 тис. кв. км): Бруней, Кіпр, Коморські Острови, Люксембург, Маврикій та ін.

Мікродержави або «країни-карлики» (менше 1 тис. кв. км): Андорра, Бахрейн, Ватикан, Ліхтенштейн, Монако, Палау, Сан-Марино, Сінгапур, Федеративні Штати Мікронезії та ін.

Класифікація країн за чисельністю населення:

найбільші країни (населення понад 100 млн. – Індія, Китай, США, Бразилія та ін.);

значні країни (населення 40-100 млн. – Велика Британія, Італія, ПАР, Південна Корея та ін.);

середні країни (населення 20-40 млн. – Аргентина, Канада, Малайзія, Польща та ін.);

невеликі країни (населення 1,5-20 млн. – Австралія, Еквадор, Мадагаскар, Угорщина та ін.);

дрібні країни (населення менше 1,5 млн. – Андорра, Ісландія, Кіпр, Суринам, Чорногорія та ін.).

Типологія країн за географічним положенням.

Географічне положення як ознаку групування країн можна розглядати з різних точок зору. Цікавим є, зокрема, положення країн щодо морських басейнів, сусідніх країн, регіонів, міжнародних транспортних шляхів (наприклад, судноплавних рік), військово-політичних блоків, вогнищ міжнародної напруженості тощо.

З точки зору виходу до морських басейнів країни поділяються на:

- приморські;
- внутрішньоконтинентальні.

Серед перших 3 країни (Канада і США, Росія) мають вихід до трьох океанів, ще 2 десятки – до двох. Крім цього, приморські країни можуть бути суто материковими (наприклад, Україна, Туреччина, ПАР, Бразилія), материково-острівними (Данія, Малайзія, Екваторіальна Гвінея, Канада), півострівними (Іспанія, обидві Кореї, Катар), суто острівними. Останніх – близько восьми десятків, 2/3 з них знаходяться в Океанії та Вест-Індії.

Ряд країн володіють специфічним географічним положенням – *анклавним* (внутрішньоконтинентальні країни, оточені навколо територією однієї держави – Ватикан, Сан-Марино і Лесото) та *напіванклавним* (приморські материкові країни з одним сусідом на суші – Монако, Гамбія, Республіка Корея та ін., всього 7).

В свою чергу, відомі дослідники-географи Кобернік С.Г та Коваленко Р.Р. пропонують таку типологію:

- *приморські* (ті, що мають вихід до моря або океану);
- *півострівні* (що займають увесь півострів або його значну частину);
- *острівні* (більша частина країни розташована на одному острові);
- *країни-архіпелаги* (розміщені на групі островів);
- *континентальні* (що не мають безпосереднього виходу до моря або океану).

Типологія країн за формою державного правління.

За формою державного правління країни світу *здебільшого* поділяються на *республіки і монархії*. У *республіках* (з лат. «всенародна справа») верховні органи влади (законодавчої, виконавчої і судової) обираються (або формуються) на певний термін у тому чи іншому порядку. Главою держави виступає виборний президент. Республіканська форма правління зародилася в античній Греції, найдавнішими ж із сучасних республік є Сан-Марино (з X ст.), Швейцарія (з 1291 р.), США (з 1776 р.).

У післявоєнний період кількість держав-республік зростала швидше, ніж кількість незалежних держав. Ця форма правління проголошувалася не тільки в нових державах, що виникали внаслідок розпаду колоніальних імперій чи федерацій, але й у колишніх монархіях (Італія, Румунія, Болгарія, Греція, Єгипет, Туніс, Ефіопія, Афганістан, Іран та ін.). У наш час республіками є понад $\frac{3}{4}$ загальної кількості суверенних держав, вони переважають в усіх частинах світу.

Залежно від того, як складається розподіл владних повноважень між парламентом, урядом і президентом, *республіки можуть бути з президентським, парламентським і змішаним управлінням*:

Президентські республіки, в яких глава держави здебільшого обирається на загальних виборах і є одночасно главою виконавчої влади, переважають в Америці (США, Мексика, Бразилія та ін.), Південно-Східній Азії (Індонезія, Філіппіни), Африці. Президентську форму правління обрали ряд країн колишнього СРСР (Туркменістан, Узбекистан, Грузія,

Азербайджан).

У парламентських республіках президент переважно вибирається парламентом або спеціально скликаними для цього зборами, уряд формується парламентом і підзвітний йому. До них належать Німеччина, Болгарія, Італія, Угорщина, Чехія, Словаччина, Естонія, Латвія, Індія та ін.

Змішані (президентсько-парламентські чи парламентсько-президентські) форми правління, які складаються як різні комбінації формування вищих органів влади, мають Франція, Польща, Росія, Україна, Литва, Румунія та ін.

У монархіях (з гр. «єдиновладдя») найвища державна влада цілком або частково зосереджена в руках одноособового глави держави — монарха, який здебільшого є спадковим. У світі залишилося 30 монархій, з яких 6 абсолютні (влада правителя необмежена,) решта — обмежені (в країнах діють конституції, працюють парламенти). Такі монархії називаються конституційними або парламентськими.

Абсолютними монархіями є папська держава Ватикан, королівство Саудівська Аравія, емірат Катар, Об'єднані Арабські Емірати, султанати Оман і Бруней; перші дві країни є одночасно *теократичними*, тобто їх монархами є глави церков. Фактично абсолютною монархією є також емірат Бахрейн, оскільки дія конституції в ньому призупинена, а парламент розпущений монархом.

У цілому ряді обмежених (конституційних) монархій влада глави держави формальна, а часто просто символічна: офіційно монарх уособлює законодавчу та виконавчу владу і є складовою частиною парламенту та уряду, які фактично здійснюють правління країною. Це характерно, насамперед, для парламентських монархій Європи, якими є королівства Великобританія, Бельгія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Данія, Іспанія, герцогство Люксембург, князівства Монако, Ліхтенштейн і Андорра (фактично вже століття не має монарха і існує як республіка), а також Азії (королівства Таїланд, Камбоджа, Непал, Йорданія, султанат Малайзія та

Японія на чолі з імператором). Крім цього конституційними монархіями є емірат Кувейт, королівства Бутан, Марокко, Лесото, Свазіленд, Тонга.

Часто до конституційних монархій відносять Канаду, Ямайку, Австралію, Нову Зеландію, Папуа-Нову Гвінею та інші країни — колишні колонії Великобританії, за конституціями яких главою держави формально є англійський монарх (в даний час королева). Він представлений тут генерал-губернатором, що є вихідцем даної країни і затверджується на певний час за поданням її прем'єр-міністра, вищі ж органи державної влади (парламент і уряд) формуються за британським зразком. Офіційно жителі цих держав є не підданими англійської королеви, а лише громадянами своїх країн. Де-факто ці країни мають свій уряд, який керує державою та самостійно розв'язує всі питання. Це — *окрема форма правління*.

Таку своєрідну форму правління мають, наприклад, Австралія, Нова Зеландія, Канада, Папуа-Нова Гвінея, Ямайка, Багамські острови, Тувалу. Деякі з них навіть використовують державні атрибути Великої Британії.

Специфічну форму правління — т. з. «джамахірію» мала Лівія. У перекладі з арабської цей термін означає «державна мас». Згідно з реформою 1977 р., в країні не було уряду, політичних партій та державних органів влади, Конституції. Вони замінені постійно діючими виборними органами — народними зборами та народними комітетами. Верховним органом влади вважався Загальний конгрес, який скликався не рідше ніж двічі на рік. Проїснувала до 2011 року.

Типології країн за політичним режимом.

Політичний режим — це сукупність характерних для певного типу держави політичних відносин, засобів і методів реалізації влади, наявних стосунків між державною владою та суспільством, панівних форм ідеології, соціальних взаємовідносин, стану політичної культури суспільства.

Історичні форми політичного режиму: демократія і диктатура.

Демократичний (гр. народ і влада) режим уперше виникає в полісах (містах-державах) Стародавньої Греції і спочатку зводиться до можливості

вільної участі всіх громадян у вирішенні державних питань.

Періодом найвищого розквіту античної демократії є V ст. до н.е. Приблизно до цього часу відносяться й перші спроби класифікації форм здійснення влади. Так, *Сократ* виділяє низку «правильних» (монархія, аристократія, демократія) і «неправильних» (тиранія, олігархія, охлократія) форм правління; свої класифікації типів правління пропонують *Платон* (який виділив чотири форми влади — тімократію, демократію, олігархію і тиранію) та *Аристотель* (який слідом за Сократом протипоставив правильні форми влади — монархію, аристократію і політію неправильним — тиранії, олігархії і демократії).

Держави, що за способами реалізації влади схожі з афінською демократією, існували в Стародавньому Римі, Новгороді, Флоренції та інших містах-республіках, але, як правило, недовго, вироджуючись у *охлократію* (гр. юрба і влада), а пізніше — і в *тиранію*.

Під *диктатурою* (лат. пропонувати) розуміється необмежена влада однієї особи або соціальної групи, що спирається на насильство як основний метод управління. Диктатура як режим абсолютної влади однієї особи (диктатора) виникає у Стародавньому Римі в V -I V ст. до н. е. Диктатором називали вищу посадову особу, яка наділялася в надзвичайних випадках всією повнотою державної влади. *Історичними різновидами диктатури* як форми одноособового правління є тиранія та деспотизм. *Тиранія* — це режим, заснований на одноособовому правлінні, що встановлюється насильницьким шляхом. Класичні тиранії існували у Стародавній Греції в VII-VI ст. до н.е. у перехідний період боротьби народу з *аристократією* — родовою знаттю.

Деспотизм (гр. необмежена влада; володар, владика) являє собою форму особистої необмеженої влади правителя, що спирається на величезний адміністративно-бюрократичний апарат керування. Такому режиму притаманно повне свавілля влади при абсолютному безправ'ї підданих. Деспотизм є характерним для традиційних, закритих політичних систем,

основною легітимності яких виступають общинні цінності, авторитет традиції. Найбільше своє поширення деспотизм одержав у країнах Стародавнього Сходу (Ассирія, Вавилон та ін.).

Диктатура як необмежена влада певної соціальної групи представлена режимами *абсолютизму* та *теократії*. *Теократія* (гр. бог і влада) — це форма здійснення політичної влади, при якій управління державою здійснюється духівництвом (або безпосередньо главою церкви). *Абсолютизм* (лат. безумовний) являє собою такий вид державного правління, при якому політична влада повністю належить монархові (або монархічній династії). Для абсолютної монархії є характерною максимальна централізація влади, що виключає наявність будь-яких органів управління, незалежних від монарха. Розквітом абсолютизму в країнах Західної Європи стали XVII-XVIII ст. У Росії абсолютна монархія (самодержавство) проіснувала аж до XX ст.

Для аналізу сучасних політичних систем прийнята *типологія політичних режимів*, що виходить з їх розподілу за ступенем централізації влади на *демократичні* та *недемократичні (автократичні)*.

Тоталітарний політичний режим - системи розподілу влади, за якої політична система повністю підкоряє собі всі сфери громадського життя, спираючись при цьому на загальнообов'язкову ідеологію.

Особливості організації тоталітарної системи державної влади:

- загальна централізація публічної влади на чолі з диктатором;
- панування репресивних апаратів;
- відміна представницьких органів влади;
- монополія правлячої партії і інтеграція її і всіх інших суспільно-політичних організацій безпосередньо в систему державної влади і перетворення останніх в своєрідні засоби тоталітарної диктатури.
- наявність загальнообов'язкової ідеології, яка доводить необхідність існування даного режиму;
- відсутність плюралізму;
- нетерпимість до політичного інакодумства, жорстке переслідування будь-

якого спротиву і навіть особистих думок та виправдання з огляду на це будь-яких форм насильства;

- державний монополізм в сфері економіки тощо.

Авторитаризм (від лат. *autoritas* – цілковита влада, вплив) – тип політичного режиму, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану владу, звуженням політичних прав і свобод громадян та їх об'єднань, суворою регламентацією їхньої активності, можливістю застосування насильства чи примусу.

Основні ознаки авторитаризму:

- перевага в діяльності державних органів методу адміністрування, диктату (за авторитаризму рідко застосовується компроміс із найважливіших політичних проблем);
- сильна виконавча влада;
- концентрація влади в руках одного чи декількох державних органів;
- здійснення органами виконавчої влади нормотворчих функцій;
- звуження сфери гласності та виборності державних органів;
- обмежені громадянські, політичні та особисті права і свободи, юридичні гарантії їх забезпечення;
- відчуження народу від влади;
- відсутність єдиної ідеології;
- опора на силу й готовність влади в будь-який час застосувати масові репресії;
- при боротьбі за владу використовуються як законні, так і незаконні методи;
- обмеження чи заборона діяльності опозиційних до існуючого режиму об'єднань громадян;
- органи влади діють на власний розсуд (часто порушуючи при цьому закон), керуючись власним баченням політичної доцільності.

У світовій спільноті в XX ст. мали місце різні *види авторитарних режимів*:

- напівфашистський;
- військово-диктаторський (часте явище в країнах Латинської Америки);
- конституційно-авторитарний, а інакше сказати, монархічний режим (характерний для деяких країн Африки і окремих держав Азії);
- конституційно-патріархальні;
- клерикалізм;
- расистські режими;
- військовий режим (диктатура «чорних полковників» у Греції (1967-1975), військовий переворот у Панамі (1968), хунта Піночета в Чилі (1973-1989) та ін);
- теократичні режими, що характеризуються концентрацією реальної влади в руках духовництва або релігійного лідера (навіть при можливому існуванні представницьких органів влади і президента як глави держави). Прикладом такого різновиду авторитаризму виступає теократія в Ірані, що склалася після революції 1979 р., коли реальну владу в країні захопив ісламський фундаменталізм на чолі з аятолою Хомейні;
- персоніфіковані режими — режими особистого правління, у яких влада належить лідерові, що спирається не на політичні інститути, а на репресивно-поліцейський апарат. Прикладом такого режиму був режим Саддама Хусейна в Іраку;
- неоавторитарні режими, які характеризуються зосередженням влади в руках правлячої еліти при формальному існуванні опозиції й системи конкурентних виборів. Прикладом такого типу режиму може служити неоавторитаризм у Мексиці, а також у Росії та більшості країн — колишніх республік СРСР.

Демократичний режим — це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління і прийняття рішень у відповідності з волею більшості.

У реальному політичному житті кожна демократична політична система має свої особливі, специфічні риси. Але, незважаючи на розбіжності,

можна виділити такі загальні характеристики демократичного політичного режиму: політичний плюралізм; верховенство права; виборність органів державної влади, їх залежність від населення та регулярна змінюваність; реалізація принципу розподілу влади; наявність розвиненого громадянського суспільства, під яким розуміється сукупність неpolітичних відносин у суспільстві (економічних, моральних, культурно-духовних, релігійних, національних), вільних від прямого втручання з боку органів державної влади.

Типологія країн за формою державного устрою.

Державний устрій — це адміністративно- чи національно-територіальна організація держави, тобто членування її території на окремі частини (територіальні одиниці) із своїми органами управління, яке здійснено з метою реалізації державної влади і місцевого врядування. В залежності від співвідношення владних повноважень центральних і територіальних органів управління виділяють дві основні форми державного устрою – *унітарну і федеративну*.

В *унітарних* (від лат. — «цілісний», «однорідний») державах керівництво здійснюється з одного центру (столиці), діє єдина для всієї території конституція, існує єдина система найвищих органів влади, єдине правове поле тощо. Адміністративно-територіальний поділ країни (на області, провінції, департаменти, округи і т.д.) сприяє реалізації державної влади на місцях. Унітарними є абсолютна більшість країн світу, правда, ряд з них мають дещо видозмінену форму державного устрою. Маються на увазі т. з. умовно унітарні держави — територіально єдині з окремими автономними чи самоврядними регіонами. Так, у *Китаї* наявні 5 автономних районів і 1 особливий адміністративний район (Сянган), у *Данії* – внутрішньо автономні Фарерські острови. Такий же устрій мають Фінляндія, Молдова, Грузія, Узбекистан, Франція, Італія, Іспанія, Монголія, Іран, Єгипет, Алжир, Лівія, Панама, Чилі, Перу, Польща та ін. – всього близько 167 країн світу.

Федерація (від лат. — «об'єднання», «союз») — це союзна держава, яка складається з ряду самоврядних політико- (чи національно-) територіальних

утворень — автономних республік, земель, штатів, кантонів, провінцій тощо, що виступають суб'єктами федеративної країни. Кожне з них має певні ознаки державності (власні столиці, законодавчі, виконавчі, і, як правило, судові органи влади та конституції), однак вони здійснюються в рамках загальнофедеральної системи влади і законодавства. Владні функції суб'єктів федерації поширюються здебільшого на економічну та соціальну сфери, тоді як питання оборони, зовнішньої політики, фінансів знаходяться у віданні центральної влади.

У світі існує близько 26 федеративних держав, які розділяються за:

- *національно-етнічним принципом*, тобто автономію мають території населені певними народами (Індія, Пакистан, Бельгія, Нігерія);
- *історико-географічним принципом* (Німеччина, Австрія, США, Канада, Мексика, Бразилія, Австралія, ОАЕ, Малайзія).

Федераціями також є Швейцарія (найдавніша із сучасних федерацій світу – з 1291 р.), М'янма, Аргентина, Венесуела, Сент-Кітс і Невіс, ПАР, Коморські острови, Австралія і Федеративні Штати Мікронезії.

Крім цього, процеси федералізації активно проходять в Іспанії, розпочинаються в Італії та Великобританії. Таким чином, федеративними є як багато-, так і однонаціональні країни, як республіки, так і монархії, в т.ч. одна абсолютна (ОАЕ, які, по-суті, є федерацією семи абсолютних монархій-князівств).

Є цілий ряд країн, державний лад яких деформований тривалим протистоянням різних політичних сил, етнічних чи релігійних спільнот, яке нерідко призводить до відкритих військових конфліктів, громадянських війн тощо (часто при втручанні зацікавлених сил із зовні). На їх територіях фактично існують окремі державні утворення (у т. ч. самопроголошені держави), які не взаємодіють з центральною владою (Молдова — Придністров'я, Грузія — Абхазія, Азербайджан — Нагірний Карабах, Кіпр — Північний Кіпр, Ірак — Курдистан, Судан — Південний Судан). У багатьох азіатських і африканських країнах, розтерзаних громадянськими

війнами, декілька протидіюючих сил контролюють різні території і ведуть боротьбу за центральну владу (Афганістан, Камбоджа, Ангола, Мозамбік, Демократична Республіка Конго та ін.).

Класифікація країн світу за рівнем розвитку науки і техніки. У залежності від ступеню розвитку науки й техніки виділяють 4 типи країн:

- 1) з високорозвинутими наукою й технікою;
- 2) з розвинутими наукою й технікою;
- 3) з нерозвинутими наукою й технікою;
- 4) відсталі в науково-технічному відношенні країни.

Країни з високорозвинутою наукою й технікою. Вони в широких масштабах впроваджують досягнення науки в господарство (США, Японія, країни Західної Європи). Саме в цих країнах (особливо в США) вперше з'явилися такі утворення, як технополіси й технопарки. Назва одного з перших в світі технополісів «Силіконова долина» (США, штат Каліфорнія) навіть стала звичайною для означення подібних утворень в інших країнах.

Країни з розвинутими наукою й технікою. Вони повільно впроваджують у господарство наукові відкриття і технічні винаходи (Україна, країни Балтії, Чехія тощо). За часів соціалістичного розвитку в цих країнах було створено потужну науково-технічну базу. Вченими і дослідниками зроблено величезну кількість революційних наукових відкриттів і винаходів, але більшість з них застосовувалась переважно військово-промисловим комплексом або просто не побачила світу через бюрократичні перепони.

Країни з нерозвинутими наукою й технікою. Такі країни інтенсивно засвоюють імпортовані науково-технічні досягнення (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Сянгану, Бразилія). Таким чином вони значно підвищили рівень соціально-економічного розвитку, передусім завдяки прогресу в тих галузях економіки, які спираються на досягнення науково-технічного прогресу (НТП). Поступово в них створюється досить потужна власна науково-технічна й освітня база.

Відсталі в науково-технічному відношенні країни. До них належать більшість країн, що розвивається. Їх загальна соціально-економічна відсталість і є причиною нерозвинутої науково-технічної бази.

2. Поняття «регіон». Види регіонів та критерії регіонування.

Термін «*регіон*» походить від латинського *region* – країна, область, простір. Це «велика індивідуальна територіальна одиниця (наприклад: природна, економічна, політична тощо)». Регіон можна розглядати як певну територію, що являє собою складний територіально-економічний і національно-культурний комплекс, котрий може бути відмежований ознаками наявності, інтенсивності, різноманітності та взаємозв'язків явищ, виражених у вигляді специфічної однорідності географічних, природних, економічних, соціально-економічних, національно-культурних умов, що слугують підставою для того, щоб виокремити цю територію».

Поняття «регіон», по-перше, його використовують для позначення району, області, території, частини країни, що вирізняється сукупністю природних або історико-географічних умов і національним складом населення; *по-друге*, визначення регіону як групи країн, які становлять окремий регіон, мають подібні ознаки, що відрізняють їх від інших територій найбільш придатний для вживання якраз у країнознавстві.

Поняття «регіон» включає не лише суходіл, не тільки материки й островні ділянки нашої планети, а й водні простори. Тобто *регіон може складатися з суходільної території й акваторії*. Як приклад можна навести Карибський регіон, або регіон Карибського моря, який складається переважно зі значної кількості островних країн і водних просторів, які їх роз'єднують і об'єднують. Те саме можна сказати й про Тихоокеанський регіон. Однак у більшості випадків поняття регіон все-таки стосується суходолу та безпосередньо прилеглих до нього акваторій.

Відомий український учений у галузі економічної і соціальної географії *О. Шаблій* вважає, що *поняття «регіоналізація»*, яке є похідним від поняття «регіон», вживається у двох значеннях:

а) як процес наукового обґрунтування регіону (-ів), визначення його (їхніх) просторових меж і складу та загальних рис;

б) як реально існуючий поділ земної поверхні, зосереджених на ній елементів суспільства, чи суспільства в цілому, на окремі великі частини.

Теорія регіоналізації найперше почала розвиватися в країнах, які мали потребу в подібних наукових і політичних обґрунтуваннях. Це були або дуже великі держави зі значною внутрішньою диференціацією, або ж потужні імперії зі значно віддаленими і відмінними від метрополії володіннями. Тому не дивно, що теоретико-методологічні засади регіоналізації і конкретні спроби виокремлення регіонів належать вченим Великої Британії, США, Франції та ін.

Серед зарубіжних учених, які вивчали проблеми регіоналізації, необхідно виділити американського дослідника Річарда Гартшорна (R. Hartshorn), професора з Естонії С. Ниммік (S. Nummik) та ін.

Українська регіоналістика представлена видатними українськими вченими С. Рудницьким, А. Синявським. Серед сучасних українських вчених, перу яких належать теоретичні праці з регіоналістики, безперечно виділяється О. І. Шаблій.

Теорія регіоналістики, яку розробляють переважно спеціалісти із суспільної географії, не позбавлена недоліків, стереотипів і пережитків минулого. Найглибше розроблені і найширше охоплені питання, які стосуються методики виділення окремих частин у межах тієї чи іншої країни. Але майже відсутні глибокі теоретичні розробки окремих частин світу, чи материків. Традиційний, усталений, звичаєвий, стереотипний підхід до виділення регіонів світу у наш час себе вже вичерпав. Тому ніхто чітко й однозначно не може сказати, які країни входять, наприклад, до регіонів Західна, Центральна чи Східна Європа, Латиноамериканського регіону, Близького і Середнього Сходу та ін. Лише використання суто наукових підходів, заснованих на формальній логіці, дасть змогу країнознавству розвиватися на сучасній теоретико-методологічній базі.

Термін «регіон» (у соціально-економічній географії світу) - використовується для визначення великих територій, які охоплюють цілі континенти, частини світу або ж окремі їх частини, що складаються з декількох географічно суміжних країн, об'єднаних певними спільними ознаками. Найбільші регіони часто іменують макрорегіонами, а їх складові – субрегіонами. Макрорегіонами, наприклад, є Євразія в цілому чи Європа та Азія зокрема, Африка, Америка або ж Північна Америка, Латинська Америка, Південна Америка тощо; найбільшими їх субрегіонами виступають Центральна Європа, Південна Європа, Східна Азія, Південно-Західна Азія, Південна Європа, Східна Азія, Південно-Західна Азія, Північна Африка, Середня Америка, Андські країни тощо.

В свою чергу в останніх можна виділити субрегіони нижчого порядку – Центрально-Західну, власне Центральну та Центрально-Східну Європу в межах Центральної Європи, Центральну Америку, Мексику та Вест-Індію в межах Середньої Америки і т.д. Найнижчим рівнем при регіоналізації, її «точками відліку» виступають окремо взяті країни, найбільші з яких самі претендують на великі регіони з поділом на субрегіони (Канада, США чи Китай).

Для регіоналізації беруть найрізноманітніші ознаки. Так, за положенням щодо «сторін горизонту» або ж іншими власне географічними ознаками в ряді частин світу виділяють регіони з назвами Північна (Європа, Африка, Америка), Південна, Східна, Західна, Середня, Центральна, Південно-Східна і т.д. Часто використовують регіони, складові країни яких об'єднує положення щодо великих природно-географічних об'єктів (морів, заток, рік) чи розташування в межах великих фізико-географічних одиниць (півостровів, рівнин, гір, природних зон чи кліматичних поясів): країни Середземномор'я, Карибського басейну, Перської чи Мексиканської заток, Придунайські, басейну Ла-Плати, Скандинавські, Балканські, Аравійського півострова, Індокитаю, Альпійські, Андські, Закавказзя, Сахари, Сахелю, екваторіальної Африки, помірної Південної Америки і т.д.

За історико- та політико-географічними ознаками виділяють: Старий Світ, Новий Світ, Близький Схід, Середній Схід, Далекий Схід, Передню Азію, Вест-Індію; *за етнокультурними* – Англо-Америку, Латинську Америку, арабські країни Африки і т.д. Тривалий час Європу поділяли на два великих регіони за суспільно-економічними ознаками – Західну (капіталістичну) та Східну (соціалістичну).

Для комплексної ж регіональної характеристики світового простору *найбільш придатними є наступні регіони:*

- *в Євразії:* Північна Європа, Середньо-Західна Європа, Південна Європа, Центральна Європа, Східна Європа і Північна Азія (Росія), Східна Азія, Південно-Східна Азія, Південна Азія, Південно-Західна Азія, Центральна Азія і Казахстан;
- *в Африці:* Північна Африка, Західна Африка, Східна Африка, Центральна Африка, Південна Африка;
- *в Америці:* Північна Америка (з поділом на Канаду і США), Латинська Америка (з поділом на Мексику і Центральну Америку, Вест-Індію, Андські країни, країни Амазонії, країни басейну Ла-Плати);
- *в Австралії і Океанії:* Австралія і Нова Зеландія, Океанія (з поділом на Мікронезію, Меланезію, Полінезію).

Науковці і дослідники по різному підходять до чинників виокремлення різних регіонів. *Можна виділити такі світові регіони:*

- *Географічні макрорегіони* – Азія, Африка, Америка, Австралія та Океанія, Європа; *мезорегіони* – Центральна, Північна, Південна Америка, Європа, Австралія та Океанія, Пн.-Сх., Західна, Пд. та Центральна Азія, Пн. (арабська) Африка та Африка південніше Сахари, а також *регіони (субрегіони)* – з поділом Америки на Центральну, Північну, Південну, Європи – на Пн., Сх., Центральну і Південну, Пд.-Зх. Азію – на Близький і Середній Схід. З огляду на цей поділ, регіон – велика територія, що охоплює головні підрозділи континентів або їх цілісні частини.
- *Історико-культурні регіони:* китайський, корейський, в'єтнамський

(В'єтнам, Ласо, Камбоджа), індійський (Індія, Непал, Бутан, Шрі-Ланка), індоіранський (Пакистан, Афганістан, Іран, Таджикистан), тюркський (6 держав), арабський і т.ін. Північноамериканський, латиноамериканський, африканські регіони об'єднуються у відповідні регіональні спільноти за такими параметрами, як геополітична традиція, сучасні тенденція до інтеграції, етнолінгвістична, етнокультурна, етнопсихологічна спільність.

- *Культурно-релігійні макрорегіони, або цивілізаційні комплекси:* конфуціансько-буддійський, індуїстський, мусульманський, православний, західно-християнський, латиноамериканський, африканський, тихоокеанський (у інших авторів – японський. У даному випадку регіон – частина, що характеризується спільністю історичного розвитку території, географічним положенням, природними і трудовими ресурсами, спеціалізацією господарства.

- *Міжнародно-політичні регіони* – зони дії таких міжнародних організацій як НАТО, АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії: Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни), СНД, Організація американських держав тощо.

- *Геоелекономічні та геополітичні регіони.* *Геополітичні* – агломерації держав, що «скріплюються» історичними конфліктами, спірними проблемами, традиційною ворожнечею тощо. *Агломерація* – злиття міст і населених пунктів, об'єднаних в єдине ціле інтенсивними виробничими, трудовими, культурно-побутовими та рекреаційними зв'язками. Сюди відносять: Північну Америку (з безумовним лідером США), Західну Європу, Східну Азію (з лідерами КНР, Японією), Південну Азію (з переважаючими позиціями Індією), Ісламський «півмісяць» і т.ін. *Геоелекономічні* – американська, європейська, азійсько-тихоокеанська спільності.

Можна виділити і такі макро-, мезо- і субрегіони:

Європа: Західна, Північна і Південна, Центральна та Східна.

Америка: Північна, Центральна (включаючи зону Карибського басейну), Південна. Також Америку можна розділити на Північну та

Латинську.

Африка: Північна (Магриб), Східна, Західна, Центральна, Південна, регіон Африканського рогу. Також Африку ділять на Північну (Магриб) і Чорну (Тропічну і Південну).

Азія: Близький и Середній Схід (Південно-Західна Азія), що включає в себе Присередземномор'я (Левант), Дворіччя, Аравію; Центральна Азія (бувші середньо азійські республіки СРСР), Південна Азія; Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), що включає Південно-Східну Азію, Східну Азію (Далекий Схід) і США, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, Океанію, Росію.

Австралія і Океанія: до регіону відносяться Нова Зеландія; острови Океанії діляться на Мікронезію, Меланезію, Полінезію.

Таким чином, *регіоналізація – термін багатозначний*. У залежності від контексту під ним розуміють:

- розвиток, укріплення економічних, політичних та інших зв'язків між областями або державами, що входять до одного регіону;
- процес виникнення регіональних об'єднань держав;
- специфічність, розмаїття напрямків регіональної політики, що проводиться в окремих регіонах;
- економічне районування;
- зовнішньоторговельні привілеї країн.

Тема 4. Політична карта світу та основні етапи її формування. Карти народонаселення.

План

1. Політична карта світу, її основні об'єкти (територія, країна, держава).
2. Етапи формування та характеристики політичної карти світу. Сучасна політична карта світу.
3. Карти народонаселення (соціально-економічна карта світу;

демографічна карта світу; карти розміщення і розселення; етнографо-антропологічні карти та національна структура населення; релігійна карта світу).

1. Політична карта світу, її основні об'єкти (територія, країна, держава). Політична карта світу у широкому розумінні слова є зібранням відомостей про політичну географію світу. У вузькому розумінні — це географічна карта, на якій кольором показано поділ світу на держави та залежні території з нанесенням існуючих кордонів. На ній також позначені столиці держав та інші великі міста, найважливіші транспортні магістралі, форму правління та державний устрій.

Основними одиницями політичної карти світу є держава, країна, територія.

Держава — це суверенне політичне утворення з визначеними територією, господарством і політичною владою, наприклад Україна, Франція, Канада. Кожна держава має свою визначену територію та кордони, проводить власну внутрішню і зовнішню політику на світовій політичній арені, має міжнародне визнання та державну символіку: герб, прапор і гімн.

До основних характерних ознак держави належать:

- наявність органів, що здійснюють верховну владу, яка поширюється на все населення;
- наявність права — сукупності загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою;
- наявність певної території, на яку розповсюджується влада, юрисдикції держави.

До внутрішніх функцій держави належать наступні:

- законотворча, зв'язана з підготовкою, розглядом і прийняттям законів;
- економічна, в якій держава виступає як підприємець, що координує економічний процес;

- соціальна, що передбачає таку організацію соціального життя, що створює рівновагу і стабільність соціальних сил;
- захисна, що диктує забезпечення правопорядку і охорону існуючого суспільного ладу,
- культурно-виховна, пропагандистська, екологічна та ін.

Зовнішні функції держави полягають у:

- 1) захисті кордонів, збереженні цілісності держави та її незалежності;
- 2) у підтримуванні і налагодженні зв'язків в усіх сферах суспільного життя з іншими суб'єктами світового співтовариства.

Обмежує територію країни *державний кордон* — вертикальна площина, що відокремлює її від інших країн. За нормами міжнародного права вони непорушні, забороняється насильницьке захоплення чужих територій. Усі конфлікти та суперечки повинні розв'язуватися мирним шляхом. У 1975 р. в Гельсінкі на Нараді з безпеки та співробітництва в Європі прийнято положення про визнання кордонів між країнами, які склалися після Другої світової війни.

Функції кордону:

- *бар'єрна функція* полягає в достатньому відокремленні однієї країни від іншої;
- *контактна функція* полягає у формуванні на межі двох держав спільних природних заповідників, єврорегіонів, відкритих економічних зон. Наприклад, єврорегіон «Буг» (1995, Україна, Польща, Білорусь), єврорегіон «Дністер» (2012, для укріплення співпраці України, Молдови, Придністров'я);
- *фільтраційна функція* полягає в тому, що кордон виконує роль своєї мембрани, або фільтра, який пропускає все корисне та потрібне для певної держави з інших країн і затримує все вороже, шкідливе, негативне.

Поняття «*територія*» застосовується для позначення обмеженої частини твердої поверхні земної суші з властивими для неї природними, а також створеними внаслідок людської діяльності (антропогенними)

властивостями та ресурсами.

До складу території держави входять: *суша*, що обмежена державним кордоном, включно з надрами, *внутрішні води*, а також *повітряний простір* над державою. Також до складу державної території входять *екстериторіальні елементи*: судна, літаки, морські кабелі поза межами власне території держави, території посольств, дипломатичних місій і представництв певної держави, на котрі поширюється її суверенітет.

Згідно з *Конвенцією ООН з морського права* власністю держави є акваторія (всі води річок, озер, заток, проток, моря або океану), що прилягає до берега в межах 12 морських миль (22,2 км). За міжнародними угодами деякі морські держави мають в океанах і морях *економічні зони*. Вони простягаються на 200 морських миль (одна морська миля становить 1852 м). У межах економічних зон державам належить виключне право на розвідування і розробку будь-яких природних ресурсів (корисні копалини на дні і в надрах морів і океанів, риба, водорості тощо). Непорушність державних кордонів означає визнання їх іншими країнами, тобто відсутність територіальних претензій та неможливість їх перетину без узгодження даною країною.

Економічно державі належить і *континентальний шельф* (материкова мілина), який *визначається трьома ознаками*: прилягання до державної території; глибина 133-550 м; технічна доступність ресурсів. *Шельф* – економічна приналежність прибережних держав, але не входить до їх державних територій.

Існують так звані *спірні території*, на які претендують декілька держав. Як правило, такі «гарячі точки» є наслідком штучного проведення кордонів, які не враховують національних ознак. Часто це пов'язано з колоніальним минулим країн. Звідси беруть початок регіональні збройні конфлікти. Таких міждержавних сутичок трапляється в середньому по 10 на рік.

Залежні території — це країни, що перебувають під владою

іноземних держав-метрополій. Вони позбавлені політичного суверенітету й економічної самостійності. Управління ними здійснюється на основі спеціального режиму. Головне їх місто називають *адміністративним центром*. На політичній карті колонії позначені тим самим кольором, що й країна-метрополія, яка ними володіє.

Залежні території поділяються на *колонії*, де владарює іноземна держава (метрополія) і які не мають політичної та економічної самостійності, та *протекторати*, що мають відносну державну внутрішню незалежність.

Наприклад, Гваделупа — країна, яка розташована на островах у Карибському морі, є володінням Франції. Її зовнішньополітичні відносини контролюються метрополією. До залежних відносять і підопічні території, які тимчасово передано Організацією Об'єднаних Націй (ООН) під контроль незалежних держав унаслідок виникнення певних політичних умов (наприклад, Палау в Тихому океані). Наприкінці ХХ ст. на земній кулі існувало 35 колоній, протекторатів і підопічних територій.

Особливого територіального статусу у 1959 р. набула Антарктида — нейтральна територія. Усі держави світу мають право проводити на ній мирні наукові дослідження. Тут заборонено будівництво військових баз та розробку родовищ корисних копалин.

Будь-яку державу можна назвати країною, але не кожну країну можна назвати державою. *Країна* — це територія з визначеними кордонами і населенням, що в політико-географічному відношенні може бути незалежною або залежною. Поняття «країна», на відміну від поняття «держава», проте має скоріше культурно-історичний або суспільно-економічний, ніж політичний зміст. Країни світу відрізняються за розмірами території (великі, середні, невеликі), чисельності населення, географічному положенню (півострівні, островні, внутрішньоконтинентальні), природно-ресурсним потенціалом, релігійним та історичним ознаками.

Політична карта нестабільна. У процесі історичного розвитку утворюються нові держави, змінюється їхній політичний статус, країни

об'єднуються та втрачають свій політичний суверенітет, уточнюються кордони, змінюються назви держав. Інколи столиці переносять до іншого міста або змінюють їхні назви. Усі ці перетворення фіксує політична карта світу. Головною її властивістю є *динамічність*, тобто здатність постійно змінюватися.

2. Етапи формування та характеристики політичної карти світу.
Сучасна політична карта світу. Політична карта світу дуже динамічна. Вона відображає і фіксує основні політико-географічні процеси, пов'язані з *кількісними та якісними змінами*.

Кількісні зміни полягають у таких явищах:

1) приєднання щойно відкритих земель. Нині це практично неможливо через їх відсутність (на земній кулі не залишилось «білих плям»), але в минулому, особливо під час епохи Великих географічних відкриттів, ці явища були досить поширеними;

2) територіальні придбання або втрати внаслідок війн. Часто такі території є предметом суперечок між країнами, які брали участь у військових конфліктах;

3) об'єднання або розпад держав. Наприклад, розпад Радянського Союзу, Югославії, Османської імперії, об'єднання Північного та Південного В'єтнаму в 1976 р., ФРН та НДР у 1990 р.;

4) добровільні поступки або обмін між країнами ділянками суходолу – так звані *цесії* – передавання всіх суверенних прав на певну територію однією державою іншій за угодою. Це може бути зроблено наприклад для того, щоб кордони держав співпадали з етнічними територіями;

5) *акреції* – нарощування території. Наприклад відвойовування суходолу у моря шляхом намівання території (Нідерланди) та створення так званих «сміттєвих островів» з утилізованих промислових та побутових відходів (Японія). Такі ділянки суходолу використовують під промислове та цивільне будівництво, створення зон відпочинку. Нідерланди за рахунок будівництва системи гідротехнічних споруд і дамб відокремили від моря

майже 40% своєї сучасної площі. Осушені ділянки – *польдери* – насичені морськими намулами, які містять багато цінних поживних речовин. Після рекультивації їх активно використовують у сільському господарстві.

Якісними змінами є:

1) історична зміна суспільно-економічної формації. Найпоширенішим прикладом є встановлення капіталістичних відносин на території деяких колоній Великої Британії внаслідок переселення туди емігрантів з Європи і штучного перенесення притаманних метрополії суспільно-економічних відносин. Завдяки цьому окремі території відразу перейшли від первісного суспільства до капіталізму;

2) отримання країнами політичного суверенітету. Найчастіше це було набуття суверенітету без змін кордонів. Так склалося з десятками колишніх колоніальних країн в Африці, Азії, Латинській Америці;

3) запровадження нових форм державного устрою та правління. Наприклад перехід країни від монархії до республіки чи навпаки (наприклад, Бельгія, яка, будучи унітарною державою, на початку 90-х років XX ст. стала федеративною);

4) утворення і розпад міждержавних політичних спілок і організацій. Наприклад створення Ради Економічної взаємодопомоги у 1949 р. та її розпад у 1991 р.

5) поява і зникнення на планеті «гарячих точок» – осередків міждержавних та внутрідержавних конфліктів.

6) зміна столиць. Це досить поширені явища, які мають різноманітні економічні, політичні передумови. Наприклад, протягом XX ст. було перенесено столиці багатьох країн (Туреччина – із Стамбула до Анкари; Бразилія – із Ріо-де-Жанейро до міста Бразилія; Казахстан – із Алмати до Астани, і т.ін.). *Головними причинами перенесення столиць є:* перенаселеність столичних міст і пов'язані з цим екологічні, транспортні проблеми; особливості зайнятості населення; подорожчання земель під забудову; намагання уряду збалансувати розвиток внутрішніх, часто

відсталих у соціально-економічному плані районів, для яких поява столичного міста буде своєрідним поштовхом для подальшого розвитку;

7) зміни назв держав, столиць і населених пунктів. Часто це є наслідком інших якісних змін на політичній карті світу. Прикладами перейменування держав є: Бірма – М'янма; Берег Слонової Кістки – Кот-д'Івуар; Молдавія – Молдова і т.ін.).

Постійно змінюючись, сучасна політична карта світу пройшла тривалий шлях формування. В її розвитку умовно виділяють чотири періоди, кожний з яких має свої особливості:

- античний або рабовласницький (до V ст.)
- середньовічний або феодальний (V - XV ст.)
- колоніальний або капіталістичний (XV - початок XX ст.)
- новітній (XX - XXI ст.).

Стародавній етап розпочався з виникненням, розквітом і занепадом перших державних утворень. Одним з перших (можливо, взагалі першим) державним утворенням була знаменита Трипільська цивілізація (культура), яка виникла і розквітла на теренах нинішньої України. Після її занепаду на надзвичайно багатій природними ресурсами території країни в найкращих на планеті природних умовах одне за одним послідовно виникали все нові державні утворення: Велика Скфія, Велика Сарматія, Антський союз, Київська Русь.

Це був період початку формування перших держав. На політичній карті того часу з'явилися Єгипет, Месопотамія, згодом — Стародавня Індія, Стародавній Китай, Стародавня Греція. Пізніше виникли нові імперії: Олександра Македонського, Римська імперія, що підкорили величезні території Середземномор'я.

Середньовічний етап формування політичної карти світу охоплював V - XVII ст. Це формування феодалізму. Відбувались суттєві зміни функції держави. Почало швидкими темпами розвиватися господарство. Виникли ремісні цехи із дуже сильною внутрішньою організацією. Зародження

елементів ринкової економіки поєднувалося з поширенням феодальної роздробленості. Поступовий розвиток ремесел і особливо торгівлі починає поєднувати феодальні і церковні володіння, міста-держави. З'являються реальні передумови для об'єднання країн під владою монархів. Так виникають феодальні держави в Індії, Китаї, могутня Османська імперія. В Європі вже з раннього середньовіччя існували держави Київська Русь, Візантія, Священна Римська імперія, Англія та ін. Зміцнення цих держав сприяло посиленню їхнього прагнення до далеких територіальних завоювань. Наприкінці середньовічного етапу розпочалась епоха Великих географічних відкриттів. За рівнем державно-територіального поділу суходолу попереду безперечно була Європа. Так, у Європі виникають нові могутні держави, які самі починають захоплювати великі території в різних частинах світу. Спочатку це були Іспанія і Португалія, а згодом — Англія і Франція.

Певною мірою до Європи наближалась Азія. Африка, Америка, Австралія з Океанією залишалися далеко позаду.

Колоніальний період розпочався з пошуків Іспанією та Португалією — двома великими морськими державами того часу — судноплавного шляху до Індії. Це привело до відкриття у 1492 р. Христофором Колумбом Америки. З цього часу починається період поділу світу на колоніальні імперії. У Центральній та Південній Америці, яку в XX ст. назвуть Латинською через панування тут латинської католицької церкви, виникають колонії Іспанії. Португальською територією стає Бразилія. Португалець Васко да Гама у 1498 р. досяг Індії, обігнувши Африку. Португальці облаштовують свої колонії на деяких узбережжях Африки та на заході Індії, проте вглиб суходолу не просуваються.

У XVII–XVIII ст. центром політичного та економічного життя в Європі стає Англія. Згодом вона створює найбільшу в історії людства Британську колоніальну імперію, до складу якої увійшли Північна Америка, Австралія, Нова Зеландія, Південна Азія, Східна та Південна Африка, деякі країни на узбережжі Гвінейської затоки Африки та багато островів в Океанії.

У XIX ст. колоніальні імперії Великої Британії та Франції охоплюють величезну територію. Британська Індія стає найбільшою з колоній, її називають «найкращим діамантом у короні англійської королеви».

Тим часом колись великі морські держави Іспанія і Португалія внаслідок національно-визвольної боротьби втрачають свої колонії в Латинській Америці. У 1870–1871 рр. відбувається об'єднання феодальних мікродержав на території Німеччини та Італії. Набувши сили, нові країни претендують на свою частку світу. Водночас швидко зростає могутність Японії.

Новітній період формування політичної карти світу починається з Першої світової війни і умовно включає чотири етапи.

Перший етап охоплює час між Першою і Другою світовими війнами (1914–1939 рр.). Незадоволена перерозподілом світу Німеччина та її союзники (Австро-Угорщина, Італія, Османська імперія) почали війну за колонії з Великою Британією, Францією, Росією, США, Японією.

Перша світова війна завершилася поразкою Німеччини та її союзників. Німецькі колонії на основі Версальської системи мирних угод були поділені між країнами-переможницями. Основна їх частина відійшла до Великої Британії та Франції. Розпалися Австро-Угорщина і Турецько-Османська імперія, з їхніх окремих територій у 1918 р. була створена Югославія, яка штучно об'єднала кілька дуже різних за культурою, мовою, релігією народів. Не всім молодим державам удалося відстояти незалежність, у 1922 р. вони були втягнуті до складу Радянського Союзу (СРСР), зокрема й Україна.

Лише Польщі й Фінляндії поталанило відстояти свободу: у 1918 р. вони були проголошені незалежними країнами.

Другий етап тривав від початку Другої світової війни до середини 50-х рр. XX ст. Нову війну розпочинає Німеччина, не задоволена розподілом колоній. У ній встановлюється нацистський режим. Німеччину підтримує фашистська Італія. На сході у війну вступає мілітаристська Японія.

Зазнала змін і політична карта світу. Розгром фашизму в 1945 р. і

перемога соціалістичних революцій у багатьох країнах перетворили соціалізм на світову систему: утворився соціалістичний табір у Європі (Польща, НДР, Болгарія, Угорщина, Чехословаччина, Югославія, Румунія, Албанія), потім в Азії (Китай, Монголія, В'єтнам, КНДР, Лаос) і в 1959 р. — на Кубі.

Окупація деяких країн Європи і Азії радянськими та американськими військами призвела до поділу світу на два ворожі табори. Крім того, СРСР і США захопили різні частини одних і тих самих країн. Це призвело до утворення «двох» Німеччин, «двох» Корей, «двох» В'єтнамів. Утворилося і «два» Китаї (КНР і Тайвань). Одні й ті самі нації, але тепер уже в різних країнах, почали одночасно будувати різні системи — комуністичну і ринкову (капіталістичну).

У жовтні 1945 р. у Сан-Франциско 51 державою світу засновано Організацію Об'єднаних Націй (ООН). У 1949 р. створено Раду Економічної Взаємодопомоги, яка об'єднала всі тогочасні соціалістичні країни. У відповідь капіталістичні держави повідомили про створення Європейського Економічного Співтовариства (1957 р.). У 1949 р. в зоні окупації союзників (Великої Британії, Франції, США) було проголошено Федеративну Республіку Німеччини (ФРН, Бонн), а в зоні окупації Радянського Союзу — Німецьку Демократичну Республіку (НДР, Берлін), в якій встановлено тоталітарний соціалістичний режим.

Колишню столицю Німеччини також було поділено на зони окупації. Східна частина Берліна стала столицею НДР. Західний Берлін, окупований союзниками, набув особливого політичного статусу.

На Близькому Сході в 1948 р. було створено державу Ізраїль. За міжнародними угодами на цих землях мало бути дві держави: єврейська й арабська. Проте всі арабські території окупував Ізраїль, що спричинило проблему арабських біженців.

Третій етап ознаменувався руйнуванням величезних колоніальних імперій, що знайшло своє відображення на політичній карті світу. Він

охоплює період від середини 50-х до кінця 80-х рр. XX ст. Ослаблені війною європейські країни були не в змозі вести колоніальні війни та утримувати окупаційний режим на залежних територіях. Втрачають більшість своїх колоній Велика Британія і Франція. Позбуваються колоній також Нідерланди, Бельгія, Іспанія. На місці колишніх імперій виникають понад 100 суверенних держав в Азії, Африці, Океанії.

З 60-х років починається національно-визвольний рух у багатьох країнах Африки, наслідком якого було отримання ними незалежності. У 1955 р. в Африці нараховувалося всього чотири незалежні держави: Єгипет, Ліберія, Ефіопія та Королівство Лівія. У 1960 р., який вважають «роком Африки», тут набули суверенітету і незалежності 17 колоній, у тому числі 14 французьких.

У 60 – 70-ті роки процес деколонізації торкнувся Латинської Америки (одержали незалежність Ямайка, Тринідад і Тобаго, Гайана, Гренада, Домініка та ін.), Океанії (Західне Самоа, Тонга, Папуа-Нова Гвінея, Фіджі та ін.) і Європи (у 1964 р. стала незалежною Мальта). Внаслідок цього на місці колишніх колоній постало приблизно 100 нових держав.

Останньою розпалася Португальська колоніальна імперія — в 1974 р., після повалення в країні фашистського режиму.

Четвертий етап формування політичної карти розпочався наприкінці 80-х рр. XX ст. і триває й нині. Поштовхом до змін на політичній карті світу став крах соціалістичної ідеї. Ряд країн, штучно розділених кордонами через ідеологічні розбіжності, об'єдналися. У 1990 р. це відбулося з Німеччиною. Берлін у 1991 р. знову став єдиною столицею Німецької держави.

Травень 1990 р. — об'єднання Народної Демократичної Республіки Ємен (НДРС) зі столицею в Адені та Єменської Арабської Республіки зі столицею в Сані в Єменську Арабську Республіку (столиця Сана).

На початку 90-х рр. XX ст. розділилися на суверенні держави багатонаціональні країни, що були утворені на основі колишніх імперій.

У 1991 р. Радянський Союз розпався на 15 держав, а в 1993 р.

Чехословаччина — на дві суверенні країни (Чехію (столиця Прага) і Словаччину (столиця Братислава)). У кілька етапів відбувався розпад Югославії. У 1991 р. на її теренах утворилися 5 держав (союзних республік: Словенії, Хорватії, Боснії і Герцеговини та Македонії). У 2006 р. відбулося відокремлення Чорногорії від Сербії, а у 2008 р. автономний край Косово в односторонньому порядку проголосив про вихід зі складу Сербії. Його суверенітет визнали не всі держави світу.

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. тривають процеси деколонізації. У 1990 р. звільнилася остання велика колонія в Африці — Намібія, що була окупована Південною Африкою. У 1991 р. позбулися опіки США острови Мікронезії в Тихому океані. Тут виникло кілька суверенних держав. Китаю було повернено Великою Британією на особливих правах Сянган (Гонконг) у 1997 р., а Португалією — Аоминь (Макао) у 1999 р. У травні 2002 р. звільнився Східний Тімор, що майже 30 років перебував під окупаційним режимом Індонезії.

На 2002 р. у світі існувало майже 250 політико-територіальних утворень; 191 суверенна держава, з них члени ООН — 190. Політична карта залишається динамічною, її формування триває і сьогодні.

Сучасна політична карта світу охоплює близько 240 держав та залежних територій. Кількість суверенних держав у ХХ ст. постійно зростала. На початок 2010 року на політичній карті світу налічувалося 193 незалежні держави.

Незалежно від свого розташування, усі держави є повноцінними суб'єктами міжнародного права. При цьому деякі держави продовжують визнавати главою держави правителя іншої держави, з якою вона пов'язана колоніальним минулим.

У світі існує *понад 40 залежних територій*, які мають різний політичний статус. Переважно це невеликі острівні володіння. Залежні території мають Велика Британія (зокрема Гібралтар, Фолклендські острови, Бермудські острови, острів Святої Єлени), Франція (Французька Полінезія,

Нова Каледонія, Гвіана), США (Пуерто-Ріко та деякі інші острови в Карибському морі та Океанії), Данія (Гренландія), Іспанія (міста Сеута і Мелілья на півночі Африки), Нідерланди (Антильські острови та о-в Аруба), Австралія та Нова Зеландія (групи островів в Океанії). Залишаються окупованими Ізраїлем Палестинські території. Тут триває процес формування самоврядування в рамках мирного врегулювання на Близькому Сході.

Особливий статус має Антарктида. Згідно з договором від 1 жовтня 1959 р. вона є континентом нейтральним, без кордонів, де заборонена будь-яка господарська та військова діяльність.

3. *Карти народонаселення (соціально-економічна карта світу; демографічна карта світу; карти розміщення і розселення; етнографо-антропологічні карти; релігійна карта світу).* Існує декілька детальних планів характеристики населення, розроблених географами, соціологами й економістами різних шкіл. *Населення* (у країнознавстві) – жителі визначеної країни.

Карти народонаселення – тематичні карти, що включають наступні характеристики:

- *соціально-економічні особливості населення* відображають соціальний склад, трудові ресурси, зайнятість населення. Вони безпосередньо пов'язані з економічною характеристикою території;
- *демографічні карти*, що демонструють статевий склад населення, рух населення (природний і механічний), сімейний стан населення;
- *карти розміщення і розселення населення*, тобто, щільність населення, розміщення міських і сільських населених пунктів тощо;
- *етнографо-антропологічні карти*, що розкривають національний склад населення, культуру, побут, антропологічні і лінгвістичні особливості, релігії, расовий склад.

Соціально-економічна, демографічна, релігійна карти світу мають важливе пізнавальне значення. Вони є важливою теоретичною проблемою, над якою працює багато вчених. Велику увагу розв'язанню цієї проблеми

приділяє ООН.

Соціально-економічна карта світу. Соціально-економічні карти країн світу відображають стан і розподіл трудових ресурсів, соціальний склад населення, рівень життя населення тощо. За останніх десятиліття соціально-економічна карта суттєво змінилася. Науково-технічний прогрес викликав різке зростання економічного потенціалу країн світу. Економічний розвиток відбувався швидкими темпами. Причому в країнах, що розвиваються, ці темпи були у 3 рази вищі, ніж сто років тому в економічно високорозвинених країнах. Значних успіхів людство досягло в розвитку інформації, комунікації, дослідженні космічного простору. Проте нерозв'язаними залишилося чимало соціальних проблем. У багатьох країнах панує голод, злидні і безробіття.

Показники соціально-економічного потенціалу країни:

- *абсолютні розміри ВВП*, що відображають економічну могутність країни та її питому вагу у світовому економічному просторі. У першу десятку наймогутніших країн світу у формуванні ВВП належать США, Китай, Бразилія. На початку 90-х років Україна за розмірами ВВП займала 29 місце у світі. За цим показником її можна було зіставити з такими країнами, як Норвегія і Туреччина. Серед регіонів світу найбільшим економічним потенціалом володіє Європа — 34,8 % ВВП світу, на Північну Америку (США і Канаду) і Азію припадає більше половини ВВП світу і тільки 9,1% — на Латинську Америку, Африку, Австралію і Океанію.

- *ВВП на 1 жителя* визначає рівень економічного розвитку країн і розкриває процес диференціації країн і регіонів. Соціально-економічна карта за цим показником дуже неоднорідна. У цілому в світі переважають країни з низьким і середнім рівнем економічного розвитку, а країн з високим рівнем економічного розвитку — 30. В Європі знаходиться більшість країн з високим рівнем економічного розвитку. У Латинській Америці переважають країни із середнім рівнем економічного розвитку, а в Африці і Азії — найбільше країн з низьким рівнем економічного розвитку.

- *структура зайнятості населення.* В економічно високорозвинених країнах

відбувається постійне зниження частки зайнятих у промисловості, натомість зростає кількість зайнятих у сфері послуг. У країнах, що розвиваються — навпаки, зростає питома вага зайнятих у промисловості, також вони характеризуються високою питоною вагою зайнятих у сільському господарстві.

У високорозвинених країнах у внутрішній структурі сфери послуг спостерігається тенденція до збільшення частки *нетрадиційних галузей* (фінансових послуг, освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення). У внутрішній структурі сфери послуг у країнах, що розвивається, домінують *традиційні галузі* (торгівля, готельна і ресторанна страва), тоді як країни, що йдуть шляхом ринкових перетворень, характеризуються високою питоною вагою інфраструктурних галузей (транспорту і зв'язку).

- економічної політики, яка проводилася у різних країнах.

Демографічна карта світу. Вивчення населення починається із демографічних показників (чисельність населення, статевий склад, відтворення населення, вікова структура). *Демографія* – це наука, що вивчає народонаселення (з грец. означає народоопис).

Щоб визначити кількість населення окремої країни, проводять *переписи*.

Кількість населення – загальна кількість людей, які мешкають на певній території; це демографічний потенціал, що в той чи інший спосіб визначає місце держави у світовій економіці й політиці. Перші спроби оцінити чисельність населення всього світу було зроблено в другій половині XVII ст. А в XIX ст. здобуто перші офіційні дані про чисельність населення країн Європи та ряду країн Америки. Тепер у більшості держав світу переписи проводяться регулярно, переважно один раз на 5-10 років. У кінці жовтня 2011 року ООН заявила про те, що на світ з'явився семимільярдний житель Землі. За оцінкою демографів, за всю історію людства було народжено близько 108 млрд. людей, і тільки 6,5% з них живуть у наш час.

На сьогодні більшість учених вважає, що людина сучасного виду з'явилася близько 50 тис. років тому. У 1820 році населення Землі досягло 1

млрд. чол. Це було початком стрімкого зростання кількості населення — «демографічного вибуху». В історії людства умовно виділяють два «демографічних вибухи», які мають свої особливості. *Перший* з них відбувався у XVIII – XIX ст. в розвинених країнах Західної Європи після так званих промислових революцій.

Особливо швидке зростання кількості населення світу спостерігалось в XX ст. Протягом минулого століття відбувся *другий* «демографічний вибух», який триває й нині. Найвищі темпи природного приросту населення сьогодні спостерігаються у бідних країнах, що розвиваються. Народжуваність у цих країнах традиційно була і залишається дуже високою. Після розпаду колоніальних імперій виникло багато незалежних держав в Африці, Азії, Океанії. Внаслідок економічних реформ та підвищення рівня медичного обслуговування смертність різко знизилася, а показник природного приросту пішов угору. Однак, з «демографічним вибухом» у країнах, що розвиваються, пов'язано багато соціальних проблем (голод, безробіття, низький рівень освіти або її відсутність).

У наш час більшість населення світу сконцентровано саме в регіонах, де спостерігається «демографічний вибух». Так, в Азії проживає понад 61 % населення планети. В останні роки Африка, випереджаючи Європу, вийшла на друге місце: тут тепер проживає майже 14 % населення.

Однак не в усіх регіонах сучасного світу спостерігається явище «демографічного вибуху». Зокрема, в Європі відбувається протилежний процес — «демографічна криза», тобто значне уповільнення темпів приросту населення.

Більшість фахівців вважають, що протягом найближчих ста років збільшення кількості землян триватиме, але повільнішими темпами. Поступово населення перейде до нульового приросту. Цей процес уже охопив країни Європи. За ними підуть тим самим шляхом інші розвинені держави світу. Найпізніше стабілізація чисельності населення відбудеться в найбідніших країнах, що розвиваються.

На динаміку чисельності населення різних регіонів та країн впливають два основних процеси: *природний і механічний рух населення*.

Зміна кількості населення в результаті біологічних процесів народжуваності та смертності називається *природним рухом населення*. Різниця кількості народжених і кількості померлих за певний період становить природний приріст населення. Показники народжуваності, смертності та природного приросту вимірюються на 1 тисячу осіб за рік.

На показники природного руху населення впливають *три основні групи причин*:

- 1) біологічні;
- 2) соціальні (рівень розвитку медицини, санітарно-гігієнічні норми праці та побуту, національні й релігійні традиції, рівень добробуту родини, ступінь залучення жінки до суспільного життя, зростання частки міського населення тощо);
- 3) історичні (війни, голодомори, революції, екологічні негаразди).

Залежно від переважання впливу тих чи інших причин на природний рух населення у світі склалося два основних *типи відтворення населення*, характерні для різних типів країн.

Для *першого типу відтворення населення* характерні низькі та дуже низькі показники народжуваності і невисока смертність, тому й низький природний приріст. З першим типом відтворення населення пов'язано багато проблем. Одна з них — *«старіння нації»*, тобто зростання частки людей літнього віку. Тривалість життя у цих країнах висока. Найвищі її середні показники демонструють Японія (81,8 років), Австралія (79,8 років), Швеція (79,6 років), Канада (79,4 років), Франція (78,8 років), Нідерланди (78,3 років), Велика Британія (77,7 років), США (77,1 років). Хоча вчені вважають, що середня видова тривалість людського життя може сягати 110–140 років. В Україні нині цей показник становить 68 років (2007 р.).

«Старіння нації» зумовлює зменшення частки працездатного населення, посилює тиск на медичні та соціальні установи, важким тягарем

податків лягає на плечі працюючих, а також призводить до подальшого зниження природного приросту населення.

Другий (розширений) тип відтворення населення характерний для країн, що розвиваються, та азійських країн з перехідною економікою. Тож він поширений в Африці, Азії, Латинській Америці, Океанії. Це саме ті регіони світу, де відбувся «демографічний вибух» у XX ст. Цьому типу відтворення населення притаманні високі й дуже високі показники народжуваності і порівняно низька смертність (7–12 чол./тис.). Після зниження рівня смертності в цих країнах за останні 50 років зросла й середня тривалість життя: в Африці — з 38 до 53-60 років, в Азії — з 41 до 63 років, у Латинській Америці — з 52 до 67.

Обидва типи відтворення населення породжують проблеми. Тому більшість країн світу намагаються контролювати природний приріст населення у бажаному напрямі, проводячи *демографічну політику* – систему державних заходів з регулювання народжуваності в необхідному для держави напрямку.

У розвинених країнах з першим типом відтворення демографічна політика спрямована на *стимулювання народжуваності*. Перші спроби в цьому напрямі зробила Франція ще в XIX ст. До основних заходів належать відпустки для догляду за дитиною, виплати при народженні немовляти, щомісячні виплати на дитину, істотне збільшення виплат на другу, третю та всіх наступних дітей, першочергове право на одержання квартири родинам з дітьми тощо.

Більшість країн з другим типом відтворення населення вживають заходів для *зменшення народжуваності*. Активну демографічну політику в XX ст. проводили Японія, Китай та Індія. Основними напрямками її були правовий, економічний та морально-психологічний тиск на населення. Законами у деяких країнах, зокрема, збільшується вік можливого вступу до шлюбу; забороняється одружуватися молоді, що здобуває освіту у вищих навчальних закладах, до закінчення навчання; обмежується кількість дітей.

На кількість населення певного регіону чи окремої країни, окрім природного руху, впливають переміщення людей по території — механічний рух населення. Його називають *міграцією* (з лат. — *переселення*). Міграції можуть бути *сезонними, тимчасовими та на постійне місце проживання*.

За напрямом переїзду розрізняють міграції *внутрішні*, тобто в межах країни, і *зовнішні* — до інших держав.

Зовнішні міграції в історії людства істотно вплинули на освоєння світу, а також на расовий, національний, релігійний склад населення. Зовнішні міграції масового характеру спричиняють значні зміни чисельності населення країн та цілих регіонів. Виїзд за межі країни на постійне місце проживання називають еміграцією (з латинської — виселення), а самих переселенців — *емігрантами*. В'їзд громадян на постійне місце проживання до країни дістав назву імміграція (від лат. — *вселяюся*), а людей, що приїждять, називають *іммігрантами*. Різниця між кількістю емігрантів та іммігрантів — це *сальдо міграції*. Воно може бути додатним, якщо переважають прибулі люди, і від'ємним, якщо тих, хто залишив країну, більше, ніж прибулих.

Причини міграцій:

- *економічні*, зокрема, освоєння незаселених територій або пошук роботи. Емігранти часто працюють на низькооплачуваних роботах, нерідко опиняються на дні суспільства. Із 30-х рр. XX ст. виник новий різновид економічних міграцій — «*відплив умів*». Сутність його полягає у переманюванні спеціалістів високої кваліфікації з одних країн до інших;

- до *політичних причин* міграцій належать війни, революції, ліквідація колоній, зміни державних кордонів тощо. Активні міграційні потоки між німцями і поляками були спричинені наслідками Другої світової війни. Після розпаду британської, французької та португальської колоніальних імперій колоністи повернулися на батьківщину;

- *релігійні* міграції можуть мати тимчасовий (наприклад, паломництво до святинь) чи постійний характер. Після розпаду Британської Індії на її

основі утворилися дві держави, що сповідують різні релігії: Індія, де за кількістю віруючих переважають індуси, і Пакистан, де державною релігією є мусульманство (іслам). Після утворення незалежних країн почалися міграційні потоки мусульман з Індії до Пакистану, а індусів у зворотному напрямку. Ці міграції відбуваються й нині;

- трапляються міграції, що мають *національне підґрунтя*. Так, коли у 1948 р. було створено державу Ізраїль, туди тільки за перших чотири роки існування єврейської держави прибуло 700 тис. іммігрантів з країн Європи, Азії, Африки.

- останнім часом до причин міграцій додалася ще одна — *екологічна*. Люди залишають райони екологічних катастроф, де існує загроза для їхнього здоров'я та життя, і переселяються в екологічно безпечніші умови.

Статева структура населення – загальна кількість чоловіків і жінок, котрі проживають на певній території. На співвідношення чоловічого і жіночого населення впливають біологічні, історичні та соціальні причини. Загалом у світі чоловіків більше $\approx$ на 34 млн. Це пояснюється переважанням чоловіків в азійських країнах. Адже саме в цій частині світу зосереджена більша частина людства. Висока смертність серед жінок в Азії зумовлена принизливим ставленням до них, ранніми шлюбами, численними дітонародженнями, недостатнім харчуванням, постійною важкою працею.

В інших регіонах світу в основному з біологічних причин кількісно переважають жінки. У світі хлопчиків народжується більше, ніж дівчаток. Проте внаслідок більшої дитячої смертності серед представників чоловічої статі цей показник вирівнюється до 15-річного віку. Серед людей літнього віку явно переважають жінки. Генетично зумовлено, що в них середня тривалість життя на 5 - 8 років більша, ніж у чоловіків.

Істотно впливають на переважання жіночого населення війни.

Вікова структура населення – це поділ населення на групи (типи) за віком, пов'язаний з особливостями його відтворення та міграцією. За біологічною ознакою виділяють такі вікові групи: 1) діти (0 – 14 років); 2)

зрілість (15 – 59 років); 3) старість (60 і понад років). За економічною ознакою виокремлюють: а) до працездатне населення (до 15 років); б) працездатне населення (16-59); в) післяпрацездатне населення (старші 60 років).

Найвагоміша частина всього населення – *молодь*. Демографічна молодість – населення у віці від 14 до 25 (30) років, найактивніша в соціально-політичному та соціально-психологічному відношеннях частина населення.

Карти розміщення і розселення. Освоюючи нові території, близько 15–10 тис. років тому людина розселилася на всіх освоєних нині територіях, але дуже нерівномірно. Навіть тепер лише на 7 % площі суходолу сконцентровано 70 % усього населення планети. 15 % територій зовсім не освоєні. У країнознавстві сформовано два поняття, які якісно характеризують різні сторони процесу і стану розселення (*розселення* — це розміщення населення по території та його розподіл за різними типами поселень):

Мережа поселень – сукупність усіх населених пунктів, розташованих на будь-якій території, що характеризується людністю, густотою, взаєморозміщенням і конфігурацією ареалів;

Система розселення – територіально цілісна та функціонально взаємопов'язана сукупність поселень – формується з розвитком виробництва і системи обслуговування у межах мереж поселень.

Розміщення людей на планеті розглядається за двома характеристиками: *густота населення і розподіл людей за різними типами поселень*.

Показник густоти населення в світі коливається. Дуже високим вважається показник, що становить понад 200 чол./км². Він характерний, зокрема, для Бельгії, Нідерландів, Великої Британії, Ізраїлю, Шрі-Ланки, Республіки Корея. Найвищою у світі густотою населення серед великих країн вирізняється азіатська держава Бангладеш — 1100 чол./км². Дуже низькою вважається густота населення в таких країнах, як Австралія, Канада,

Монголія, Лівія, Мавританія, Намібія. Тут вона становить менш як 3 чол./км².

Результатом розселення людей є мережа населених пунктів (поселень). Розрізняють *два типи поселень*: міські й сільські. Головною ознакою, що відрізняє міське поселення від сільського, є *характер зайнятості* населення. Міським є поселення, де більша частина людей працює в промисловості та сфері послуг, сільським — у сільському господарстві.

Тепер міста класифікують за їх *функціями*, тобто основною роллю, яку вони відіграють у господарстві країни. Великі міста часто є *багатофункціональними* — виконують одразу кілька функцій як у виробничій сфері, так і в сфері послуг.

Існують і *вузькоспеціалізовані міста*, основою для розвитку господарства яких стала одна галузь виробничої або невиробничої сфери. Виділяють міста з такими функціями: *промисловими* (наприклад, Детройт, Запоріжжя), *транспортними* (Суец, Чорноморськ), *політико-адміністративними* (так звані штучні столиці — міста, що були спеціально збудовані як адміністративні центри і не виконують інших функцій: Канберра, Оттава, Вашингтон, Бразилія), *науковими* та *освітніми* (Оксфорд, Кембридж, Гейдельберг), *курортно-оздоровчими* (Ніцца, Майамі, Карлові Вари), *військовими* (Гібралтар), *релігійними* (Мекка, Медина).

Класифікують міста й за *кількістю жителів (людністю)*. Малим у більшості країн вважається місто з кількістю жителів до 20 тис. чол., *середнім* — 20–100 тис. чол., *великим* — 100–500 тис. чол., *дуже великим* — 500 тис. - 1 млн. чол., *містом-мільйонником* — понад 1 млн чол., *містом-мультимільйонником* — понад 5 млн. чол.

За *величиною* виокремлюють категорії міст: *міста-мільйонери* (> 1 млн.); *найбільші* (500 тис. – 1 млн.); *великі* (100 – 500 тис.); *середні* (50 -100 тис.); *малі* (< 50 тис.).

Справжнім феноменом суспільного розвитку XIX–XX ст. стала *урбанізація* (від лат. urbanus — *міський*) — процес швидкого зростання

міського населення, поширення міського способу життя та зростання ролі міст у розвитку суспільства. Якщо в XIX ст. урбанізація охопила лише розвинені країни Європи та Північної Америки, то у XX ст. вона набула всесвітнього характеру, тобто охопила всі регіони земної кулі.

Як глобальний процес урбанізація має *загальні риси*, властиві всім типам країн. По-перше, відбувається *швидке зростання міського населення*. Якщо на початку XIX ст. у містах проживало 3 % населення світу, то через 100 років цей показник зріс до 14 %, а на початку XXI ст. становить уже 51 %. До 2030 р. очікується, що частка міських жителів становитиме 60 %. *Причини, що зумовили такі стрімкі темпи зростання міського населення:*

- 1) міграція людей із села до міста;
- 2) межі міст розширюються, і вони поглинають передмістя;
- 3) виникнення нових міст;
- 4) у зв'язку з розвитком промисловості та сфери послуг деякі села перетворюються на міста;
- 5) природний приріст у самих містах більший, ніж у селах, що веде до швидкого зростання їхньої людності.

По-друге, дуже швидко зростає населення та господарство великих (понад 100 тис. жителів) міст. Саме такі міста найбільше відповідають економічним та духовним запитам людей. Тут є багато робочих місць, особливо сучасних наукомістких виробництв, добре розвинута сфера послуг: заклади освіти, культури, побутового обслуговування, місця відпочинку, а це приваблює людей. Якщо на початку XX ст. великих міст у світі налічувалося близько 360, то тепер їх кількість зросла до 2500. Серед великих міст найшвидше зростає населення міст-мільйонників. Ще 100 років тому в світі їх було всього 10, нині ж їх понад 330. Міст-мультимільйонників уже налічується 31, причому 14 з них має кількість населення понад 10 млн. Найбільшим містом світу вважають столицю Мексики — Мехіко, де проживає 19,7 млн. чол.

Великі міста обростають *містами-супутниками*, залучаючи їх до зони

свого впливу. Водночас до неї потрапляють і найближчі до міст сільські населені пункти. Так відбувається перехід до *міських агломерацій* (з лат. приєдную) — групи населених пунктів, між якими існують тісні зв'язки та частими є «маятникові міграції» населення. Це більша за місто форма розселення. Кожна міська агломерація формується навколо великого міста або кількох близько розташованих міст, які називають ядром (ядрами) агломерації. Якщо ядро одне, міська агломерація називається *моноцентричною*, наприклад: Лондонська, Паризька, Нью-Йоркська, Сан-Паулу, Київська агломерації. Якщо два міста зростаються передміськими зонами — агломерація називається *біцентричною*. Зокрема, такою є найбільша в світі за кількістю мешканців Токійсько-Йокогамська агломерація, населення якої становить 35,7 млн чол. Якщо ж ядер агломерації кілька, її називають *поліцентричною*. Такими є Рурська агломерація на заході Німеччини та Верхньосілезька на півдні Польщі.

Але в наш час подекуди навіть міські агломерації зрощуються й утворюють суцільні урбанізовані зони, що є найбільшими формами розселення і називаються *мегаполісами* (з грець. *велике місто*). Це група агломерацій, які майже зливаються забудовою й мають єдину інфраструктуру. На території США сформувалися Приатлантичний, Приозерний та Каліфорнійський мегаполіси. В Японії виник мегаполіс Токайдо, в якому проживає майже половина населення держави. У Західній Європі сформувалися мегаполіси — Прирейнський (Рандстад) та Англійський.

Явище урбанізації має свої особливості в країнах різних типів. Основними ознаками, якими різняться цей процес у розвинених країнах і тих, що розвиваються, є *рівень і темпи урбанізації*. *Рівень урбанізації* показує, яка частка загальної кількості людей країни проживає в містах. *Темпи урбанізації* — це швидкість зростання міського населення.

Для розвинених країн характерні переважно високий рівень та низькі темпи урбанізації. Більше того, з кінця XX ст. кількість населення великих

міст Західної Європи почало зменшуватися. Щороку в середньому на 1 млн. чол. скорочується кількість міських жителів у США. Зменшується й населення Токіо. Це результат процесу *субурбанізації* — впливу міського населення в передмістя. Внаслідок цього розвивається приміська зона та формуються великі міські агломерації. Причому в ядрі такої агломерації живе лише 1/3–1/4 частина населення, а основна маса людей мешкає в передмістях та містах-супутниках. Це явище пов'язують з напруженою екологічною ситуацією в місті, дешевшою землею для зведення власного будинку в приміській зоні та високим розвитком транспорту, що дає можливість жити ближче до природи і щоденно їздити на роботу в місто.

Для країн, що розвиваються, характерний середній або низький рівень урбанізації. Щоправда, у більшості країн Латинської Америки, країнах Перської затоки, Північної Африки, нових індустріальних країнах Азії він уже високий. Темпи урбанізації дуже високі — в 4,5 рази вищі, ніж у розвинених країнах, що дає підставу говорити про «міський вибух». З перенаселених сіл, у яких немає роботи та елементарних умов проживання, люди їдуть до міста шукати кращої долі. При цьому швидко зростає частка міського населення країн, проте міський спосіб життя не поширюється. Адже всіх переселенців місто не в змозі забезпечити житлом та роботою. Це явище дістало назву *хибна урбанізація*. Околиці величезних міст перетворюються на перенаселені нетрі з антисанітарними умовами, де люди живуть у наметах, картонних коробках, дерев'яних ящиках. Такі квартали є розсадниками хвороб та злочинності. У Бразилії їх називають «фавелами», у Перу та Колумбії — «барріос кландестінос», в Індії — «басті», в Африці — «бідонвілями».

Сільські поселення бувають трьох основних форм: групової, розсіяної (фермерської), кочової. Для першої форми характерні великі села у поєднанні з хуторами. Вони існують, зокрема, у країнах Європи, Африки, а також Японії, Китаї. При *розсіяній (фермерській) формі* поселень, що типова для США, Канади, Австралії, люди володіють великими наділами землі й живуть

на значній відстані один від одного. *Кочова форма сільських поселень* характерна для Монголії, Саудівської Аравії, Ірану, племен Тропічної Африки та Амазонії.

В останні роки в умовах науково-технічного прогресу в розвинених державах змінюються функції сільських поселень. Для них притаманним стає явище *рурбанізація* (з англ. — сільський та лат. — міський) — процес поширення міського способу життя на селі. При цьому в село переносяться міські галузі господарської діяльності: сфера послуг та промисловість. У селі зростає кількість котеджів міських жителів. Найбільш рурбанізованою є місцевість навколо Парижа. Тут проживає понад 400 тис. селян, з яких лише 15 % працюють у сільському господарстві, інші працюють у столиці або передмістях чи обслуговують туристів.

Отже, розселення є складною системою розміщення людей по території, вона склалася історично і постійно змінюється.

Етнографо-антропологічні карти світу та національна структура населення. Сучасний національний склад населення світу є результатом тривалого історичного розвитку. Наука, що вивчає культуру, побут, походження та розселення народів, має назву *етнографія* (з грец. «етнос» — *плем'я, народ* і «графос» — *пишу*). Слід розрізняти поняття: народ, етнос і нація. *Народ* — це населення певної країни. *Етнос* — група людей, що історично склалася на певній території і має свої мову, культуру, особливості менталітету.

Найпершою формою етносу, що історично сформувалася, було *плем'я* (період «дитинства» етносу). Воно складалося з кількох родів, споріднених кровними ознаками. Племена зберігаються в Амазонії, деяких країнах Африки, Океанії, Азії. Наприклад, у Папуа-Новій Гвінеї їх налічується понад 700. З часом виникали міжплемінні господарські та культурні зв'язки, що вело до поступового змішування племен. Кровна спорідненість замінювалася територіальною спільністю проживання. Так виникла нова форма етносу — *народність* (період «юності» етносу). Вона складалася з близьких за

походженням та мовою племен. Під час формування народностей мова одного з племен ставала спільною для всіх. Разом з цим формується спільність території, культури та господарської діяльності.

Нарешті, коли спільні риси мови, культури, єдність території набувають стійкого характеру, народність перетворюється в *націю (період «зрілості» етносу)* — останню форму етносу. Для людей, що належать до однієї нації, притаманні такі сталі спільні ознаки: єдність території, мови, культури, господарської діяльності. Усе це веде до усвідомлення людьми їхньої національної приналежності. *Національність* — термін, що визначає приналежність людини до певної нації або народності.

До найбільших за чисельністю націй, у кожній з яких налічується понад 100 млн., належать: *китайці, хіндустанці, американці США, бенгальці, бразильці, японці.*

Принципи класифікації етносів:

- 1) за країнами, де вони мешкають (французи, в'єтнамці);
- 2) за географічною назвою регіону проживання (народи Малої Азії, народи Індокитаю);
- 3) за особливостями господарства і культури;
- 4) за особливостями історичного розвитку тощо.

За національним складом населення виділяють *три типи держав*: однонаціональні, двонаціональні та багатонаціональні.

Однонаціональними вважаються країни, в яких понад 90 % становлять представники однієї нації, зокрема, Німеччина, Данія, Швеція, Італія, Ірландія, Угорщина, Греція тощо. До них належить більшість держав Латинської Америки, Австралія, арабські країни Аравійського півострова та Північної Африки.

Двонаціональні — це країни, в яких абсолютну більшість становлять дві нації. До цього типу відносять Канаду (де переважають англоканадці та франкоканадці), Бельгію (в якій живуть фламандці та валлони), Кіпр (у якому є греки-кіпріоти і турки-кіпріоти) та деякі інші країни.

Найбільше в світі *багатонаціональних* країн. Такі держави переважають в Азії та Африці (крім північної частини). Перше місце у світі за цим показником розділяють Індія та Індонезія (понад 150 націй та народностей). Багатонаціональними є Нігерія (близько 200 народів), США (100 народів), Бразилія і Канада (понад 80 народів), Мексика й Аргентина (понад 50 народів). У Європі до таких країн належать Швейцарія, Велика Британія, Іспанія, Боснія і Герцеговина, Україна, Молдова. Саме в країнах з багатонаціональним складом населення часто загострюються міжетнічні суперечності.

Нації та народності об'єднують у споріднені групи, що дає можливість простежити їх походження. Найважливішою для цього ознакою є *мова*. Загальна кількість мов становить 4–5 тис. Здебільшого кожній нації та народності притаманна своя мова. Проте мов значно більше, ніж націй. Частими є й випадки, коли однією мовою говорять кілька народів. Близькі за походженням, граматикою, словниковим запасом мови об'єднують у великі *мовні сім'ї та групи*. Процес формування мовних сімей тісно пов'язаний з розселенням людей. Тому сусідні нації часто мають подібні мови.

Найпоширенішою є *індоєвропейська мовна сім'я*. Індоевропейськими мовами говорять понад 150 націй і народностей — понад 47 % населення світу. У межах індоєвропейської мовної сім'ї виділяють 10 *мовних груп*. Найбільші з них — *германська, романська, слов'янська, індоарійська, іранська* та ін.

Другою за поширенням є *китайсько-тибетська мовна сім'я*. Її мовами говорять більш ніж 70 народів — майже 22 % населення Землі (≈ 1 млрд.). Найбільшими мовними групами цієї сім'ї є *китайська* та *тибетом'янманська*.

Зростає роль *офіційних (державних) мов*. Вони є засобом міжнаціонального спілкування, мовами офіційних документів. Часто ними користуються люди, які рідною вважають іншу мову. Зокрема, це явище характерне для Африки, де після періоду колоніалізму залишилися мови

країн-метрополій.

Крім мови, для визначення нації та народності важливою є *культура*. Її поділяють на *матеріальну* (тип житла, національний одяг, національна кухня) і *духовну* (мистецтво, свята, обряди). Ці ознаки є більш визначальними, навіть, ніж мова.

Релігійна карта світу. Особливе місце у духовному житті людей завжди посідала релігія. Географія релігій відображає складні процеси засвоєння планети, розвитку світової цивілізації в цілому, а також духовної культури окремих країн і держав.

Релігійні вірування та пов'язані з ними обряди виникли ще в первісному суспільстві. Це був *фетишизм* (шанування неживих предметів та приписування їм надзвичайної сили), *анімізм* (вірування в духів та безсмертну душу людини), *тотемізм* (віра у священних тварин та рослини, їх надзвичайну спорідненість з людьми), *культ предків*. У таких віруваннях божеств було багато. Спершу люди самі здійснювали релігійні обряди. Пізніше це стало заняттям чаклунів, магів, шаманів, жерців, а з часом і духовенства.

З переходом до класового суспільства змінилася й релігія. Люди почали вірити в одного бога. Спершу релігії обслуговували один народ, а з I тис. до н. е. вони починають долати державні кордони. Станом на 2011 рік у світі проживало 2,1 млрд. християн, 1,3 млрд. мусульман, 900 млн. індуїстів, 394 млн. даосистів, $\approx$ 500 млн. буддистів і 1,1 млрд. атеїстів.

Сучасні релігії залежно від їх поширення та ролі поділяють на *світові*, тобто ті, що сповідуються в багатьох країнах, *національні*, притаманні одному або ж небагатьом народам, і *примітивні вірування*.

Існують три світові релігії: християнство, мусульманство (іслам) та буддизм. Усі вони виникли в Азії.

Християнство — найпоширеніша релігія. Ця релігія зародилася на Близькому Сході. Священною книгою християн є *Біблія*, яка складається зі Старого і Нового Завітів. Основу вчення становить віра в Бога Ісуса Христа,

який своєю мученицькою смертю спокутував гріхи людей. Бог виступає у трьох втіленнях: Бог-отець, Бог-син, Бог-дух святий. Християни вірять у безсмертя душі, загробне життя, у пекло та рай, а також у друге пришествя Христа.

У сучасному світі християнство поширилося на всі материки. Це основна релігія віруючих Європи, Америки, Австралії та Нової Зеландії. Християнство сповідують також деякі країни Азії (Грузія, Вірменія, Філіппіни) та Африки (Ефіопія, Південна Африка).

У 1054 р. через релігійні суперечки християнство розпалося на дві гілки: *православ'я та католицизм*. А в XVI ст. від католицизму відокремився *протестантизм*. Ці три течії християнства дуже близькі, проте різняться організацією церкви, обрядами та деякими особливостями вірування.

Нині 60 % усіх християн світу є католиками. *Католицизм* поширений у Південній та частково Центральній і Західній Європі, Латинській Америці, на Філіппінах. Католики мають єдиний центр керування — *Ватикан*, їх глава — *Папа Римський*. Католицькі костьоли оздоблені скульптурами, не мають ікон, здійснюють пишні обряди.

Близько 30 % християн становлять протестанти. Їхнє вчення поширилося в Північній та частково Середній Європі, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Південній Африці (ПАР). *Протестантизм* виник як сила опору Ватикану, тому протестанти не підкоряються Папі Римському. Протестантські храми — кірхи — дуже скромно оздоблені.

Православні християни становлять лише 10 %. *Православ'я* — найдавніша, класична гілка християнства. Навіть її назва трактується як «правильно славлю Бога». У православних немає єдиного центру керування, як у католиків, а існують *автокефальні національні церкви*. Обряди та оздоблення церков дуже пишні. Православна церква живе за старим календарем, тому дати релігійних свят не збігаються з католицькими та протестантськими. Поширене православ'я у Східній та Південно-Східній Європі, Греції, Грузії, частково на Кіпрі.

Другою за кількістю віруючих світовою релігією є *мусульманство (іслам)* – наймолодша світова релігія. Іслам виник на Аравійському півострові. Священною книгою ісламу є *Коран*. Мусульмани вірять у єдиного Бога — Аллаха. Іслам переважно поширений у Південно-Західній, Центральній та частково Південно-Східній Азії, Північній, Західній та Східній Африці. Найбільшою мусульманською державою за кількістю віруючих є Індонезія. Державною релігією іслам проголошений у 28 країнах світу. Зокрема, це Пакистан, Афганістан, Іран, Саудівська Аравія та ін. До Європи мусульманство потрапило за часів турецького поневолення. Тепер його сповідують такі європейські країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина. У 35 країнах світу мусульмани становлять більшість населення.

Іслам розподілений на дві основні конфесії – сунізм і шиїзм. Більшість мусульман світу (84 %) - суніти. Шиїти переважають лише в Іраку, Ірані, Азербайджані, Бахреїні.

Буддизм – найдавніша світова релігія. Склався буддизм на півночі Індії в VI – V ст. до н. е. Він заперечив існуючий тут поділ людей на стани та проголосив рівні можливості людей щодо «спасіння». Священні книги буддизму відомі під назвою «*Тріпітака*» («Три корзини», або «Три закони»). Буддійські храми дуже ошатні. Головним атрибутом у них є скульптура Будди, що сидить на квітці лотоса. У деяких течіях Будду шанують тільки як великого вчителя, в інших — як Бога, поряд з яким існує ще багато божеств. Нині буддизм поширений у країнах Східної, Південно-Східної та Центральної Азії. У Монголії, на Тибеті він набув форми ламаїзму, в якому особлива увага надається магічним заклинанням. Загальну кількість буддистів визначити складно, оскільки в більшості країн буддійського світу релігійна належність у переписах не враховується.

Крім світових, існує багато *національних релігій*, що переважно сповідують окремі етноси. Найдавніша з них — *іудаїзм*, поширений серед євреїв. Цій релігії вже понад 3000 років, тобто на 1000 років більше, ніж християнству. Євреї вірять у єдиного бога Яхве, а свій народ вважають

богообраним.

Жителі Індії та Непалу сповідують *індуїзм*, який освятив поділ людей на стани. Для кожного стану встановлено суворий порядок, виконання якого дає людині посмертну відплату. В індуїзмі існує кілька мільйонів божеств. Найшановніше з них — Брахма, Шива та Вішну. Індуси вірять у переселення душ, священними тваринами вважають корову, мавпу та кобру. У загальних рисах індуїзм сформувався в перших століттях нашої ери.

Національними релігіями китайців є *конфуціанство* і *даосизм*, які склалися в VI – V ст. до н. е. Даосизм проголошує віру в багатьох богів та святих. Жерці займаються ворожінням, магією, торгівлею амулетами. У конфуціанстві ж немає не лише жерців, а й Бога. Це — філософське вчення, яке вимагає підкорення старшому за віком або посадою, стверджує, що соціальне становище людей визначене небом.

Японці на основі культів природи та предків сповідують *синтоїзм*. Вони вірять у те, що світ населений різними духами та божествами — камі, які оточують людину та впливають на її життя. Слід зазначити, що в Китаї та Японії одні й ті самі люди сповідують кілька релігій одночасно: окрім названих національних вірувань, ще й світову релігію — буддизм.

Жителі ряду країн Тропічної Африки, Океанії, а також окремі племена Азії, індіанці Америки, аборигени Австралії мають свої традиційні вірування, так звані *примітивні релігії*, що подібні до поглядів наших давніх предків.

2 % населення світу є послідовниками *нових релігій*.

Провідними елементами усіх релігій є:

1) *релігійна свідомість*, яка включає віровчення, погляди, відчуття і переживання віруючих; культова діяльність, яка включає різноманітні обряди, молитви, богослужіння, жертвоприношення, матеріальні елементи, які необхідні для її здійснення;

2) *релігійні організації* - групи, секти, громади, парафія, єпархія, метрополія, патріархат.

Релігія як невід'ємний компонент соціальної системи виконує в ній

декілька взаємопов'язаних функцій: компенсаційна; світоглядна; регулятивна; комунікативна; терапевтична (або утішна); інтегративна; телеологічна; аксіологічна; культурозберігаюча та культууроформуюча.

Тема 5. Країни Центрально-Західної Європи.

План

1. Загальна країнознавча характеристика регіону.
2. Велика Британія та Ірландія – англосаксонські країни Європи.
3. Німецькомовні федерації (Німеччина, Австрія, Швейцарія).
4. Франція: країнознавча характеристика.
5. Країни Бенілюксу.

1. Загальна країнознавча характеристика регіону. Характерні ознаки країн Європи (за винятком країн СНД) за американським дослідником Семюелом Хантінгтоном:

- класична спадщина (західна цивілізація є спадкоємицею античності та європейського середньовіччя);
- західне християнство (католицизм і протестантизм, що походять від спільного кореня і з часів Реформації та Контрреформації досить мирно співіснують у країнах Західної Європи);
- європейські мови, що належать переважно до романської, германської та слов'янської груп індоєвропейської мовної родини й увібрали в себе значні пласти грецької і, особливо, латинської лексики;
- поділ духовної і світської влади, релігії й політики, сформульований у XIV ст., відкрив шлях гарантуванню свобод і прав людини та розбудові плюралістичних суспільств;
- запозичена від римлян концепція центрального місця права у регулюванні всіх сфер суспільного життя, яка згодом лягла в основу конституціоналізму й захисту прав людини, включаючи право власності та боротьбу проти встановлення деспотичної влади;

- соціальний плюралізм, тобто співіснування в суспільстві різноманітних автономних груп, що сприяє формуванню громадянського суспільства й перешкоджає надмірному втручанню держави у сферу приватного життя її громадян;
- представницькі інститути, що виражають та узгоджують інтереси різних суспільних груп за умов соціального плюралізму і реалізуються у парламентаризмі й місцевому самоврядуванні, на основі яких поступово сформувалися представницькі демократії;
- традиція індивідуальних прав і свобод, з якої випливає принцип рівних прав для всіх індивідів.

До Центрально-Західної Європи включають країни, що не потрапили до радянської сфери впливу після Другої світової війни, а також — Німеччину, Австрію та Швейцарію, країни Балтії.

2. Велика Британія та Ірландія – англосаксонські країни Європи.

Велика Британія стала першою державою, де сформувався парламентський устрій та ідеї індивідуальних прав людини, що пізніше стали невід'ємними елементами сучасних представницьких демократій. Офіційно держава називається *Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії*, проте частіше в міжнародній практиці вживається коротка форма Сполучене Королівство (United Kingdom, від чого походить аббревіатура UK). Країна займає Британські острови, розташовані між Атлантичним океаном і Північним морем на північний захід від Франції, а також 1/6 острова Ірландія. Велика Британія всього на 35 км віддалена від Франції, з якою з 1994 р. з'єднується підземним тунелем під протокою Ла-Манш.

Країна включає 4 історико-географічні зони, що відрізняються етнічними особливостями: Англія (Лондон), Шотландія (Единбург), Уельс (Кардіфф) і Північна Ірландія (Белфаст). Статус самостійних адміністративних одиниць мають також о-в Мен, розташований в Ірландському морі між Британією й Ірландією, і Нормандські острови.

Столиця – Лондон – складається з 4-х історичних частин: Вест-Енд (р-н

великих крамниць, музеїв, театрів, галерей), Іст-Енд (індустріальний р-н), Сіті (фінансовий р-н), Вестмінстер (адміністративна частина міста).

Велика Британія – високорозвинена постіндустріальна країна. Традиційними галузями промисловості є металургія, гірнична, суднобудівна, текстильна. Новими галузями, що набули останнім часом значного розвитку, є хімічна, автомобільна, авіаційна, електротехнічна та електронна.

У структурі британського ВВП на першому місті знаходяться послуги (72 %), трохи більше чверті забезпечує промисловість, а частка сільськогосподарського виробництва становить лише 2 % . Характерно, що, незважаючи на свою незначну частку у ВВП, продукція сільського господарства забезпечує майже половину (40 %) потреб країни. Основні його галузі — розведення великої рогатої худоби, свинарство, вівчарство, вирощування зернових (пшениця, овес, ячмінь), цукрових буряків, картоплі, овочів.

Країна має розвинену транспортну мережу, зокрема залізничного і шосейного сполучення. Оскільки Велика Британія – держава острівна, усі її зовнішні перевезення й торгівля пов'язані з морським і повітряним транспортом. Експорт країни визначає продукція автомобільної, літакобудівної, суднобудівної, хімічної та текстильної промисловості. Водночас вона змушена імпортувати продовольство, корми, метали, ліс.

Населення країни становить 63,18 млн. (перепис 2011 р.). Основними етнічними групами є англійці, шотландці, валлійці, ірландці, а також вихідці з півострова Індостан та «темношкірі» (2 %).

Спадщиною колоніального минулого в країні залишаються великі релігійні меншини. Поряд із християнськими конфесіями (англіканством, пресвітеріанством, методизмом), які охоплюють 71,6 % населення, в країні є велика мусульманська громада (1,59 млн, 2,7 %), значна кількість прибічників сикхізму, індуїзму та юдаїзму. Проте близько 15,5 % визначають себе позарелігійними.

Британії властивий високий ступінь урбанізації: міське населення

становить 92 %.

Адміністративно-територіальний поділ. Англія поділяється на 9 урядових регіонів, які у свою чергу поділені на 39 графств (Лондон, який має статус урядового регіону, що єдиний обирає власного мера та міську асамблею, — на 6 міських районів). Уельс — на 22 об'єднані округи. Шотландія — на 32 муніципальні округи, Північна Ірландія — на 11 округів. Населення графств та округів раз на 4 роки обирає раду — представницький орган місцевого самоврядування, у віданні якого знаходяться поліція, дороги, соціальні служби. Рада із власного складу формує комітети, які є виконавчими органами влади на місцях.

Політико-правова система. Велика Британія є однією з найстаріших представницьких демократій і має чи не найдавнішу в світі конституційну історію. Разом з тим у країні немає конституції як єдиного правового акта найвищої юридичної сили або сукупності таких актів. Основний закон Великої Британії є політико-правовим феноменом, що не має аналогів у світі і складається з різних нормативних форм, лише частина з яких офіційно визнається юридичними. До них належать:

- сукупність законів або статутів, введених за звичайною законодавчою процедурою;
- так звані історичні документи (Велика хартія вольностей 1215 р., Петиція про права 1628 р., Білль про права 1689 р. і Акт про успадкування престолу 1701 р. (у сукупності їх іноді називають «Біблією англійської конституції»);
- судові прецеденти, тобто відповідні частини рішень вищих судів із конкретних справ, юридично обов'язкових для інших судів при розгляді ними аналогічних справ;
- так звані конституційні угоди, на основі яких здійснюється формування уряду і регламентуються головні моменти його діяльності.

За формою правління Велика Британія є парламентською монархією. Главою держави офіційно вважається монарх — король або королева. З 6 лютого 1952 р. королевою Великої Британії була Єлизавета II (1926-2022 рр.)

— 40-й монарх після норманського завоювання Англії. 10 вересня 2022 р. відбулась коронація її сина Чарльза (Карла III). Монарх є також верховним головнокомандувачем, головою адміністрації й «захисником віри», тобто світським главою офіційної англіканської церкви. Монарх — важливий символ національної єдності, а також глава Співдружності, до якої входять 54 держави разом із Британією. При вступі на посаду міністри, державні службовці, військовослужбовці, поліцейські чиновники виголошують клятви вірності короні. Керування державою здійснюється ім'ям її Величності. У Великій Британії монарх користується усього двома, та здебільшого формальними, повноваженнями: правом розпуску парламенту й призначення нового прем'єр-міністра. Окрім того, монарх відкриває сесії парламенту і виступає з тронною промовою, підписує королівські акти, здійснює протокольні (прийом послів і голів інших держав) та представниць функції, затверджує університетських професорів, видає офіцерські патенти

Органом законодавчої влади є двопалатний парламент. Уперше він був скликаний в Англії в січні 1265 р. У 1343 р. у парламенті з'явилися дві палати: верхня — палата лордів і нижня — палата громад. Офіційно вважається, що британський парламент складається з двох палат, але трьох частин (дві палати плюс монарх як глава держави, якому формально також належить законодавча влада). До 1911 р. обидві палати були формально рівними у правах, хоч за традицією палата громад вважалася головною. Потім уряд лібералів Парламентським актом значно обмежив повноваження палати лордів і закріпив верховенство палати громад, одночасно обмеживши максимальний термін її повноважень до п'яти років. Нині до складу палати громад входять 650 депутатів (2011 р.), які обираються за мажоритарною системою відносної більшості від виборчих округів.

Верхня палата британського парламенту — *палата лордів* — є унікальним явищем у світовій практиці парламентаризму. Її функціонування залежить здебільшого від довічних перів, які мають у парламенті 92 місця. Титул пера зазвичай надається монархом відставним політикам за поданням

прем'єр-міністра. Членами палати лордів є також так звані судові лорди (як правило, їх 22),: призначаються монархом здебільшого з числа суддів апеляційного суду. Також до складу палати лордів входять духовні лорди: два архієпископи і 22 єпископи англіканської церкви, які представляють її у парламенті.

Палата лордів має право відхилити схвалений палатою громад законопроект, однак через рік він може бути повторно схваленим нижньою палатою звичайною законодавчою процедурою. Фінансові законопроекти мають бути розглянуті і схвалені палатою лордів у термін не пізніше місяця з моменту подачі до верхньої палати, інакше вони можуть бути підписані монархом без схвалення лордів.

Виконавчу владу в країні здійснює кабінет, який формується після парламентських виборів. Прем'єр-міністром призначається лідер партії, яка отримала більшість місць у палаті громад. Уряд (понад 80 осіб) у повному складі на засідання майже ніколи не збирається. Фактично, всі питання внутрішньої та зовнішньої політики країни вирішуються на засіданнях кабінету (18 - 25 осіб). Кабінет очолює діяльність державного апарату, розробляє найважливіші законопроекти, керує зовнішньою політикою країни. Він також бере участь у законотворчій діяльності, видає різноманітні акти відповідно до повноважень, делегованих йому парламентом. У випадку винесення палатою громад вотуму недовіри, уряд має подати у відставку. Водночас монарх у разі відставки уряду може розпустити парламент і призначити нові вибори.

У Сполученому Королівстві налічується майже 100 політичних партій, груп, організацій, однак провідні позиції займають дві політичні партії — Консервативна та Лейбористська, які по чергово змінюють одна одну при владі. Діють також Ліберально-демократична партія, Шотландська національна партія, Уельська національна партія, протестантські Ольстерська юніоністська партія і Демократична юніоністська партія.

За формою державного устрою Британія є унітарною державою.

Проте історичні регіони — Шотландія, Північна Ірландія та Уельс мають елементи територіальної автономії. Зокрема, в уряді Сполученого Королівства існує Шотландське відомство на чолі з міністром — членом британського кабінету міністрів. У нижній палаті британського парламенту на постійній основі функціонує так званий Великий Шотландський Комітет, який обов'язково розглядає законопроекти, що стосуються Шотландії, і вносить до парламенту відповідні рекомендації. 3 травня 1999 р. функціонують обрані населенням місцеві представницькі органи — парламент в Единбурзі (Шотландія) та асамблея в Кардіффі (Уельс). У Північній Ірландії обраний населенням представницький орган (стормонт) та уряд.

Республіка Ірландія може слугувати прикладом британської колонії, що поступово повністю втратила політичний зв'язок з колишньою метрополією і запровадила республіканський устрій. Вона займає близько 5/6 території (70,28 тис. кв. км) однойменного острова, другого за величиною в групі Британських островів. Населення цієї мононаціональної країни становить 4,6 млн. (2012 р.). За межами острова проживає ще близько 60 млн. осіб ірландського походження, половина з яких мешкає у США, решта — в Англії, Канаді, Австралії, Новій Зеландії.

У країні функціонують дві державні мови — ірландська й англійська, практично всі ірландці говорять англійською, а ірландську вживають у побуті лише деякі жителі віддалених західних і південних сільських районів. За віросповіданням — католики і протестанти.

Ірландія має сучасну, інтегровану в міжнародну торгівлю *аграрно-індустріальну економіку* зі стійкими середньорічними темпами економічного зростання на рівні до 10 %. Головними галузями промисловості є виробництво продовольчих товарів, пивоваріння, виробництво тканин, одягу, хімікатів, лікарських препаратів, машинобудування, виробництво транспортного обладнання, скла, кришталю, випуск програмного забезпечення. У країні зосереджено виробництво дев'яти з десяти передових

фармацевтичних компаній світу, продукція яких становить понад 30 % у структурі експорту. Окрім того, Ірландія – найбільший в Європі експортер програмного забезпечення для комп'ютерної техніки. *Сільське господарство*, традиційно залишаючись найважливішим сектором економіки, дедалі більше поступається своїми позиціями промисловості, яка сягає вже близько 40 % ВВП та майже 80 % експорту. Основними ринками для експорту з Ірландії є Велика Британія, інші держави ЄС, США, основними імпортерами — Велика Британія та інші країни ЄС. До предметів експорту належать машини та устаткування, комп'ютери, хімікати, ліки, тварини, продукти тваринництва.

Політико-правова система. Ірландія — унітарна держава й адміністративно поділяється на 26 графств. Главою держави є президент, який обирається населенням на сім років і виконує в основному церемоніальні функції.

За формою правління країна є парламентською республікою. Законодавча влада належить національному парламенту, що складається з президента і парламенту, що складається з двох палат — сенату (60 сенаторів) і палати представників (166 депутатів), склад яких формується за змішаною системою представництва. При розгляді законопроектів домінує нижня палата.

3. Німецькомовні федерації (Німеччина, Австрія, Швейцарія).

Німецькомовні держави – Німеччина, Австрія та Швейцарія – розташовані частково у Західній, частково в Центральній Європі. Їх поєднують етнічна і культурна близькість (більшість громадян цих країн розмовляють різними діалектами німецької мови), спільне історичне минуле (територія цих країн у Середньовіччі становила серцевину Священної Римської імперії німецької нації) та однотипний політичний устрій (в усіх трьох країнах сформувалися федеративні парламентські республіки з досить широкими правами суб'єктів федерації).

Федеративна Республіка Німеччина в Центральній та Західній Європі. Її територія займає 357 тис. кв. км, населення становить 81,8 млн. (січень

2010 р.). За віросповіданням 72 % жителів – християни (католики – 32,4 %, лютерани – 32,0 % тощо. З 1960-х рр. у країні виникає велика мусульманська громада (5%). Державна мова – німецька. Столицею з червня 1991 р. є Берлін. ФРН – високоурбанізована країна, міське населення становить 85%. Найбільшими містами, крім столиці, є Гамбург, Мюнхен та Кельн.

Німеччина належить до групи найбільш розвинених постіндустріальні країн. За обсягом ВВП та промислового виробництва вона займає перше місце в Європі та четверте місце у світі (після США, КНР та Японії). Провідне місце належи сфері послуг. З галузей промисловості найбільш розвинені металургія, машинобудування, автомобільна (третє місце у світі), електроніка, хімічна (третє місце у світі), авіакосмічна. Високорозвинене й сільське господарство, головними галузями якого є тваринництво та вирощування зернових. *Агропромисловий комплекс* країни на 90 % забезпечує внутрішнє споживання продуктів харчування.

Німеччина має досконалу транспортну мережу, її основа — залізниці та автошляхи (траси, автобани). Економіка ФРН значне мірою орієнтована на експорт, основне місце у структурі якого займають автомобілі, електротехнічні вироби, оптика, морські судна, вагони. Обмеженість природних ресурсів змушує країну імпортувати нафту і нафтопродукти, природний газ, кольорові метали. Головними торговельними партнерами є країни ЄС, США, Японія.

За державним устроєм Німеччина є федеративною республікою, що складається з 16 федеральних земель. Кожна земля має власну конституцію, виборний законодавчий орган — однопалатний ландтаг (у Баварії — двопалатний) і уряд на чолі з прем'єр-міністром. Досить високий рівень політичної децентралізації ґрунтується на розподілі повноважень між центром і землями. До федеральних повноважень належать конституційна система, закордонні справи, валютна і монетарна системи, залізниці, пошта, телекомунікації, захист прав громадян, оборона країни, земельних повноважень входять освіта, культура, охорона здоров'я, комунальні справи й

добробут населення, поліцейські повноваження, впровадження у землях федеральних законів та інших форм правового регулювання, спільних повноважень належать сфера цивільного і кримінального законодавства та управління економікою.

За формою державного правління ФРН — демократична, за політичним режимом — парламентська республіка. Основний закон визначає 5 принципів державного устрою ФРН: вона є республіканською, демократичною, федеративною, правовою і соціальною державою.

Вищі органи державної влади становлять: федеральний президент (глава держави), два органи парламентського представництва — бундестаг і бундесрат, федеральний уряд, очолюваний федеральним канцлером, і федеральний конституційний суд. Федеральний президент обирається на п'ять років спеціальним органом — Федеральними зборами. Половину їхнього складу становлять депутати бундестагу, інша половина складається із представників земельних парламентів (ландтагів).

Повноваження президента типові для парламентської республіки: він санкціонує, схвалює і оприлюднює закони, може брати участь у засіданнях уряду, призначає і звільняє посадових осіб, здійснює право помилування, представляє Німеччину у відносинах з іншими державами. Федеральний президент може розпустити бундестаг на пропозицію федерального канцлера.

Законодавча влада здійснюється двома органами парламентського представництва — бундестагом, що представляє все населення країни (622 депутати, на 4 роки), і бундесратом, що репрезентує інтереси федеральних земель (69 осіб). До складу Найважливішими функціями бундестагу є законодавство, вибори федерального канцлера і контроль за урядом. Бундесрат розглядає закони стосовно конституційних змін, а також фінансової та управлінської сфер земель.

До складу уряду входять федеральний канцлер — його глава, віце-канцлер, міністри, які очолюють міністерства, і міністри без портфелів.

Президент пропонує бундестагу кандидатуру на посаду канцлера. Якщо ця кандидатура не отримує більшості голосів депутатів нижньої палати, президент має право розпустити останню. Посаду канцлера традиційно займає голова партії більшості в бундестазі, якщо ж абсолютної більшості жодна партія не має, канцлера обирає коаліція партій. Уряд фактично здійснює всі функції з управління державою і має право законодавчої ініціативи. При цьому Основним законом передбачено пріоритет урядових законопроектів перед депутатськими.

Відповідно до повноважень уряду відносно великою є й роль федерального канцлера у державному механізмі Німеччини. Згідно з Основним законом, він визначає головні лінії всієї внутрішньої та зовнішньої політики країни, а тому німецьку урядову систему називають ще канцлерською демократією. Федеральний канцлер — єдиний член кабінету, обраний бундестагом і безпосередньо відповідальний перед цим вищим представницьким зібранням. У разі відставки канцлера у відставку повинен іти весь уряд. Федеральний канцлер може бути усунутий із посади лише у випадку обрання нової кандидатури, яка знайде підтримку бундестагу. Така процедура називається «конструктивним вотумом недовіри» — на відміну від «деструктивного», що не вимагає нової кандидатури на посаду глави уряду.

Австрійська Республіка — держава на півдні Центральної Європи, яка займає частину Східних Альп та Дунайського басейну і межує із середземноморськими теренами. Населення країни становить 8,36 млн. (австрійці, хорвати, словенці й угорці, турки). За віросповіданням 66 % населення — католики, 4 % — протестанти, 12 % не належать до жодної з релігійних спільнот. Міське населення становить 55 %. Державна мова — німецька, також регіональним статусом користуються словенська в Каринтії та хорватська й угорська в Бургенланді. Столиця держави — Відень.

Австрія належить до індустріально розвинених країн. Провідними галузями промисловості є машинобудівна, металургійна, хімічна, целюлозно-

паперова, гірничодобувна, текстильна, харчова. Продуктивне сільське господарство виробляє всі види продукції, найбільшу частку якої дає тваринництво. Розвинений туризм.

Завдяки географічному розташуванню Австрія віддавна є перехрестям транспортних шляхів між великими європейськими економічними і культурними регіонами. Підтримує торговельні відносини зі 150 країнами світу, причому 65 % експорту та 68 % імпорту припадає на країни ЄС. Предметами експорту є машини, устаткування, лісоматеріали, графіт, азотні добрива, металовироби, основними статтями імпорту – пальне, продовольчі товари, сировина, автомобілі. Австрія займає дев'яте місце у світі за рівнем доходів на одну особу.

За формою державного правління Австрія – демократична парламентська федеративна республіка. Глава держави – федеральний президент, який обирається населенням країни шляхом таємного голосування терміном на шість років. До повноважень президента належать видання указів, що мають силу закону, представництво держави за кордоном, підписання угод з іншими державами, прийняття присяги найвищих службовців, скликання й закриття сесій національної ради, її розпуск у випадках, передбачених Конституцією, затвердження кандидатури федерального канцлера, а за його пропозицією — і решти членів уряду.

Вищим законодавчим органом держави є двопалатні Федеральні збори, що складаються з федеральної і національної рад. До федеральної ради (бундесрату) входять 64 представники земель, обрані пропорційно до кількості їхніх мешканців (але не менше трьох представників) на чотири- або шестирічний термін. 183 депутати національної ради обираються загальним прямим голосуванням на чотирирічний термін. Національна рада ухвалює федеральні закони, вона може розпустити федеральний уряд чи звільнити окремих його членів, якщо висловить їм вотум недовіри. Федеральна рада представляє інтереси дев'яти земель, втілюючи принцип федеративної держави. Майже всі закони, схвалені національною радою, потребують

погодження з бундесратом.

Виконавча влада віднесена до компетенції уряду на чолі з федеральним канцлером, якого призначає президент за поданням голови федеральних зборів (з грудня 2008 р. уряд очолює лідер СДПА Вернер Файман (1960). До складу уряду входять федеральні міністри, яким у разі необхідності можуть допомагати державні секретарі. Однією з функцій федерального уряду є висування законодавчих пропозицій, які у вигляді законопроектів подаються до парламенту.

Австрійська Республіка – федеративна держава, яка складається з дев'яти федеральних земель. Землі мають право на оскарження федеральних законів у Конституційному суді та право ухвалювати власні закони. Населення кожної із земель обирає свій парламент (ландтаг), а той у свою чергу затверджує земельний уряд. Ландтаги здійснюють всі повноваження, які за Конституцією не належать до прерогатив центрального уряду. Федеральні землі поділяються на округи, округи – на громади.

Швейцарська Конфедерація – держава в Центральній Європі, межує із Францією, Німеччиною, Австрією, Ліхтенштейном та Італією.

Швейцарія — федеративна парламентська республіка, що складається з 26 кантонів. Швейцарія не має виходу до моря. Населення становить 7,997 млн. (2010 р.) і поділяється на чотири основні етнічні групи: німецьку, французьку, італійську і ретороманську. Решту 6 % становлять іммігранти з Іспанії, Туреччини та інших країн. Офіційними мовами є німецька, французька, італійська й ретороманська. За віросповіданням - католики, протестанти, ісламісти (в основному імігранти).

Швейцарія високоурбанізована країна. Міське населення становить 68 %. *Швейцарія — одна з найбагатших у світі високорозвинених країн, міжнародний фінансово-банківський центр* (тут розташовано 650 банків, бірж цінних паперів, деякі з них — найбільші в Європі). Основними галузями промисловості є гідро- і атомна енергетика, металообробна, машинобудування, верстатобудування, виготовлення турбін, корабельних

двигунів, текстильного обладнання, інструментів для вимірювань (у тому числі годинників), ліків та барвників, продуктів харчування. Основною галуззю сільського господарства є інтенсивне молочне тваринництво. Хоч в аграрному спектрі зайнято лише 5 % населення, він на 55 - 60 % забезпечує потреби країни. Важливою статтею доходу є іноземний туризм.

У цілому Швейцарія має процвітаючу і стабільну сучасну ринкову економіку, яка має експортний характер. Країна вивозить машини, хімікати, метали, годинники, продукцію сільського господарства. У грошовому вираженні країна виробляє половину годинників у світі. Проте головною статтею експорту є капітал. Водночас бідна на природні ресурси держава змушена імпортувати машини, хімікалії, транспорт, метали, продукцію сільського господарства, текстиль.

Державно-політичний устрій. Політична система Швейцарії належить до особливого типу — консенсусної, або директоріальної, моделі демократичної політичної системи. Основна її суть полягає у поділі влади між якомога більшою кількістю людей, що досягається шляхом надання меншинам права вето з питань, які стосуються їхніх інтересів. Країна є парламентською федеративною республікою. Двопалатний парламент (Федеральні збори) складається з Національної ради та Ради кантонів. До національної ради входить 200 депутатів, які обираються на 4 роки загальним голосуванням на основі пропорційного представництва. До ради кантонів входить 46 депутатів: по два від кантонів і по одному від напівкантонів, причому частину з них обирають місцеві парламенти, іншу — призначають кантональні уряди на три-чотири роки.

Федеральні збори, крім законодавчої діяльності, виконують багато інших функцій. Зокрема, вони обирають уряд, федеральний суд, канцлера та головнокомандувача армії, визначають бюджет, ратифікують міжнародні договори, мають право оголошувати війну та укладати мир, схвалюють конституції кантонів і стежать за дотриманням ними федеральних зобов'язань, можуть вирішувати питання з усунення можливих «загроз

федерації», контролюють федеральну адміністрацію та збройні сили, мають право помилування, розглядають щорічні звіти уряду про його діяльність.

Вищу виконавчу владу здійснює уряд Швейцарії, що має назву «федеральна рада». До його складу входить 7 осіб із числа депутатів парламенту від коаліційних партій, що мають більшість у національній раді. Уряд обирається раз на чотири роки після виборів до нижньої палати парламенту. На чолі уряду перебуває президент (глава держави), якому допомагає віце-президент. Вони щорічно обираються федеральними зборами із числа членів уряду. Одна й та сама особа не може бути обрана президентом чи віце-президентом два рази поспіль. Президент головує у федеральній раді й виступає від імені федерації у відносинах з іншими державами. Для ефективного здійснення поточної роботи парламент обирає на 6 років федерального канцлера і федеральну канцелярію (урядовий штаб).

Повноваження уряду достатньо широкі й стосуються практично всіх питань внутрішньої та зовнішньої політики. Він має право законодавчої ініціативи, розглядає законопроекти федерального і кантонального значення, подає свої висновки, може самостійно видавати різні нормативні акти, а у разі здійснення надзвичайних повноважень — приймати загальнообов'язкові постанови. Засідання уряду проходять щотижня, рішення приймаються одноголосно.

Система різних форм місцевого врядування та самоврядування у рамках директоріальної політичної системи тісно пов'язана з федеративним устроєм Швейцарії. Більші кантони адміністративно поділяються на округи й громади, менші — тільки на громади. У кожному кантоні діє своя конституція, працюють парламент та уряд. Кантони мають свої зобов'язання перед федерацією, а також право самостійно вирішувати питання місцевого характеру (це стосується насамперед сфер освіти, культури, доброчинності, охорони здоров'я, благоустрою тощо).

4. Франція: країнознавча характеристика. Саме в цій країні після революції 1789 - 1799 рр. вперше в Європі виник представницький

республіканський устрій сучасного типу. Крім того, вона є однією з небагатьох західноєвропейських держав, яка у своєму державному устрої послідовно реалізує принцип унітаризму. Нарешті, Франція четвертою серед держав світу створила власну ядерну зброю. Вона є постійним членом Ради Безпеки ООН, а отже, державою зі світовим впливом.

Французька Республіка — одна з найбільших держав Європи. Їй належить середземноморський острів Корсика, невеликі острови в Біскайській затоці, а також декілька заморських департаментів і заморських територій. Країна поділена на 22 регіони й 96 департаментів, включаючи «територіальну спільноту» Корсика, чотири заморських регіони-департаменти (Гваделупа, Гвіана, Мартініка, Реюньйон), три заморські території (Нова Каледонія, Французькі південноантарктичні території, Уолліс і Футуна) та три спеціальні територіальні одиниці (Майотта, Сен-П'єр і Мікелон, Французька Полінезія).

Населення Франції становить 65,4 млн. (2012 р). Серед них 94% французів, решта — вихідці з Північної Африки і Туреччини. За віросповіданням — католики, протестанти, мусульмани. Міське населення становить 74 %. Державна мова — французька.

Франція — високорозвинена постіндустріальна країна. Основні галузі промисловості: атомна та гідроенергетика, машинобудівна, авіакосмічна, автомобілебудівна (четверте місце у світі), радіоелектронна, інформаційні технології, суднобудівна, електротехнічна, металургійна, харчова, фармацевтична, косметична. Сільське господарство за обсягом виробництва посідає третє місце серед країн Заходу. Країна виробляє зерно, тваринне масло, яловичину, сири, цукор, вина. Важливе місце в економіці відводиться туризму.

Франція — шостий за значенням експортер світу (легкові автомобілі, літаки, зброя, швейні і текстильні вироби, сталь, судна, електротехнічні вироби, алюміній, зерно, цукор, вина, косметика). Імпортує нафту і нафтопродукти, газ, кам'яне вугілля, кольорові метали, целюлозу, бавовну,

каву. Головними торговими партнерами країни є ЄС, Японія та США.

Політична система. За формою політичного устрою Франція президентсько-парламентська республіка. Президент держави обирається загальним голосуванням на п'ятирічний термін.

Особливе місце в політичній системі займає *Конституційна рада* — орган, що наглядає за дотриманням Конституції, зокрема за конституційністю законів та регулярністю і характером виборів. До її складу входить 9 осіб, яких призначають на 9 років (три члени ради призначаються президентом, три — головою сенату і три — головою національних зборів). Перед промуніципацією президентом закони надходять на розгляд Конституційної ради, яка дає свій висновок щодо їх відповідності Конституції. У випадку якоїсь суперечності закон скасовується.

Президент займає центральне місце в політичній системі держави. Він виконує важливі функції із забезпечення діяльності публічної влади, очолює збройні сили, стежить за дотриманням конституційного порядку, виступає гарантом національної незалежності та територіальної цілісності, є главою виконавчої влади. Президент призначає прем'єр-міністра країни (ним може бути лише представник парламентської більшості), а за його поданням — міністрів, головує в Раді міністрів, підписує обговорені урядом акти. Водночас, президент не може відкликати прем'єр-міністра: той залишає свою посаду або втративши довіру парламенту, або добровільно подавши у відставку. У законодавчій сфері президент має право вимагати від парламенту нового обговорення закону, передавати той чи інший закон на референдум, самостійно видавати ордонанси і декрети. Після консультацій з прем'єр-міністром та головами палат парламенту він може розпустити національні збори і призначити нові вибори.

Парламент складається з двох палат (асамблей): нижньої — Національних зборів (577 депутатів) і верхньої — Сенату (з 2010 р. — 346 депутатів). Депутати Національних зборів обираються на 5 років, Сенату — на 6 років зборами виборців у межах департаментів, при цьому половина

складу Сенату переобирається кожних три роки.

Специфіка політичної системи Франції полягає в тому, що Конституція суттєво обмежує основну функцію парламенту, пов'язану із прийняттям законів. У ній точно визначено коло питань, з яких парламент має право приймати закони. Питання ж, які туди не ввійшли, віднесені до прерогатив законодавчої діяльності уряду. У разі виникнення законодавчої дискусії в парламенті остаточним вважається рішення Національних зборів. Парламент має право здійснювати контроль за урядовою діяльністю і висловлювати недовіру уряду.

Французький уряд — Рада міністрів: згідно з Конституцією визначає і проводить «політику нації». Главою уряду призначається лідер парламентської більшості. До складу уряду входять міністри, які очолюють міністерства, і державні секретарі, що керують підрозділами відповідних міністерств. Прем'єр-міністр відповідає за національну оборону, забезпечує виконання законів, здійснює нормотворчу діяльність і призначає на деякі військові та цивільні посади. Він має право законодавчої ініціативи, може вимагати скликання парламенту, в будь-який час виступати на Національних зборах, а також вимагати передачі уряду певних законодавчих повноважень. Отримавши такий дозвіл, Рада міністрів може приймати ордонанси — акти, що мають силу закону на конкретний вказаний термін. Уряд відповідальний перед Національними зборами. У разі прийняття резолюції осуду абсолютною більшістю нижньої палати парламенту Рада міністрів зобов'язана подати у відставку.

5. Країни Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди, Люксембург). Ці держави, зберігаючи монархічну форму правління, перетворилися на процвітаючі демократії. Влада монархів у них, на відміну від, наприклад, Великої Британії, обмежена не лише парламентами, а й конституційними документами, тому має ще більш символічний характер. Попри малі розміри, міні-держави відіграють далеко не останню роль у міжнародних справах та світовій економіці. Скажімо, Люксембург посідає перше місце у світі за

виплавною сталі на одну особу, Нідерланди є найбільшим постачальником квітів тощо.

Королівство Нідерландів (неофіційно – Голландія, за назвою найбільшої провінції) розташоване в Західній Європі на узбережжі Північного моря; межує з Бельгією та Німеччиною. Територія країни включає власне Нідерланди, а також залежні території – о. Арубу та Нідерландські Антильські острови. Країна є однією з найщільніше заселених у Європі й світі (в середньому 386,9 осіб/км²). Її населення становить 16,6 млн осіб (січень 2010 р.), з яких голландці — 83 %, а також близькоспоріднені з ними фламандці на півдні й фризів на півночі; турки, марокканці, суринамці й індонезійці. Офіційна мова — нідерландська (голландська), фризська має статус офіційної в регіонах компактного розселення фризів.

У релігійному плані країна довгий час була протестантською, але стала однією з перших у Європі, де була забезпечена свобода віровизнання. Тому в наш час католицизм сповідує 31 % населення, протестантизм — 20, іслам — 5,5, але дуже високою (41 %) є частка позаконфесійного населення. Столицею Нідерландів є Амстердам — великий порт і промисловий осередок, найважливіший фінансовий центр Європи, «ювелірна столиця» світу. Але місцем перебування уряду з 1588 р. залишається Гаага: тут розташовані резиденція короля, Генеральних штатів, Державної ради, міністерств, Верховного суду.

Нідерланди мають процвітаючу і відкриту економіку, що залежить переважно від міжнародної торгівлі. *У промисловому виробництві* країни переважають харчова та хімічна промисловість, нафтопереробна галузь і машинобудування, близько половини виробництва орієнтовано на експорт.

Нідерланди — одна з небагатьох держав ЄС, яка майже повністю забезпечує себе природним газом. Газове родовище, відкрите у 1959 р. у провінції Гронінген, є третім за розмірами у світі.

У високо механізованому сільськогосподарському секторі зайнято лише

4 % робочої сили, але продукція цього сектору в останній чверті XX ст. збільшилася втричі. Він забезпечує значний надлишок сировини для харчової промисловості й експорту. Інтенсивність ведення сільського господарства в країні така, що на продовольчі товари припадає понад 20 % експорту. Голландці утримують третє місце у світі за обсягом експорту сільськогосподарської продукції (після США і Франції), окрім того, країна є найбільшим у світі експортером квітів. Хоч на частку Нідерландів припадає лише 2,5 % площі сільськогосподарських угідь країн ЄС, вони виробляють 8,2 % всієї сільськогосподарської продукції ЄС (у грошовому вираженні). За цим показником Нідерланди випереджають Велику Британію у 8 разів, Німеччину і Францію — у 5 разів.

Політико-правова система. Нідерланди — унітарна держава, що в адміністративно-територіальному плані поділяється на 12 провінцій, які у свою чергу складаються з громад і кантонів. Населення кожної провінції обирає «штати» (асамблею) терміном на чотири роки, а її члени формують зі свого складу виконавчий комітет. Представником центрального уряду в провінції є королівський комісар, якого формально призначає глава держави. Комісар головує в асамблеї провінції з правом дорадчого голосу і є повноправним членом виконкому, де головує з правом вирішального голосу.

Першу конституцію країни, що мала антифеодальний і республіканський характер, було прийнято у 1795 р., а у 1840 р. після відповідних конституційних змін у Нідерландах було встановлено справжню парламентську монархію. Нині чинна редакція конституції схвалена 17 лютого 1983 р. Згідно з нею *законодавчі повноваження належать парламенту*, який складається з монарха та двох палат — Першої (верхньої) палати і Другої (нижньої). Перша палата складається з 75 депутатів, що обираються членами провінційних рад на основі пропорційного представництва терміном на чотири роки. Друга палата, що складається зі 150 депутатів, обирається шляхом загальних прямих виборів також на основі пропорційного представництва на чотири роки. Правом законодавчої

ініціативи та затвердження уряду наділена Друга палата. Закони приймаються обома палатами і скеровуються на затвердження монархові.

Монарша особа наділена досить широкими правами. Спільно з парламентом вона здійснює законодавчу владу, з урядом – виконавчу, через суди – судову. Щороку в третій вівторок вересня на об'єднаній сесії парламенту глава держави виступає з доповіддю про основні напрями державної політики. Однак його повноваження в багатьох випадках мають формальний характер, оскільки значну кількість королівських функцій здійснює уряд. Особа короля недоторканна. Особливістю політичної системи Нідерландів є наявність передбаченого конституцією спеціального органу – Державної ради для попереднього розгляду законопроектів та розв'язання адміністративних суперечок. Її члени (колишні урядовці, судді, бізнесмени) призначаються королем довічно за рекомендацією міністра внутрішніх справ і після наради з міністром юстиції.

Королівство Бельгія — держава на північному заході Європи, що межує з Нідерландами, ФРН, Люксембургом і Францією. Територія Бельгії становить 30,5 тис. кв. км; населення – 10,39 млн осіб (липень 2007 р.). До нього входять різноманітні етнічні групи: фламандці, валлони, італійці, німці та інші. Відповідно, населення Бельгії розмовляє кількома мовами: фламандською, французькою, німецькою; усі вони визнані офіційними. Католицизм сповідує 75 % населення, протестантизм та інші релігії – 25 %. Столиця – Брюссель; інші великі міста: Антверпен, Гент, Шарлеруа, Льєж.

Основними галузями економіки Бельгії є металургія (виробництво чавуну і сталі), суднобудування, хімічна, текстильна, харчова, електронна, цементна промисловість, обробка алмазів (Антверпен — найбільший «діамантовий» центр у світі), переробка сільськогосподарської продукції. Природні умови Бельгії вважаються найсприятливішими для сільського господарства у Західній Європі, але для сільськогосподарських потреб використовується лише четверта частина території. Бельгія характеризується найкращим у світі інвестиційним кліматом, яскравим свідченням чого може

бути той факт, що королівство посідає перше місце у світі за виробництвом автомобілів на одну особу населення, не маючи при цьому жодної власної національної марки в цій галузі. Економіка Бельгії значною мірою залежить від зовнішньої торгівлі, найбільша частка якої припадає на країни ЄС.

Державний устрій. Особливістю федеративного устрою країни є паралельне функціонування двох видів суб'єктів федерації — мовних спільнот і регіонів. Валлонський, Фламандський і Брюссельський (його офіційно визнано двомовним) економічно автономні лінгвістичні регіони володіють територіально-економічною автономією, наділені широкими повноваженнями, мають власні уряди й ради (законодавчі органи). Регіони наділені виключною компетенцією в галузі облаштування території, навколишнього середовища, громадського будівництва, водо- та енергопостачання, зайнятості, зовнішньоекономічної діяльності, експортного контролю, розвитку інфраструктури тощо.

Змінами до Конституції від 14 липня 1993 р. зафіксовано також існування *трьох культурно-лінгвістичних спільнот*: фламандськомовної (складається з населення Фландрії та нідерландомовних жителів регіону Брюссель-Столиці, які становлять 15 % населення регіону), франкомовної (складається з населення Валлонії та франкомовних жителів Брюсселя-Столиці, частка яких становить близько 85 % населення регіону) та німецькомовної (до неї належить німецькомовне населення Валлонського регіону, на кордоні з Німеччиною, близько 60 тис. осіб). На нинішньому етапі два уряди Валлонії і Франкомовної спільноти, близькі, але не ідентичні за складом, очолює єдиний глава. Регіони і спільноти є суб'єктами міжнародних відносин і можуть укладати міжнародні договори та угоди. Разом з тим, в адміністративно-територіальному плані Бельгія все ще поділяється на десять провінцій — по п'ять у Фландрії та Валлонії.

За формою правління Бельгія — парламентська монархія, у випадку відсутності кронпринца король не має права без згоди парламенту призначити собі спадкоємця. З 21 липня 2013 р. королем Бельгії є Філіп I.

Законодавчі повноваження належать королю і парламенту – федеральним палатам: палаті представників і сенату; з 1970 р. обидві палати є рівноправними. До складу палати представників входить 150 депутатів, які обираються на чотири роки шляхом прямих виборів за системою пропорційного представництва. Сенат складається із 71 сенатора: 40 обираються на чотири роки прямими виборами (25 у Фландрії й 15 у Валлонії), по 10 осіб делегуються зі складу Фламандської ради і Ради французької спільноти, один — від Ради німецькомовної спільноти, і, відповідно, по шість і чотири нових члени – сенатори-фламандці та сенатори-франкофони. Відповідно до реформи 1921 р. право бути обраним у сенат обмежене певними умовами (зокрема, майновим цензом), які не передбачені при виборах у палату представників. Тим самим підкреслюється особлива роль сенату.

Велике Герцогство Люксембург межує із Францією, Німеччиною та Бельгією. Його територія становить лише 2586 кв. км, а населення — 502 207 осіб (2010 р.), з яких 61,4 % вважають себе люксембуржцями і розмовляють власною мовою, близькою до німецької. Непропорційно великий відсоток населення країни становлять іноземці — 43 % (португальці, французи, італійці, бельгійці, німці та ін.). У вжитку використовуються три мови: люксембурзька (національна), німецька і французька (обидві ділові та адміністративні). *Основні релігії*: католицизм сповідує 87 % населення, також мешкають прибічники протестантизму, ісламу та юдаїзму. Оскільки урбанізація сягає 92 %, фактично вся територія Герцогства перетворилася на величезну міську агломерацію навколо столиці — міста Люксембург (92 тис. жителів); інші міста — Труавьєж, Дікірх, Мертерт, Гревенмахер, Діферданж.

Економічний розвиток Люксембургу характеризується стабільністю, стійким зростанням, високими прибутками, низькою інфляцією та низьким рівнем безробіття. В економіці непропорційно велика частка працівників-іноземців, що становить 30 % всієї робочої сили. Особливо тісні торговельні й фінансові зв'язки Люксембург має з Бельгією та Нідерландами, а як член

ЄС користується перевагами відкритого європейського ринку. Країна входить до зони євро з часу її створення — 1 січня 1999 р. *Люксембург є одним із фінансових центрів Європи.*

Державно-політичний устрій. Згідно з конституцією від 17 жовтня 1868 р. Люксембург — парламентська монархія. Главою держави є великий герцог, який бере участь у здійсненні законодавчої влади шляхом реалізації свого права законодавчої ініціативи, утвердження та обнародування прийнятих парламентом законів; відкриває і закриває сесії парламенту, може відкласти його засідання, а в разі необхідності — скликати надзвичайну сесію; має право розпускати парламент, вносити поправки в закони, схвалені парламентом, і навіть тимчасово накладати вето на закони. З 7 жовтня 2000 р. великим герцогом є Анрі (1955).

За державним устроєм Люксембург є унітарною країною, в адміністративно-територіальному плані він складається з трьох округів, поділених на кантони та комуни. У кожному з округів функціонує призначений урядом представник, а місцеве самоврядування розподілено на рівні комуни.

Тема 6. Країни Північної та Південної Європи

1. Країни Північної Європи.
2. Романомовні держави: Італія, Іспанія, Португалія.

1. Країни Північної Європи. *Королівство Данія* — держава, розташована в північно-західній частині Європи на півострові Ютландія та 406 островах загальною площею 42 394 кв. км. Крім того, Данії належать Фарерські острови й острів Гренландія, що користуються внутрішньою автономією. Країна має сухопутний кордон лише з Німеччиною, від Норвегії та Швеції її відокремлюють протоки Скагеррак і Каттегат.

Населення Данії становить 5,6 млн. осіб (2012). Германські племена — англи, сакси і дани — оселилися на території Данії в перші століття нової

ери. Від них і походить населення сучасної Данії, що вирізняється відносною однорідністю. *Етнічний склад*: данці, ескімоси, фарерці, німці. Частка *міського населення* становить 85 %, але переважають міста з населенням менше 15 тис. осіб. Столиця Копенгаген. Офіційна мова — данська, у південній частині Ютландії розмовляють також німецькою. У країні законом гарантується свобода віросповідання. Проте Євангелічна лютеранська церква є офіційною й користується підтримкою держави. Вона утримується за рахунок спеціального податку, яким обкладаються всі лютерани країни, що становлять 95 % населення. Інші релігійні меншини: мусульмани, католики, баптисти, юдеї.

Державно-політичний устрій. Королівство Данія — парламентська монархія, в країні діє Конституція від 5 червня 1953 р. Королівська влада успадковується за чоловічою або жіночою лінією. В разі вакантності престолу й за відсутності спадкоємця *парламент* (фолькетинг) обирає короля і встановлює порядок престолонаслідування на майбутнє. *Глава держави* — *король (королева)*, що здійснює верховну владу через міністрів. Збори міністрів утворюють Державну раду, в якій головує монарх і на якій обговорюються всі закони й важливі урядові заходи.

Законодавча влада належить королю й однопалатному парламенту — фолькетингу (179 депутатів). Члени фолькетингу обираються шляхом загального прямого і таємного голосування за пропорційною системою терміном на 4 роки. Гренландія і Фарери представлені у фолькетингу кожен двома депутатами.

Виконавча влада належить монархові та уряду. Монарх призначає і звільняє прем'єр-міністра.

Королівство Швеція - частина Скандинавського півострова. Населення — 9,354 млн. осіб (2009 р.), країна вирізняється високим рівнем урбанізації — майже 87 % населення проживає в містах. Столиця - **Стокгольм**. Шведи називають свою столицю «Північною Венецією», «Королевою озера Меларен», «Містом, що пливе над водою». Столиця розташована на 14

островах, в усіх напрямках місто прорізане водними протоками, у самому центрі Стокгольма можна виловити форель або лосося.

За етнічним складом населення Швеції можна поділити на корінних жителів, до яких належать шведи та фінська й саамська меншини, і недавніх іммігрантів (нечисленні діаспори югославів, данців, норвежців, греків, турків). Офіційною мовою є шведська. 87% шведів належать до Євангелічної лютеранської церкви, 1,5 % сповідують католицизм, у країні є також окремі мусульманські, юдейські, православні та інші громади.

Швеція — постіндустріальна країна з добре розвиненим сільським господарством. Перетворення країни на високорозвинену індустріальну державу відбулося завдяки «трьом китам»: лісу, залізній руді й гідроенергії.

Провідною галуззю промисловості є машинобудування (електротехнічне, електронне, турбіно-, верстато-, судно-, автомобілебудування). Розвинені також целюлозно-паперова й деревообробна, металургійна, гірничодобувна, хімічна, харчова, лісопильна, текстильна, взуттєва галузі промисловості. Останнім часом все більшої ваги набуває високотехнологічна продукція: спеціальні прилади, автомобілі, фармацевтичні препарати. Інтенсивність наукових досліджень і розробок у шведському промисловому секторі є однією з найвищих у світі.

Механізоване сільське господарство з надлишком забезпечує потреби країни в основних видах сільськогосподарської продукції. Переважають фермерські господарства. Головна галузь — м'ясо-молочне тваринництво та виробництво кормів.

У Швеції збереження високої продуктивності праці й рівня життя дуже залежить від зовнішньої торгівлі (папір і картон (1-е місце у світі), целюлоза і залізна руда (2-е місце), деревина і пиломатеріали (4-е місце), продукція хімічної промисловості (включаючи фармацевтичні товари), машинне устаткування, телекомунікаційні системи, електротовари й автомобілі.

Політико-правова система. Відповідно до чинної Конституції, що діє з 1 січня 1975 р., вся повнота влади належить народу, а монарх є символом

державної єдності. Під час її обговорення було скасовано двопалатну систему законодавчого представництва, яка існувала в країні з 1866 р.

Закінчення холодної війни змінило міжнародне становище держави, і у 1991 р., частково переглянувши концепцію власного нейтралітету, Швеція подала заяву на вступ до Євросоюзу. Таке рішення здобуло загальнонародну підтримку, і країна стала повноправним членом ЄС з 1 січня 1995 р. Проте на референдумі 1999 р. шведи відмовилися приєднатися до Європейського валютного союзу і зберегли власну грошову одиницю — шведську крону.

За формою правління Королівство Швеція — парламентська монархія. Конституція складається з трьох законів: «Про форму державного правління», «Про престолонаслідування» і «Про свободу преси». 15 листопада 1979 р. було ухвалено поправку до закону «Про престолонаслідування», відповідно до якої члени королівської сім'ї чоловічої і жіночої статі мають рівні права на наслідування трону. Законодавча влада здійснюється *однопалатним риксдагом* (349 депутатів), що обирається шляхом загального прямого і таємного голосування на 4 роки за пропорційною системою. Виконавча влада належить уряду, який має право розпускати риксдаг і призначати позачергові вибори. Водночас уряд несе відповідальність перед риксдагом.

У Швеції сформувалася розвинена система місцевого самоврядування. Це унітарна держава, розділена на 21 лен, а ті у свою чергу — на 286 громад. Стокгольм поєднує функції лену і громади. На обох рівнях керівництво здійснюється радою, що обирається терміном на 4 роки, причому поточні справи ведуться виконавчим комітетом. Губернатори ленів призначаються центральним урядом на шестирічний термін, але їхня влада має умовний характер. Майже 75 % бюджету ленів витрачається на охорону здоров'я, освіту і соціальні потреби. Особливістю місцевого самоврядування у Швеції є те, що порівняно з іншими країнами шведські комуни мають більшу можливість надавати послуги населенню на свій розсуд. Окрім того, з 1976 р. виборче право на виборах до органів місцевого самоврядування отримали

іммігранти, які три роки прожили у країні.

Королівство Норвегія - частина Скандинавського півострова, їй належить близько 50 тис. прилеглих островів.

Норвегія — малонаселена країна, де мешкає 4,916 млн. осіб (2010 р.). У столиці Осло проживає близько 907,2 тис. мешканців. Національний склад: норвежці, саамі (або лаппи), квени, фіни, данці, шведи і приблизно 25 тис. іммігрантів з Азії, Африки та Південної Америки. Державною релігією, згідно з Конституцією, є євангелічне лютеранство (сповідує 85,7 % населення). Також є протестанти і римо-католики становлять, мусульмани; позаконфесійні громадяни 8,1 %. Офіційною мовою є норвезька, що належить до германської групи індоєвропейської мовної сім'ї.

Економіка Норвегії поєднує риси вільного ринку з державним регулюванням. Держава контролює ключові сфери, зокрема життєво необхідний нафтовий сектор, через великомасштабні державні товариства. Норвезька промисловість значною мірою базується на використанні природних ресурсів – розвивається рибальство, переробка риби, видобуток нафти і газу, лісова і деревообробна галузі, гідроенергетика.

Одним із найважливіших завдань для керівництва держави є вироблення стратегії розвитку після вичерпання запасів нафти та газу, які, за висновками експертів, закінчатися через 20-30 років. З цією метою профіцит бюджету кожного року спрямовується у створений у 1995 р. Державний пенсійний фонд — Глобал (до 2006 р. — Державний нафтовий фонд), який, крім цього, інвестується ззовні (нині становить майже 512 млрд. дол.). Це найбільший пенсійний фонд у Європі і четвертий за величиною у світі. Його розмір майже вдвічі перевищує ВВП країни, а в перерахунку на одну особу дає підставу говорити про норвежців як найощадливішу націю світу. Щорічне зростання ВВП країни становить приблизно 3 - 5 % ($\approx 52\,960$ дол. на одну особу).

За формою державного правління Норвегія — парламентська монархія. Згідно з Конституцією, законодавчу владу здійснює парламент —

стортинг (165 депутатів, які обираються загальним рівним прямим і таємним голосуванням за пропорційною системою терміном на 4 роки). Конституція передбачає двоступеневу структуру парламенту. На першій сесії після виборів депутати поділяються на дві палати — 1/4 їх частина утворює верхню палату (лагтінг), 3/4 — нижню (одельстінг), засідання яких відбуваються окремо. Усі законопроекти мають бути спочатку розглянуті нижньою палатою, після чого передаються до верхньої. Якщо законопроект, двічі ухвалений нижньою палатою, буде двічі відхилений і верхньою, його розглядають на спільному засіданні стортингу. Для прийняття закону потрібна кваліфікована (2/3) більшість голосів від його загального складу. Конституцією забороняється розпуск стортингу й проведення дострокових виборів. Члени уряду можуть брати участь у засіданнях палат парламенту, але не мають права голосувати; уряд несе політичну відповідальність перед парламентом.

За конституцією, виконавча влада належить монарху, але після змін, внесених до конституції у 1884 р., більшість повноважень монарха передана урядові. Водночас його компетенція у сфері законодавчої влади є нетрадиційною для парламентарної монархії. Зокрема, король наділений правом відкладального вето на закони, прийняті стортингом.

Реально виконавчу владу здійснює уряд. Конституційною формою його існування є державна рада, очолювана королем. До її складу, крім монарха, входять прем'єр-міністр та не менше семи інших членів. Членів ради призначає глава держави, однак у своєму виборі він повинен враховувати, яка політична партія або коаліція партій має більшість у парламенті. Всі рішення короля потребують скріплення підписом прем'єр-міністра або відповідного члена уряду.

За формою державного устрою Норвегія — унітарна країна, що поділяється на 19 областей (губерній), у тому числі місто Осло, прирівняне до області. У кожній з областей обирається рада і діє призначений королем за поданням прем'єр-міністра губернатор. До складу області входять міські й

сільські комуни. Представницькими органами місцевого самоврядування в комунах є ради, обрані населенням на 4 роки. Ради утворюють виконавчі органи. Норвегія активно працювала і працює в напрямі збільшення жіночого представництва в політиці та адміністративному управлінні. Починаючи із середини 1980-х років, кількість жінок в уряді становить понад 40 %, стільки ж їх і в парламенті. У 1993 р. Норвегія привітала свого першого єпископа-жінку.

Фінляндська Республіка. Площа країни — 339 тис. кв. км, причому близько 1/4 теренів розташовані за Полярним колом. Населення налічує 5,374 млн. осіб (2010 р.), з яких абсолютну більшість становлять фіни, а 5,7 % громадян є шведського походження. Вони користуються широкою культурною автономією, їх мова оголошена державною нарівні з фінською. В окремих північних і північно-західних місцевостях живуть найдавніші жителі країни — саами. 79,9 % населення Фінляндії належить до Євангельсько-лютеранської церкви, 1,1 % — православні. Частка міського населення становить 62,5 %, столиця — Гельсінкі.

Фінляндія — індустріально-аграрна країна з високим рівнем розвитку. Для її економіки характерний високий рівень централізації й концентрації капіталу і виробництва. Визначальний вплив у ній належить двом десяткам родин великих власників, у яких перебуває більше 70 % приватного акціонерного капіталу. Вони ж займають ключові позиції у двох найбільших комерційних банках — Об'єднаному банку Фінляндії й Національному банку, в яких зосереджено 85 % банківського капіталу. Одночасно значною в економіці є частка держави, особливо в гірничорудній, металургійній та хімічній промисловості, нафтообробній галузі, машинобудуванні. Державі належить 34 % земель і 24 % лісів.

У структурі економіки переважає сфера послуг (у ній зайнято 60 % активного населення). Промисловість представлена добре оснащеними паперово-целюлозною, хіміко-технологічною галузями, харчовою, легкою і будівельною індустрією. Найбільшими промисловими об'єднаннями є

змішані концерни з переважанням державного капіталу: «Несте» (нафтопереробка і нафтохімія); «Енсо-Гут-дайт» (лісопереробка і машинобудування); «Кумира» (хімія); «Валет» (машинобудування); «Вяртсиля» (суднобудування); «Нокія» (електротехніка й електроніка, виробник мобільних телефонів); «Раума-Репола» (суднобудування й інші галузі машинобудування); «Тампелла» (виробництво устаткування для паперової промисловості).

Фінляндія — одна з найпівнічніших країн, які мають розвинене *сільське господарство*, тісно пов'язане з лісовим. Основним напрямом є молочне тваринництво (75 %), що доповнюється інтенсивним рослинництвом (пшениця, ячмінь, овес, картопля, овочі). У північних районах розвинене оленярство та морське рибальство. Основними продуктами експорту є папір, целюлоза, продукція машинобудування — судна, машини й устаткування для деревообробної і целюлозно-паперової промисловості тощо. Але країна змушена імпортувати промислову й продовольчу сировину, енергоносії.

За формою правління Фінляндія — парламентська республіка. Главою держави є президент, що обирається загальнонародно на 6 років із можливим переобранням на другий термін.

Законодавча влада належить однопалатному парламенту — едускунті (200 депутатів, що обираються за пропорційною системою на 4 роки).

В адміністративному плані Фінляндія поділяється на шість губерній (ляни), що поділяються на повіти (20). Аландські острови користуються широкою автономією у внутрішніх питаннях, мають свій парламент (30 депутатів), свій прапор і представлені одним депутатом у парламенті країни.

2. Романомовні держави: Італія, Іспанія, Португалія. *Італійська Республіка* розташована на півдні Європи в басейні Середземного моря. Вона займає Апеннінський півострів, великі острови Сардинію і Сицилію, а також дрібні острови. Населення Італії становить 59,46 млн. осіб (перепис 2011), близько 93,5 % з яких становлять італійці. До національних меншин належать ретороманомовні фріули й ладіни та німецькомовні південні

тирольці. До цієї ж групи меншин належать і групи італійців з певними етнокультурними особливостями — сицилійців і сардинців. Окрім того, на території Італії мешкають албанці, французи, хорвати та словенці, євреї, греки, каталонці.

За релігійною ознакою 97% населення Італії становлять римо-католики. Крім них у країні мешкають протестанти, греко-католики, православні, юдеї та ін. Офіційна мова — італійська. Столиця — Рим (3,7 млн жителів). У західній частині Риму один квартал займає держава Ватикан — теократична монархія. Його голова — Папа Римський — одночасно є головою всієї католицької церкви.

Італія — високорозвинена індустріально-аграрна країна, яка за обсягом промислового виробництва входить у десятку найрозвиненіших країн світу. Провідне місце у структурі італійської економіки займає обробна промисловість. Її основні галузі — машинобудівна, текстильна і швейна, залізо- і сталеливарна, хімічна, харчова, моторобудівна. Важливе місце відводиться сфері послуг, особливо пов'язаних із туризмом. Розвинутий залізничний, автомобільний, морський, повітряний транспорт.

За формою державного правління Італія — парламентська республіка за Конституцією 1948 р. Парламент складається з двох палат — Палати Депутатів (630 місць) і Сенату (315 місць). При цьому в Конституції підкреслюється абсолютна рівність палат при здійсненні повноважень як у законодавчій галузі, так і в процесі реалізації парламентського контролю над урядом. Обидві палати парламенту обираються на п'ять років за пропорційною системою з дотриманням правила, що коаліція-переможець отримує в кожному регіоні 55 % місць до сенату й 54 % мандатів у палаті депутатів.

Кожна з палат обирає зі своїх членів постійні й тимчасові комісії, які розробляють законопроекти, причому на відміну від парламентських комісій інших країн, італійські наділені правом не тільки розглядати, а й приймати окремі законопроекти. У компетенцію обох палат входить оголошення стану

війни й наділення уряду необхідними повноваженнями. Палати ратифікують міжнародні договори, можуть проводити розслідування з питань, що становлять громадський інтерес. Важливою прерогативою італійського парламенту є контроль за діяльністю уряду у формі ухвалення йому вотуму довіри протягом 10 днів після утворення.

Виконавча влада розподілена між президентом, урядом і допоміжними урядовими органами. *Президент* республіки є главою держави, визначає день загальних виборів у парламент, наділений повноваженнями розпускати палати, призначати та звільняти вищих посадових осіб держави, є верховним головнокомандувачем, приймає дипломатичних представників іноземних держав, бере участь у формуванні уряду, призначає його голову, за поданням якого — інших членів уряду. Президент має важливі законодавчі права: видавати декрети, що мають чинність закону, та ветоувати парламентські закони. Президентське вето може бути подолане тільки повторним ухваленням закону абсолютною більшістю голосів обох палат. Період президентських повноважень становить 7 років, причому без обмеження кількості термінів. Кандидату в президенти необхідно під час перших трьох турів голосування набрати 2/3 голосів. Якщо це нікому не вдається, проводиться ще один тур, в якому беруть участь два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів. Президентом стає той, хто зможе зібрати 50 % голосів плюс один голос від загальної кількості.

До складу італійського уряду — *ради міністрів*: входять голова, міністри, які очолюють окремі відомства, та міністри без портфеля, які займаються питаннями, пов'язаними з певним напрямом урядової діяльності. Рада міністрів Італії, практично, здійснює керівництво державою (всі адміністративні установи й відомства країни перебувають під його контролем). Користуючись правом законодавчої ініціативи, рада вносить свої законопроекти на обговорення парламенту і при підтримці парламентської більшості домагається їхнього прийняття.

Італія — унітарна держава. В адміністративно-територіальному

плані країна поділяється на 15 областей і 5 автономних регіонів — Валле д'Аоста, Трен-тіно-Альто-Адідже й Фріулі-Венеція-Джулія на півночі, а також Сицилія й Сардинія на півдні.

Королівство Іспанія займає 5/6 Піренейського півострова. Крім того, йому належать Балеарські та Пітіузькі острови в Середземному морі, Канарські острови в Атлантичному океані та володіння Сеута і Мелілья в Північній Африці. За кількістю населення (46 млн. осіб, 2009 р.) Іспанія займає шосте місце серед країн Європи. *За віросповіданням населення* вона є переважно католицькою країною (98 %). Близько 1,5 % громадян (понад 500 тис.) мусульмани, решта — представники інших конфесій (протестантизму та юдаїзму). Частка міського населення в Іспанії сягає 70 %. Офіційною мовою є іспанська (кастильська). В автономних провінціях офіційний статус мають також *регіональні мови*: галісійська в Галісії, баскська у Країні Басків і Наваррі, каталонська в Каталонії й на Балеарських островах, валенсійська у Валенсії, канарська на Канарах та арагонська в Арагоні.

Іспанія займає п'яте місце в Європі *за обсягом промислового виробництва*. Країна експортує автомобілі, продукцію хімії, чавун і сталь, машини та обладнання, текстиль, цитрусові, оливки й оливкову олію, вина. Імпортує хімічну сировину, машини й обладнання, нафту, кукурудзу та соєві боби. Основними торговими партнерами є країни ЄС, США, Мексика, Саудівська Аравія.

Сільськогосподарські площі займають 70 % території країни. Іспанія посідає перше місце в Європі за площею зрошуваних земель (2,5 млн га). Вирощуються тут пшениця, ячмінь, овес, кукурудза, рис, бобові, картопля, цукрові буряки, бавовна, тютюн, цукрова тростина, овочі. Великі площі зайняті виноградниками (друге місце в Європі). Країна посідає перше місце у світі за збором оливок і мигдалю, а також за виробництвом оливкової олії вищої якості, друге — за збором цитрусових. У країні добре розвинене *тваринництво* (велика рогата худоба, вівці, кози, свині, коні, мули, віслюки, спеціальне поголів'я биків для кориди). Іспанія входить у першу десятку

країн світу за виловом та переробкою риби і морських продуктів, займає перше місце в Європі за чисельністю флоту рибальських суден. Важливою статтею доходів країни є туризм.

Однак, незважаючи на позитивні структурні зміни в економіці, залишається високий рівень безробіття ($\approx 25\%$).

За формою правління Іспанія є парламентською монархією. Король — уособлення символу держави, верховний головнокомандувач збройними силами, арбітр і примирювач у діяльності державних органів. Він здійснює вище представництво Іспанії в міжнародних відносинах, оголошує війну та укладає мир, призначає й приймає послів, підписує та обнародує закони, скликає й розпускає генеральні кортеси, призначає вибори й референдуми, пропонує кандидата на голову уряду і в разі необхідності призначає або звільняє його з посади, призначає членів уряду за поданням голови уряду, головує на засіданнях ради міністрів, видає погоджені в раді міністрів декрети, призначає на цивільні й військові посади. Монарх отримує з державного бюджету визначену суму на утримання своєї родини та двору й вільно розпоряджається нею, користується недоторканністю і не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності.

Згідно з Конституцією 1978 р. законодавча влада належить двопалатному парламенту — *генеральним кортесам*, що складаються з конгресу депутатів (350 членів) і сенату (259 місць). Автономні області Каталонія, Країна Басків, Галісія й Андалузія мають свої парламенти, які розв'язують питання охорони здоров'я, культури, освіти, економіки.

Функції виконавчої влади, зокрема керівництво внутрішньою і зовнішньою політикою, керування цивільними й військовими справами та захистом держави, здійснюються урядом, що складається з голови, його заступників, міністрів та глав відомств.

В адміністративному плані Іспанія поділяється на 17 автономних областей, які об'єднують 50 провінцій. Крім них автономний статус мають два анклавних регіони — Сеута і Мелілья. Конституція 1978 р. закріпила за

окремими областями право на автономію в рамках єдиної держави. Провінція є місцевим утворенням, що користується правами юридичної особи. Керівництво й автономне керування провінцією здійснюють збори представників. В острівних володіннях кожен острів також має самоврядування у формі кабільдосу (ради). Провінції мають право встановлювати місцеві податки та збори.

Португальська Республіка — держава на Піренейському півострові, яка межує лише з Іспанією. До її складу входять також Азорські острови та архіпелаг Мадейра в Атлантичному океані, які мають статус автономних регіонів.

Населення Португалії становить 11,3 млн. осіб (2010 р.). Воно виключно однорідне в етнічному складі: 99 % становлять португальці, крім того, у країні мешкає близько 100 тис. осіб африканського походження — біженців із колишніх португальських колоній. Країна монорелігійна: 97 % її населення сповідують католицизм. Тут також мешкають невеликі групи протестантів і православних. Після повалення монархії у 1910 р. церкву було відокремлено від держави, однак вплив Римо-католицької церкви на всі сфери життєдіяльності залишається значним. Офіційна мова — португальська. Міське населення становить 61 %. Столиця і найбільше місто країни — Лісабон (2 млн. жителів).

В епоху колоніальних завоювань у XV - XVI ст. Португалія була найзаможнішою країною світу. Але оскільки багатство не витрачалось на розвиток промисловості й налагодження торговельних зв'язків, то вже до XIX - XX ст. вона стала однією з найбідніших європейських держав. Після революції 1974 р. *національна економіка* була переорієнтована від африканського ринку (здебільшого колишніх колоніальних володінь) на європейський. Зі вступом до ЄС у 1986 р. економічне становище в країні дещо покращилося. Нині ВВП країни за ПКС становить 232 млрд. \$ (24 000 дол. на одну особу).

Сільське господарство Португалії, за статистичними показниками,

відстає від аналогічних секторів країн ЄС. Країна є провідним експортером вин і томатної пасты. Доходи, отримані від продажу цих продуктів на світових ринках, відшкодовують вартість імпортованого м'яса і пшениці. Понад третину теренів Португалії (36 %) вкривають ліси цінних порід — пробкові, евкаліптові й соснові. Уряд заохочує розвиток лісового господарства. Також водні ресурси сприяють розвитку рибальства.

Три чверті всіх промислових потужностей Португалії зосереджені у двох промислових районах — Лісабоні-Сетубалі на півдні й Порто-Брага-Авейру на півночі країни. В районі Лісабон-Сетубаль діють підприємства нафтопереробної, хімічної, сталеливарної, автомобілебудівної, електронної, целюлозно-паперової, харчової промисловості, а також з виробництва будматеріалів. На півночі переважає легка промисловість: Порто виробляє текстиль, взуття, меблі, вино (Португалія є батьківщиною портвейну), Авейру — целюлозно-паперові вироби і вироби з дерева, Брага — одяг, електроніку, споживчі товари. Третя промислова область розташована за 140 км на південь від Лісабона в місті-порту Синіше, де зосереджені теплові електростанції.

Для португальської економіки характерна порівняно висока частка державного сектору, що є наслідком соціалістичних реформ у другій половині 1970-х років. Державі належать підприємства гірничовидобувної і важкої індустрії, приватному капіталу — підприємства легкої промисловості, філії ТНК — підприємства з високим рівнем нових технологій: електроніка, автомобілебудування, фармацевтична промисловість. Португалія експортує одяг і продовольство, машини, продукцію хімічної і целюлозно-паперової промисловості, шкіряні вироби. Водночас країна змушена імпортувати машини і транспорт, нафтопродукти, продукцію хімічної промисловості, текстиль, продовольство.

Державно-політичний устрій. Португалія — президентсько-парламентська республіка. Глава держави — президент, що представляє країну на міжнародному рівні, є гарантом національної незалежності, єдності

держави та її територіальної цілісності, регулює діяльність державних інститутів, водночас він — головнокомандувач збройних сил. Президент головує на засіданнях державної ради і вищої ради національної оборони, має право після попередніх консультацій з лідерами політичних партій і державною радою розпустити парламент і оголосити про проведення дострокових виборів до зборів республіки. Він може скликати загальнонаціональний референдум і винести на нього питання, що становлять національний інтерес, окрім змін конституції чи внесення поправок до неї (це перебуває у компетенції зборів республіки); має право накладати вето на закон, ухвалений парламентом, або оскаржити його в конституційному трибуналі. Президент обирається шляхом загального прямого і таємного голосування терміном на 5 років і не більше ніж на два терміни.

Функції найвищого консультативного органу при президентові республіки виконує *державна рада*, до якої, крім президента, входять голова зборів республіки, прем'єр-міністр, голова конституційного трибуналу, глави регіональних урядів, п'ять діячів, названих президентом, і п'ять представників, обраних парламентом. *Законодавча влада* належить парламенту — Зборам Республіки з 230 депутатів, які обираються за пропорційною системою на 4 роки. Виконавча влада належить раді міністрів, підзвітній у своїй діяльності президенту і зборам республіки. Прем'єр-міністр призначається президентом за поданням партії або коаліції політичних організацій, які здобули перемогу на парламентських виборах. Президент може вимагати відставки уряду міністрів, якщо це викликано необхідністю забезпечити нормальне функціонування виконавчої влади, або за рішенням Державної ради.

В адміністративному плані Португалія включає 18 округів, розділених на райони, а ті — на парафії, а також дві автономні області: Азорські острови й Архіпелаг Мадейра. Райони Лісабона і Порту поділяються на квартали, квартали — на парафії.

Тема 7. Держави-карлики: країнознавча характеристика.

1. Князівство Монако.
2. Князівство Ліхтенштейн.
3. Держава-місто Ватикан (Святий Престол).
4. Республіка Сан-Марино.

1. Князівство Монако. Одна з найменших держав світу (територія становить 1,95 кв. км), розташована в Західній Європі, напіванклав на південному середземноморському узбережжі Франції, недалеко від її кордону з Італією. Населення становить лише 30,5 тис. осіб (липень 2010 р.), з них автохтонне населення монегаски ($\approx$ 6 тис.) — 16 %; французи — 47 %; італійці — 16 % та ін. Столиця — Монако. Основні мови: *французька (державна)*, англійська, італійська. Панівною релігією є *католицизм*. Найважливіші галузі господарства — туризм та будівництво. Розгалужена мережа казино дає $\approx$ близько 5 % доходів країни. У Монако пільговий податковий режим, тому на його території функціонують численні філії міжнародних компаній і банків. Держава не стягує прибуткового податку зі своїх громадян, компенсуючи це прибутками на підприємництво.

Індустріальна база представлена екологічно чистими підприємствами легкої та переробної промисловості: електротехнічної, радіоелектронної, хімічної, фармацевтичної, харчової, поліграфічної, судноремонтної. Особливу роль відіграє випуск поштових марок, що приносить 5 % доходів країни.

Державний устрій. Монако — унітарна держава, адміністративного поділу немає (є чотири квартали: Фонвіль, Ля-Кондамін, Монако-Віль, Монте-Карло). За формою правління держава — *конституційно спадкова монархія (князівство)*. Діє Конституція, дарована монархом 17 грудня 1962 р. За нею, князь є главою держави, що має широкі права: зокрема, в будь-який момент може розпустити парламент, призначити чи відкликати членів уряду, має право укладати й ратифікувати міжнародні договори, видавати

ордонанси (укази) щодо виконання договорів і законів. При главі держави є дорадчі органи: *рада корони*, що консультує князя з питань міжнародних договорів, розпуску парламенту, амністії, помилування, та *державна рада*, яка дає висновки щодо проектів ордонансів і законів.

Законодавчі повноваження здійснюють глава держави й однопалатний парламент — *Національна рада* (24 депутати, які обираються на 5 років за змішаною системою). У виборах беруть участь лише громадяни Монако — монегаски. Повноваження парламенту обмежені: він не має права контролювати діяльність уряду, а також виступати із законодавчими ініціативами. Право виступати із законодавчими ініціативами зберігає за собою князь, але він не має права призупинити дію конституції. Усі закони схвалюються Національною радою, що може бути розпущена главою держави за згоди самої ради, але при негайному призначенні нових виборів. Виконавча влада належить урядовій раді на чолі з державним міністром (за традицією цю посаду обіймає громадянин Франції). Рада складається із 7 членів і збирається не рідше двох разів на рік. На її засіданнях за участю князя обговорюються міжнародні угоди та інші державні справи.

2. Князівство Ліхтенштейн – держава, розташована на правому березі Рейну між Швейцарією та Австрією. Її територія – 160 км² (удвічі менша за територію м.Харкова), населення – 35,8 тис. осіб (2009 р.), з яких ліхтенштейнців (рети та алеманни) – 86 %, італійців, турків та представників інших національностей – 14 %. Офіційною мовою є алеманнський діалект німецької мови. *Релігія* – католицизм, протестантизм. Столиця — місто Вадуц.

В основі економіки лежать організація офшорних компаній, туризм та випуск поштових марок. *Князівство Ліхтенштейн* — процвітаюча країна з високоіндустріальною економікою вільного підприємництва, з важливим сектором фінансових послуг та високим рівнем життя населення. Низький рівень податків на бізнес та прості реєстраційні правила сприяли тому, що близько 73 700 холдингових чи так званих компаній-поштових скриньок

номінально відкрили тут офіси, забезпечивши тим самим 30 % державних прибутків.

З 1923 р. Ліхтенштейн є учасником митного союзу зі Швейцарією та використовує швейцарський франк як національну валюту. Країна імпортує понад 90 % необхідної їй електроенергії. З 2004 р. входить до Європейського економічного простору — зони вільної торгівлі, яка слугує містком між ЄАВТ та ЄС.

Державно-політичний устрій. Ліхтенштейн — унітарна держава, в адміністративно-територіальному плані вона поділяється на *дві історичні області* — Оберланд та Унтерланд, що складаються з 11 громад. *За формою правління це — спадкова конституційна монархія на чолі з князем*, який відкриває і закриває роботу парламенту й має право розпустити його з власної ініціативи. Жодне з рішень парламенту не може набути сили закону без згоди глави держави. Водночас князь за надзвичайних обставин може видавати укази, що мають силу закону, без узгодження з парламентом та прем'єр-міністром. Законодавчі повноваження належать главі держави (князю) і парламенту — *ландтагу* (25 депутатів, що обираються прямим голосуванням за пропорційною системою на 4 роки). Виконавчою владою наділено *уряд*, який обирається ландтагом і затверджується главою держави. Він складається з глави уряду (члена партії, що перемогла на виборах у ландтаг), його заступника і трьох урядових радників. Усі вони виконують функції міністрів. Функції конституційного контролю виконує вищий державний трибунал, який розглядає питання конституційності законів та законності указів уряду.

У зовнішній політиці Ліхтенштейн тісно пов'язаний зі Швейцарією, яка представляє інтереси країни за кордоном. Питання оборони також знаходяться в компетенції Швейцарії, оскільки Ліхтенштейн не має власної армії після її розпуску в 1868 р. й оголошення постійного нейтралітету. Отже, надто малий, щоб здійснювати власну зовнішню і валютно-фінансову політику, Ліхтенштейн передав ці функції Швейцарії. Водночас князівство

зберігає за собою решту аспектів державного суверенітету.

3. Держава-місто Ватикан (Святий Престол). — найменша у світі за площею (0,44 кв. км) і за населенням незалежна держава, анклав у західній частині Риму, столиці Італії, адміністративний центр Римо-католицької церкви, резиденція її глави — Папи Римського (так звана територія Святого Престолу). Назва походить від Ватиканського пагорба у Римі й Ватиканських полів північніше від нього, на яких збудовано найбільший християнський храм світу собор Св. Петра (1500-1626) й комплекс палаців, капел та музеїв. Суверенітет Ватикану поширюється також на 13 споруд, розташованих у Римі, та замок Св. Ангела (Кастель-Гандольфо, літня резиденція Папи) за межами міста.

Бюджетно-планове господарство держави-міста фінансово підтримується пожертвами католиків усього світу (відомими як «гріш Св. Петра»), прибутками від продажу поштових марок, друкованих видань, сувенірів для туристів і прочан, платою за відвідування музеїв. Ватикан володіє акціями близько 200 великих банків, компаній, нерухомістю в Італії, Німеччині, країнах Латинської Америки. Фінансові активи Ватикану оцінюються у 13 млрд. \$. Матеріальне забезпечення та потік відвідувачів до Ватикану здійснюються через Італію. Разом з нею Ватикан входить до зони євро, причому монети з профілем Папи користуються популярністю серед нумізматів усього світу. Італія відповідає за оборону держави-міста, безпосередню ж охорону Ватикану за середньовічною традицією здійснює наймана швейцарська гвардія.

Підданство Святого Престолу надається лише працівникам установ католицької церкви, тому його мають близько 500 осіб. Разом з іноземцями, які проживають на території мікродержави, її населення становить 821 особу (липень 2007 р.), в основному це італійці та швейцарці. Офіційні мови — латинська й італійська.

За формою правління Ватикан — абсолютна теократична монархія. Глава держави — Папа Римський, якому належить вся повнота духовної та

світської влади у Римо-католицькій церкві й державі-місті. Рішення Папи (понтіфіка) є вирішальними в питаннях управління церквою. Одночасно Папа користується всією повнотою законодавчої, виконавчої та судової влади у державі-місті: представляє Ватикан на міжнародній арені, до його компетенції входять укладення, ратифікація та денонсація міжнародних договорів і конкордатів, прийом та призначення дипломатичних представників. *Конкордат* – угода між урядом якої-небудь держави й Папою Римським, що визначає становище католицької церкви в цій державі. Папу довічно обирає таємним голосуванням (більшістю в 2/3 голосів плюс 1 голос) *Священна колегія (конклав)* — збори кардиналів, молодших 80 років. 19 квітня 2005 р. 265-м Папою на ім'я Бенедикт XVI став кардинал німецького походження Йозеф Ратцингер (1927). Він мав репутацію консерватора у питаннях віри і моралі. 13 березня 2013 р. Франциск був обраний 266 Папою Римським. Новим Папою Римським 8 травня 2025 року було обрано Лева XIV.

Законодавчо-правовий статус. Керівництво церквою здійснюється через Папську курію, якій Папа делегує повноваження керувати релігійною, політичною й господарчою діяльністю Св. Престолу. *Папська курія* – центральний адміністративний апарат католицької церкви. Курія складається з дев'яти конгрегацій, одинадцяти папських комісій, численних секретаріатів, бюро і трибуналів. *Конгрегація:* 1) У католицькій церкві – об'єднання церковних, зокрема чернечих, громад, діяльність яких підпорядкована єдиному статуту. Конгрегація єзуїтів; 2) Адміністративний орган при римському папі. Найважливіша серед них конгрегація віри — спадкоємиця середньовічної інквізиції.

Вищими консультативними органами при Папі є:

- *Вселенський собор Римо-католицької церкви* (зібрання єпископів, яке у виняткових випадках скликається Папою для вирішення найважливіших церковних справ);
- *Синод єпископів* (входять представники національних єпископатів і

міжнародних католицьких організацій, скликається регулярно раз на три роки і дає рекомендації щодо вирішення питань поточного життя церкви);

- *Священна колегія* (зібрання кардиналів; число непостійне (але не більше 170); частина входить до Римської курії). Рішення колегії кардиналів набувають чинності після затвердження Папою. Якщо ж вони були ухвалені у період вакантності Святого Престолу, то набувають чинності відразу, але мають бути підтверджені новообраним понтифіком.

За Апостольськими конституціями *Regimini Ecclesiae Universae* (1967 р., доповнена 2000 р.) й *Pastor Bonus* (1988 р.), у державі-місті *фактично закріплено систему поділу влади*. Законодавча влада делегується Папою постійно діючій однопалатній Папській раді, що складається з кардинала-президента та інших кардиналів, яких папа призначає терміном на 5 років. *Інтереси світських осіб* представляє дорадчий орган — *консульта*, який складається з 30 мирян, 24 з яких постійно мешкають у Римі, а шість є іноземцями з почесним членством. *Виконавча влада* належить *державному секретаріату Святого Престолу*, очолюваному державним секретарем у сані кардинала. Державний секретаріат координує діяльність куріальних органів і відповідає за втілення в життя рішень Папи. Як правило, державний секретар отримує від Папи світські повноваження суверенітету й, фактично, виконує обов'язки прем'єр-міністра. У складі державного секретаріату діють, серед іншого, секції із загальних питань (відповідає за внутрішні справи) та зі зв'язків з державами (відповідає за зовнішні справи), які очолюються секретарями в сані єпископа. За поточне функціонування держави-міста відповідає *цивільний губернатор*, підпорядкований Папській раді.

Ватикан має всю можливу сукупність державних інституцій: власну банківську установу:

- Фінансовий інститут;
- монетний двір «Цекка»;
- поштовий зв'язок, залізницю зі станцією та двоколісною залізничною гілкою довжиною 275 м, що пов'язує його з мережею італійських залізниць,

телецентр, радіостанцію, видавництво, щоденну газету «Обсерваторе Романо», журнал «Чивильта католика», інші друковані видання;

- Папську академію наук (створена у 1603 р.): дослідження у галузі фізики, математики, природознавства. Папські академіки призначаються Папою із видатних учених різних країн);
- мережу середніх і вищих навчальних закладів (Папський григоріанський університет «Григоріанум» (1553), Університет Папи Урбана (1627), Папський латеранський університет (1824), Папський університет св. Фоми Аквінського «Ангелікум» (1909) та Папський салезіанський університет (1940);
- готель «Притулок Святої Марії»;
- астрономічну обсерваторію;
- Інтернет-домен;
- Бібліотеку (1475; близько 65 тис. рукописів, 400 тис. виданих томів, 100 тис. географічних карт і гравюр, понад 100 тис. документів з автографами провідних історичних діячів);
- секретний архів;
- в'язницю;
- музей – Пінакотека тощо.

Ватикан традиційно відіграє важливу роль у світовій політиці й дипломатії. Святий Престол має дипломатичні відносини зі 176 країнами (2008 р.) та є членом 15 міжнародних організацій. Особливі відносини Ватикан підтримує з ЄС, Мальтійським орденом, Росією й Палестинською автономією. Святий Престол — найстаріший (з 1942 р.) дипломатичний союзник Республіки Китай (Тайваню) й нині є єдиним суверенним суб'єктом міжнародного права в Європі, який її формально визнає. Дипломатичні зв'язки з іноземними державами підтримуються через нунціїв (дипломатів в архієпископському сані), прирівнюваних за рангом до послів. Ватикан — єдина у світі міжнародно визнана суверенна держава, яка не приєдналася до ООН, а бере участь лише в роботі її спеціальних установ.

4. Республіка Сан-Марино. Держава розташована на Апеннінському півострові й оточена з усіх сторін територією Італії. Територія держави має форму неправильного чотирикутника і займає площу 60,5 км², населення налічує 31,7 тис. осіб (березень 2010 р.; санмаринці, італійці та ін.). Офіційні мови — італійська (місцевий тосканський говір) та латина; релігія — католицизм (93 %). Столиця держави — місто Сан-Марино.

Майже всі жителі цієї карликової держави — шлюбні та кровні родичі, які належать до кількох великих патріархальних родин. За традицією два рази на рік глави цих родин зустрічаються, щоб у неформальній обстановці обговорити сімейні проблеми. Сан-маринці вважають подібні зустрічі — *аренго* — більш авторитетними, ніж наради сан-маринського парламенту — *Великої генеральної ради*. Відповідно до закону і в ім'я справедливості, поліцейськими та суддями в цій країні можуть працювати лише іноземці.

До кінця 1950-х років економіка країни була слаборозвинена, переважали *сільськогосподарський сектор* (землеробство, скотарство, виноробство й садівництво) та обслуговування туристів. У промисловості найважливішу роль відігравали різка каменю й видобування сірки. Працювали дрібні фабрики з виробництва посуду, мила, парфумів та сувенірів. Хліб, тютюн, сіль і мануфактурні вироби ввозилися з Італії, куди Сан-Марино, у свою чергу, поставляла вовну, худобу, вино, шовк, фрукти, сир і будівельний камінь.

З 1960-х років почала інтенсивно розвиватися *промисловість*, що випускає одяг, електроніку, кераміку, керамічну плитку, меблі, лакофарбові матеріали, цемент, тканини, папір, шкіру, хутра, кондитерські вироби, вина й лікери. Лише 17 % території обробляється в сільськогосподарських цілях. Основні продукти тваринництва: сири, м'ясо, шкіра. Розводять шовкопрядів і бджіл. Більше половини ВВП Сан-Марино дає туризм.

Експортується будівельний камінь, вапно, вовняні тканини, каштани, пшениця, вино, шкіра, кераміка, лаки, черепиця, меблі й цемент. Імпортуються різноманітні споживчі товари й продукти харчування.

Розвинена також банківська справа. Сан-Марино включена в зону євро і не має власної грошової одиниці та паперових грошей, хоча випускає монети для нумізматів і поштові колекційні марки, продаж яких становить важливу статтю прибутків. Інші джерела прибутків — надходження від державних монополій, прибутки від податків та щорічні внески від Італії, які вона сплачує Сан-Марино відповідно до угоди між цими державами про митний та поштовий союз. Республіка має спільний з Італією митний та поштовий союз. Відповідно до договору 1953 р., Італія зобов'язалася виплачувати Сан-Марино щорічну грошову компенсацію за відмову від випуску власних грошових знаків та організації митної служби, а також за зобов'язання не мати на своїй території радіо- і телевізійних станцій і гральних закладів.

Політично-адміністративний устрій. Чинну конституцію Сан-Марино — Статут — було схвалено Великою генеральною радою 8 жовтня 1600 р., однак з тих пір до неї вносилося багато поправок та доповнень. У 1974 р. Статут був доповнений Декларацією прав громадян і фундаментальних принципів правової системи республіки. Вищим органом республіки здавна був *аренго* — збори глав родин. Пізніше його законодавчі права були передані Великій генеральній раді (парламент, 60 членів, на 5 років). Однак аренго зберігає повноваження щодо зміни законів і подання законопроектів. Рада здійснює законодавчу, адміністративну й юридичну владу, обирає капітанів-регентів, державний конгрес, Раду дванадцяти, урядових контролерів та контролерів регентства.

Функції глави держави виконують два капітани-регенти, які обираються Великою генеральною радою зі свого складу кожні шість місяців, приступають до виконання обов'язків з 1 квітня і з 1 жовтня, представляють державу та є главами виконавчої влади. За звичаєм, один із них повинен походити з міста, інший — із сільської місцевості. Посада вважається почесним обов'язком, за який вони не отримують платні. Наприкінці свого перебування на посаді капітани-регенти зобов'язані

представити звіт про свою діяльність, причому кожний громадянин може привселюдно оскаржити несправедливе рішення. Для розслідування їхньої діяльності існує спеціальний судовий орган – «Консорціум регентства». Капітани-регенти працюють тільки колегіально й зобов'язані приймати всі рішення спільно, кожен з них має право накласти вето на рішення іншого. Капітан-регент може бути повторно обраний на цей пост лише через три роки. Виконавча влада здійснюється капітанами-регентами разом з державним конгресом (уряд з 10 членів і обирається Великою генеральною радою терміном на 5 років). Особливу роль відіграють державні секретарі з внутрішніх, зовнішніх та фінансових справ.

Сан-Марино є унітарною державою, що розділена на 9 адміністративних округів, у кожному з яких розташовані середньовічні замки — центри громад. Громадами керують муніципальні ради, які називаються «Управа замку», керівника управи називають «Капітаном замку».

Тема 8. Країни Північної та Латинської Америки.

План

1. Сполучені Штати Америки – світовий економічний лідер.
2. Канада: країнознавча характеристика.
3. Країни Латинської Америки (Мексика, Аргентина).
4. Країни Карибського басейну (Ямайка, Куба).

1. Сполучені Штати Америки – світовий економічний лідер. Сполучені Штати Америки – федеративна держава, що складається з 50 штатів і федерального (столичного) округу Колумбія. Два штати значно віддалені від основної території США: Аляска та Гавайї. Під управлінням США перебувають Пуерто-Ріко, Віргінські острови в Карибському морі, Східне Самоа, Гуам, Мідвей, Уейк та інші території. Сполучені Штати посідають четверте місце у світі за територією і третє за чисельністю населення. Столицею є місто Вашингтон (засн. 1791 р.).

США — найрозвиненіша постіндустріальна країна, що виробляє більше чверті (27 %) світового ВВП. Розвинені практично всі галузі промисловості: енергетика (у країні найвищий у світі рівень виробництва електроенергії), металургійна, машинобудівна і приладобудівна, обробна, автомобілебудівна (корпорації «Дженерал Моторз», «Форд»), літакобудівна («Боїнг», «Локхід», «Дуглас»), електронна, нафтопереробна, хімічна тощо. Країна має високопродуктивні зернове господарство, тваринництво, рибальство.

На Сполучені Штати припадає 1/5 світового експорту наукомісткої продукції (літаки, автомобілі, машини, промислове й енергетичне устаткування). Крім того, країна експортує кам'яне вугілля, текстильні і паперові вироби, продукцію хімічної промисловості, зерно (половина світового експорту), сою, бавовну, тютюн. Імпортує чай, каву, газ, нафту і нафтопродукти, ліс, м'ясо, рибу, руди й метали.

Сільське господарство США багатогалузеве, високо механізоване та високорентабельне.

США — країна переселенського типу. Населення формувалося в результаті масової імміграції, однак нині 95 % вже становлять особи, які народилися у країні. В етнічному складі представлені практично всі нації і расові групи: «білі» американці становлять 80 %, афроамериканці — 12,9, автохтонне населення (індіанці, полінезійці, алеути) — 1,2, вихідці з Азії — 4,4 % (2007 р.). У країні до 2 млн. мешканців мають українське походження. У релігійному плані більшість (76 %) американців дотримуються християнського віросповідання (протестанти та католики), решта — послідовники іудаїзму, ісламу, інших релігій, атеїсти (2008 р.).

США належать до найурбанізованіших держав світу. Міське населення перевищує 77 %.

За формою державного устрою США — федерація, що складається з 50 штатів та федерального округу Колумбія. Федеральна конституція містить перелік питань, що перебувають у віданні центральної влади. У свою чергу

кожен штат має свою конституцію, свої законодавчі органи — легіслатури, свою виконавчу владу на чолі з губернатором, і, нарешті, свою судову систему. Главою держави є *президент*, який одночасно очолює виконавчу владу. Тому за формою правління США є президентською республікою. Конституція встановлює принципи поділу влади та «стримувань і противаг». Згідно з нею законодавча влада у країні належить конгресу, виконавча — президенту, судова — Верховному Суду та іншим судам.

Вищий орган законодавчої влади — Конгрес (складається з двох палат: палати представників і сенату). Конгрес є єдиним органом влади в США, що може приймати федеральні закони, накладати федеральні податки, оголошувати війну та вводити в дію міжнародні угоди. В основній сфері діяльності — законодавчій — палати мають рівні права. Для того щоб стати законом, білль (законопроект) має бути затверджений в обох палатах парламенту, пройшовши три читання. Після схвалення палатою представників і сенатом він надсилається президенту для затвердження.

Палата представників (435 депутатів) кожен депутат представляє округ у своєму штаті й обирається на дворічний термін.

Сенат — палата парламенту, яка репрезентує інтереси всіх штатів — обирається на шість років з оновленням на третину складу через кожні два роки. У його складі 100 сенаторів — по два від кожного штату. Сенат очолює віце-президент США.

Президент є фактичним главою держави і главою уряду. Федеральний уряд (Кабінет), що складається з державних секретарів, повністю підпорядкований президенту, виконує при ньому дорадчу функцію і не підзвітний Конгресу. Президент бере безпосередню участь у законодавчому процесі: впродовж десяти днів він повинен або підписати, або повернути в парламент білль зі своїми запереченнями. Велику кількість підзвітних актів, які прирівнюються до парламентських законів, президент видає самостійно. Президент також очолює зовнішньополітичний апарат, самостійно вирішує численні міжнародні питання, керує збройними силами країни.

Президент і віце-президент обираються на чотири роки шляхом непрямих виборів, суть яких полягає в тому, що громадяни обирають не безпосередньо президента, а так званих вибірників. Останні утворюють колегію з 538 осіб, яка обирає президента. Кожний штат має в колегії стільки місць, скільки від нього обирається конгресменів і сенаторів, крім того ще три місця відводиться представникам від федерального округу Колумбія.

У США сформувалася й *функціонує двопартійна система*, до якої входять Республіканська (заснована в 1854 р.) і Демократична (заснована в 1828 р.) партії. Республіканська вважається більш консервативною, Демократична - більш ліберальною й соціально орієнтованою партією. Певний вплив на функціонування політичної системи США справляє найбільше профспілкове об'єднання Американська федерація праці — Конгрес виробничих профспілок (АФП — КВП), що об'єднує майже 100 національних профспілок (приблизн 15 млн членів).

2. Канада: країнознавча характеристика. Це федеративна держава, що складається з десяти провінцій і трьох територій. Країна займає дванадцятву частину земної суші — більшу частину материка Північної Америки й численні острови, що його оточують, загальною площею ≈ 10 млн. кв. км.

Канада – країна масової імміграції. Населення становить близько 34,2 млн. осіб (2010 р.). Майже третина (31 %) населення Канади сконцентрована у трьох найбільших містах країни — Торонто, Монреалі й Ванкувері. Офіційні мови: англійська і французька. Частина канадських громадян зберігає в побуті мову країни свого походження — італійську, німецьку, українську, португальську, а також мови індіанських та ескімоських народів. Віросповідання: 43,6 % канадських громадян католики, 23,3 % — протестанти; поширені православ'я, юдаїзм, іслам, сикхізм та ін. Столиця країни – м. Оттава. Грошова одиниця – канадський долар.

Канада — країна з високорозвиненою економікою, сучасним промисловим виробництвом, кваліфікованою робочою силою. Вона має

репутацію країни швидкого промислового зростання, особливо в таких галузях, як високі технології, транспорт і машинобудування, аерокосмічна індустрія, мікроелектроніка, виробництво медичного устаткування, розробка програмного забезпечення, гідроенергетика та ядерна промисловість, лазерна промисловість та оптоелектроніка, біотехнології, харчова промисловість.

Канада має розвинену переробну промисловість і одночасно займає передові позиції у світі з видобутку окремих видів сировини: цинку (перше місце у світі), нікелю (друге), міді (третє), свинцю (п'яте), урану, алюмінію, золота. Найважливішими галузями промисловості є нафтова, газова, целюлозно-паперова, деревообробна, кольорова металургія. Канада займає перше місце у світі за виробництвом газетного паперу. Вона залишається також одним із провідних світових виробників й експортерів зерна.

Політична система Канади, практично, повністю копіює британську. *Главою держави формально є британський монарх*. Реально функції глави держави виконує *генерал-губернатор*, якого призначає монарх за поданням прем'єр-міністра Канади. Повноваження генерал-губернатора багато в чому також мають формальний характер. Він формально є главою виконавчої влади, затверджує законопроекти, прийняті парламентом тощо. Теоретично генерал-губернатор може відмовитися схвалити законодавчий акт, прийнятий канадським парламентом, однак на практиці жоден з генерал-губернаторів не робив цього. Рішення уряду передаються на затвердження генерал-губернаторові у вигляді рекомендацій, проте він зазвичай просто санкціонує їх. До повноважень генерал-губернатора входить формальне *призначення прем'єр-міністра*, але практично на цей пост призначається лідер партії або коаліції, що одержала більшість на парламентських виборах. Офіційний термін повноважень генерал-губернатора становить 5 років.

При генерал-губернаторі діє Таємна рада (130 осіб), до якої входять члени королівської родини, діючі й колишні міністри, спікери палат парламенту тощо. Її комітетові на чолі з прем'єр-міністром належить реальна виконавча влада в Канаді, при цьому функції прем'єр-міністра і кабінету не

записані в конституції, а ґрунтуються на традиції. Так само, згідно з традицією, генерал-губернатор зобов'язаний формально затверджувати практично будь-яке рішення кабінету чи законодавчу пропозицію, схвалену парламентом.

Вищим органом законодавчої влади є *парламент*, до складу якого входять британський монарх (його представляє генерал-губернатор) і дві палати — сенат та палата громад (308 депутатів, на п'ять років). Сенат, який ще називають верхньою палатою, побудований за моделлю британської палати лордів: його 105 членів не обираються, а призначаються генерал-губернатором за поданням прем'єр-міністра і можуть залишатися на посаді до досягнення ними 75 років. Сенат має фактично такі самі повноваження, як і палата громад. Головна законодавча ініціатива належить уряду, закон вважається прийнятим у разі схвалення його обома палатами і затвердження указом генерал-губернатора.

Федеративний устрій Канади передбачає широку палітру компетенцій суб'єктів федерації. Кожна провінція має законодавчий орган — однопалатну законодавчу асамблею або двопалатний парламент (у Квебеку діють одночасно і законодавча рада, і законодавча асамблея). Королівську владу в провінціях представляють лейтенант-губернатори, яких призначає генерал-губернатор за поданням канадського уряду. Території мають територіальні збори й виконавчі органи, що обираються ними. Територія Нунавут («наша земля»), утворена в 1999 р. й населена переважно корінними жителями — інуїтами (ескімосами), має розширені права автономії.

3. Країни Латинської Америки (Мексика, Аргентина, Перу).

Латинська Америка — макрорегіон, на території якого розташовано 33 самостійні держави та 13 залежних територій загальною площею 22,8 млн. кв. км. Населення становить понад 600 млн. осіб.

Формування сучасних націй Латинської Америки відбувалося на основі різноманітних етнічних і расових складових. *Сьогодні абсолютна більшість країн Латинської Америки поліетнічна.* Наприклад, у Бразилії нині

мешкають представники понад 80 етносів, в Аргентині та Мексиці — понад 50, в Болівії, Венесуелі, Колумбії, Перу та Чилі — понад 25.

В андських (кордильєрських) країнах та в Парагваї переважають індіанці й метиси, причому найбільш "індіанською" серед них є Болівія, де споріднені народи кечуа і аймара становлять 55 % населення. У сусідніх Перу й Еквадорі кечуа становлять близько 45 % населення, у Гватемалі приблизно 40 % мешканців — індіанці-мая, решта — метиси, у Мексиці вони також становлять 60, а індіанці — 30 %. Проте у Бразилії та країнах Карибського басейну (Венесуела — 26 млн осіб; Колумбія — 46 млн; Панама — 3,4 млн осіб; острови Вест-Індії), куди в XVI—XVIII ст. для роботи на плантаціях було завезено кілька мільйонів чорношкірих із Західної Африки, багато людей з темним кольором шкіри. Майже 45 % бразильців — мулати й негри, у Домініканській Республіці, Гаїті, Ямайці та на Малих Антильських островах цей показник часом перевищує 90 %, не випадково зазначені країни в ЗМІ часом іменуються другою Західною Африкою. У країнах пізньої колонізації, масове заселення яких почалося у другій половині XIX ст., — Аргентині, Уругваї та Коста-Ріці — переважають нащадки європейських емігрантів; індіанці, метиси і мулати становлять у них менше 10 % населення. Причому, на відміну від андських країн, у колонізації яких брали участь в основному вихідці з Іспанії, етнічний склад переселенців із Європи тут був різноманітним: приїжджало чимало італійців, німців, слов'ян.

Від колишніх іспанських і португальських колоній за етнічним складом помітно відрізняються Гайана, Суринам та Тринідад і Тобаго, де 40 - 50 % населення становлять нащадки вихідців з Індостану. У латиноамериканських країнах можна зустріти людей з арабськими прізвищами, які, попри нечисленність, завдяки власній активності (більшість із них — торговці й підприємці) змогли досягти високого становища на новій батьківщині.

Із часів конкісти європейські завойовники примусово насаджували свої мови в Новому світі, тому в усіх латиноамериканських державах і територіях вони стали державними (чи офіційними). Іспанська й португальська мови

функціонують у вигляді національних різновидів (варіантів), яким властива низка фонетичних, лексичних і граматичних особливостей (їх найбільше у розмовному спілкуванні), що пояснюється, з одного боку, впливом індіанських мов, а з іншого — відносною автономністю розвитку. Індіанські мови після завоювання Латинської Америки були витіснені у вузьку сферу побутового спілкування пригніченого корінного населення. На сьогодні лише кечуа в Болівії та Перу, гуарані в Парагваї й кіхва та шуар в Еквадорі є другими державними мовами, ними і деякими іншими (зокрема, у Гватемалі офіційно визнано 23 індіанські мови, існує писемність) видається література, яка, щоправда, не набула значного поширення внаслідок низького рівня грамотності основної маси індіанського населення. В низці країн Карибського басейну в процесі міжнаціонального спілкування виникли так звані креольські мови, що сформувалися в результаті неповного засвоєння європейських мов (як правило, англійської та французької) темношкірими рабами. Таїтянська креольська мова стала державною поряд із французькою, а в Суринамі функціонує кілька креольських мов: сарамаккан — на англійській і португальській основі; джука і сранантонга — на англійській. Загалом, для значної частини населення Латинської Америки характерна *двомовність (білінгвізм) і навіть багатомовність*.

Релігійна структура населення Латинської Америки відзначається абсолютним переважанням католиків (понад 90 %), оскільки в колоніальний період католицизм був єдиною обов'язковою конфесією, а належність до інших віросповідань переслідувалась інквізицією. Після Війни за незалежність стала визнаватися і конституційно закріплюватися свобода віросповідання, а в низці держав (Бразилія, Гватемала, Еквадор, Мексика, Панама тощо) було проголошено відокремлення церкви від держави. Проте в Аргентині, Болівії, Венесуелі, Гаїті, Домініканській Республіці, Колумбії, Коста-Ріці, Парагваї й Перу залишилося в силі так зване право на патронат, яке дає уряду підставу втручатися у церковні справи й надавати церкві державну допомогу. Колумбія (з 1887 р.) і Домініканська Республіка (з 1954

р.) пов'язані з Ватиканом конкордатом — угодою щодо правового регулювання католицької церкви.

Другим після католицизму за кількістю вірних віросповіданням у Латинській Америці є протестантизм, представлений великою кількістю різноманітних церков і сект.

З нехристиянських релігій у Латинській Америці найширше представлені індуїзм та іслам (Гайана, Суринам та Тринідад і Тобаго), а на півдні континенту — юдаїзм.

З перших років іспано-португальського завоювання й до сьогодення у світовій економіці за латиноамериканськими країнами *зберігається роль експортерів мінеральної сировини та продуктів сільського господарства*. Бразилія постачає на світовий ринок залізну руду (друге місце за видобутком у світі), олово (друге місце), марганцеву руду (третє місце), каву, какао і сою; Аргентина — м'ясо, шерсть і пшеницю (половина всього експорту Латинської Америки), Чилі — мідь (перше місце), селітру і молібден (друге місце) та фрукти; Перу — руди кольорових металів (друге місце у світі за видобутком срібла, четверте — цинку і свинцю). Ямайка, Суринам і Гайана входять до головних виробників бокситів.

Після Другої світової війни внаслідок імпортозамінюючої індустріалізації в структурі промисловості латиноамериканських держав *виросла частка важкої індустрії* (з 41 % в 1960 р. до 65 % на початку 90-х років), на провідні позиції вийшли металообробка й машинобудування, а в останньому збільшилося значення суднобудування (Бразилія увійшла до п'ятірки найбільших суднобудівників), виробництва локомотивів, автоматичних станків і комп'ютерів, а також літакобудування й електроніки.

У країнах — експортерах нафти (Венесуела, Мексика), а також в Аргентині, Бразилії й Колумбії помітного розвитку набула нафтохімія — виробництво пластмас, синтетичних волокон, каучуку, полімерів. Проте відносно різнобічну промисловість вдалося побудувати лише трьом латиноамериканським велетням — Аргентині, Бразилії й Мексиці, де навіть

з'явилися мікроелектроніка, робототехніка, аерокосмічна та ядерна енергетика.

Незважаючи на проведені в 60 – 70-ті рр. XX ст. у багатьох країнах аграрні реформи, землеволодіння все ще характеризується тут двополюсною системою: з одного боку — величезні латифундії (1 % землевласників і досі володіє ледве не третиною угідь) з їхнім нераціональним використанням земельного фонду й відсталими аграрними відносинами; з іншого — великі маси малоземельних і безземельних селян. Залишається порівняно низьким й агротехнічний рівень сільського господарства.

Країни Латинської Америки першими в третьому світі стали на шлях економічної інтеграції, коли в 1960 р. були організаційно оформлені торговельно-економічні угруповання:

Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (ЛАВТ — Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай та Чилі)

Центральноамериканський спільний ринок (Гватемала, Гондурас, Коста-Рика, Нікарагуа, Сальвадор).

Зі створенням у 1965 р. *Карибської асоціації вільної торгівлі* (КАВТ), що об'єднала як самостійні на той час держави (Барбадос, Гайана, Тринідад і Тобаго, Ямайка), так і британські володіння (Антигуа, Беліз, Гренада, Домініка, Монтсеррат, Сент-Вінсент, Сент-Люсія, Сент-Кристофер і Невіс), в інтеграційному процесі взяли участь майже всі країни регіону. Його кінцевою метою було формування спільного латиноамериканського ринку шляхом поступового зниження взаємних митних зборів, ліквідації торговельних, валютних та інших обмежень у взаємній торгівлі, запровадження єдиного зовнішнього тарифу третіх держав.

Однак невдовзі інтеграційний процес почав сповільнюватися й пішов не шляхом злиття існуючих угруповань, а шляхом їхньої фрагментації. Внаслідок суперечностей усередині ЛАВТ виникло два формування: *Ла-Платська* (Аргентина, Болівія, Бразилія, Парагвай і Уругвай) і *Андська*

(Болівія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Перу і Чилі) групи. Остання 1 жовтня 1992 р. була реорганізована у *Співдружність андських держав*.

У 1978 р. був оформлений *Амазонський пакт* (Болівія, Бразилія, Венесуела, Гайана, Еквадор, Колумбія, Перу та Суринам), багато в чому схожий за свої обмеженими завданнями на Ла-Платську групу. А в 1981 р. ЛАВТ була реорганізована в *Латиноамериканську асоціацію інтеграції* (спостерігачами в ній стали Португалія та Куба), що ставила скромніші цілі. Ще раніше — в 1973 р. Карибська асоціація вільної торгівлі була реорганізована в *Карибське співтовариство* (КАРІКОМ), що вже запровадило єдиний митний тариф і взаємну конвертацію національних грошових одиниць.

Черговий інтеграційний бум у регіоні почався зі створенням 26 березня 1991 р. *Спільного ринку країн Південного конуса* (Південний спільний ринок, МЕРКОСУР) за участю Аргентини, Бразилії, Парагваю та Уругваю (асоційовані члени — Болівія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Перу і Чилі). З початку 1995 р. він перетворився на практично перший латиноамериканський митний союз, найбільший у «третьому світі». У червні 2006 р. до МЕРКОСУР приєдналася Венесуела, асоційованими членами об'єднання ще раніше стали Болівія, Еквадор, Колумбія, Перу й Чилі. Мексика натомість 17 грудня 1992 р. приєдналася до Північноамериканського договору про вільну торгівлю (НАФТА, набув чинності 1 січня 1994 р.) за провідної ролі США і Канади. Він передбачав повне нівелювання і злиття національних ринків до 2010 р. Так почався процес формування «американської зони вільної торгівлі від Аляски до Тьєра-дель-Фуєго», що мав завершитися до 2006 р. Однак він виявився вкрай драматичним і суперечливим, на «саміті Америк» 5 - 6 листопада 2005 р. в аргентинському місті Мар-дель-Плата різко загострилися суперечності між США й лідерами Венесуели, Бразилії та Аргентини, що звинувачували Білий дім у створенні загрози для національних економік латиноамериканських держав. Більшість (29) глав держав разом із президентом США залишили саміт ще до завершення його роботи,

задекларувавши намір згодом поновити переговори про створення Панамериканської зони вільної торгівлі.

Натомість 14 грудня 2004 р. у давній столиці імперії інків — Куско — глави країн МЕРКОСУР і Співдружності андських держав, а також Гайани й Суринаму підписали угоду про створення *Південноамериканської співдружності націй*.

16 квітня 2007 р. на Південноамериканському енергетичному саміті Південноамериканська співдружність націй була перейменована в *Союз південноамериканських націй* (УНАСУР). А 23 травня 2008 р. на саміті УНАСУР у бразильській столиці був підписаний Конституційний договір, що передбачив розташування штаб-квартири УНАСУР у Кіто (столиця Еквадору), а також створення Південноамериканського парламенту з місцем перебування в Кочабамбі (Болівія) та Банку Півдня в столиці Венесуели — Каракасі. 16 грудня того ж року в місті Сальвадор (Бразилія) позачерговий саміт УНАСУР ухвалив заснувати Південноамериканську раду оборони — дорадчий і координаційний механізм, спрямований на забезпечення умов для зниження напруженості на континенті.

Сполучені Штати Мексики за площею Мексика посідає третє місце (після Бразилії та Аргентини) серед країн Латинської Америки. Столиця — Мехіко. Площа - ≈ 2 млн. кв. км. Державна мова — іспанська. Грошова одиниця — песо.

Мексиканська нація формувалася в результаті змішання переселенців з інших країн і корінного населення. Переважають тут індіанці. Найбільша етнічна група — метиси — складає близько 60 % населення. У Мексиці також проживають вихідці з Європи, уродженці Гватемали та інших країн Америки. 96 % населення сповідують католицизм.

Мексика — країна з високими прибутками. У промисловості найрозвинутішою галуззю є гірничодобувна (за видобутком срібла та графіту — 1-ше місце у світі, ртуті — 3-тє, нафти та марганцю — 4-тє). Швидкими темпами розвиваються галузі обробної промисловості, зокрема чорна та

кольорова металургія, нафтопереробна, хімічна та машинобудівна, легка і харчова промисловість. В індустрії панує державна власність. Випереджаючими темпами розвивається електроенергетика.

Сільське господарство країни доволі диверсифіковане. Основною галуззю є рослинництво (кукурудза, пшениця, рис, овочі, тропічні фрукти, цукрова тростина, сорго, квасоля). Мексика спеціалізується на вирощуванні агави та виробництві з неї волокна. Тваринництво все ще переважно екстенсивне, відгінно-пасовищне (7-ме місце за поголів'ям великої рогатої худоби).

У Мексиці залишається актуальною боротьба з бідністю: $\approx 25\%$ населення мають доходи нижче прожиткового мінімуму.

Сучасна Мексика – *федерація* у складі 31 штату й столичного федерального округу. Главою держави є президент, що обирається терміном на шість років. *Законодавча влада* здійснюється двопалатним парламентом – Національним конгресом, що складається з Сенату (96 членів (по три від кожного суб'єкта федерації) і палати депутатів (300 депутатів обираються на три роки).

Республіка Аргентина за територією (2,76 млн кв. км) посідає друге місце в Латинській Америці після Бразилії. Столиця – Буенос-Айрес. Площа - $\approx 2,8$ млн. кв. км. Населення – понад 39 млн. (2007). Державна мова – іспанська. Грошова одиниця – аргентинське песо.

Аргентина належить до найурбанізованіших держав світу (понад 90 % населення мешкає в місті). Переважають нащадки переселенців з Європи, переважно іспанців та італійців (85 %). Решта 15 % - метиси та індіанці.

Аргентина – одна з найрозвинутіших аграрно-індустріальних держав Америки. Три «кити», на яких тримається економіка сучасної Аргентини, - це гірничодобувна промисловість (свинець, цинк, уран, залізні руди), металургія та сільське господарство. *Економіка країни має дуалістичний характер*. Продукція промислового виробництва переважно йде на задоволення внутрішніх потреб, а сільськогосподарські товари здебільшого вивозяться на

світові ринки. Аргентина — найбільший у Латинській Америці експортер молока та м'яса, шкур тварин, соєвої олії. Країна посідає п'яте місце у світі як виробник вина і друге місце в Латинській Америці з вивезення парагвайського чаю мате. На основі вівчарства, що процвітає в Патагонії, та високогірного скотарства в Андах у країні сформувалась текстильна галузь, на зовнішні ринки також вивозяться високоякісна вовна та шуби.

Розвинені транспортне й сільськогосподарське машинобудування, виробництво металорізальних верстатів, електротоварів, кольорова металургія, хімічна, деревообробна, поліграфічна промисловість.

Характерною рисою економіки країни є значна частка іноземного капіталу й наявність змішаних компаній, де поряд із державним бере участь іноземний капітал.

Конституція Аргентини — одна з найстаріших з нині чинних у Латинській Америці, була прийнята в 1853 р. *Аргентина — федеративна країна*, яка має всі риси суперпрезидентської республіки. *Президент* є главою держави та главою уряду, у випадку непередбачуваних обставин його обов'язки виконує віце-президент. Президент обирається на чотири роки і може бути переобраним, але не більше двох термінів поспіль. Законодавча влада представлена *двопалатним Національним конгресом*. У сенаті 72 депутати, а у палаті депутатів — 257. Сенатори обираються на 6 років, при цьому третина переобирається кожні два роки, а депутати нижньої палати — на чотири роки. Формально до структури законодавчої влади належать посади уповноваженого з прав людини та голови рахункової палати. Судова влада складається з Верховного суду, федеральних судів.

Країна поділена на 22 провінції, а також включає одну національну територію (Вогняна Земля та острови в Південній Атлантиці) й один федеральний столичний округ.

4. Країни Карибського басейну (Ямайка, Куба). У регіоні Карибського моря найбільшими за площею території та чисельністю населення є Куба, Гаїті та Ямайка.

Ямайка. Серед Великих Антильських островів острів Ямайка є третім найбільшим, поступаючись тільки Гаїті та Кубі. Площа – 11,2 тис. кв. км. Назва острова перекладається як «земля струмків», оскільки на території порівняно невеликої за площею країни налічується 120 річок, тисячі водопадів і джерел, сконцентрованих переважно в гірській місцевості на сході. Країна поділяється на 14 адміністративних одиниць, які називають «паріши».

6 серпня 1962 р. Ямайка стала незалежною, однак і донині залишається членом Співдружності Націй.

Ще за часів колоніальної доби на острові було створено потужну галузь харчової промисловості, складовими якої були переробка цукрової тростини на цукор та ямайський ром, виготовлення соків і пива за ліцензіями британських броварних компаній. Хоч експорт Ямайки після здобуття незалежності традиційно складався з алюмінію, цукру, бананів, якісної високогірної кави "Blue Mountain", перцю «піменто» та текстильних виробів, з 1965 р. почала невпинно зростати частка сфери туристичних послуг.

З часів проголошення незалежності Ямайка є парламентською демократією, особливості її політичної системи запозичені з Вестмінстерської моделі. Королева Єлизавета II вважається главою держави, вона, за згоди прем'єр-міністра країни, призначає генерал-губернатора Ямайки, який виконує переважно церемоніальні функції і є її представником на острові. Нині це Патрік Аллен.

У країні діє двопалатний парламент, що складається із сенату (21 особа) та палати представників (60 осіб). Сенат не обирається, а призначається спільно прем'єр-міністром і лідером опозиції в парламенті (13 та 8 членів, відповідно). Уряд формують партії, що набрали більшість голосів на виборах або домовились про коаліційне правління.

Правова система Ямайки базується на британському звичаєвому праві. Судова влада представлена Верховним судом, Вищим апеляційним судом, міськими судами.

Як колишня колонія, Ямайка традиційно підтримує тісні економічні та культурні зв'язки з Великою Британією. Відносини з США, як найбільшим торговельно-інвестиційним партнером країни, погіршуються через участь громадян Ямайки у транзиті наркотичних культур. Зазнали ускладнень також традиційно тісні відносини країни з Британією, яка з 2003 р. запровадила візи для ямайських громадян після погіршення криміногенної ситуації в Лондоні.

Республіка Куба. Назва країни походить від індіанського слова «кубанакан» і означає буквально «центральне місце». Площа — 111 тис. кв. км. Складається з двох великих (Куба і Хувентуд) та 1600 малих незаселених островів. За формою остров нагадує крокодила чи ящірку. В адміністративному плані країна поділяється на 15 провінцій та спеціальну муніципальну одиницю, якою є острів Хувентуд. Столиця – Гавана. Державна мова – іспанська. Грошова одиниця – кубинське песо. Етнічний склад – 70 % населення європейці, мулати та метиси - ≈ 17 %, чорношкірі – 13 %.

Основу кубинської економіки складає агропромисловий комплекс (сільське господарство (цукрова тростина і тютюн), переробні галузі харчової та легкої промисловості). В країні переважають великі с/г кооперативи. Вирощують цитрусові, ананаси, банани, какао, манго. Основною продовольчою зерновою культурою є рис. На території країни значні плантації кокосових горіхів. Тваринництво, зокрема птахівництво, відіграє допоміжну роль.

Розвинута багатогалузева гірничовидобувна промисловість. Далеко за межі Америки експортується кубинський мармур. На базі родовищ руд кольорових і чорних металів розвивається чорна та кольорова металургія. Особливого поширення набуває машинобудування. У будівельній індустрії найрозвинутішою є цементна галузь. Розвинута також хімічна промисловість.

Високим рівнем якості на Кубі відрізняються медичні послуги та система охорони здоров'я в цілому. Країна заохочує експорт медикаментів і

працю кубинських медиків за кордоном, значні гроші вкладаються в біомедицину. Керівництву вдалося стабілізувати економіку й не допустити зростання цін на продукти харчування завдяки отриманню з Венесуели нафти за пільговою ціною та пошуку нових торговельних партнерів для збуту кубинського рому, тютюну й цигарок.

Конституція Куби була прийнята в 1976 р. (з поправками в 1992 і 2002 рр.). Згідно з її положеннями, вищим законодавчим органом влади є однопалатна Національна асамблея народної влади, 609 депутатів якої обираються на безальтернативній основі після розгляду їхніх кандидатур компартією, а виконавчим — Державна рада, 31 член якої обирається Національною асамблеєю. Кандидатури на урядові посади пропонуються головою Національної асамблеї і підтримуються парламентом.

Лекція 9. Країни Південно-Західної Азії.

План

1. Загальна характеристика азіатського регіону.
2. Країни Східного Середземномор'я: Туреччина і Кіпр. Ізраїль
3. Країни «аль-Машрику».

1. Загальна характеристика азіатського регіону. *Азія (азіатський регіон)* – у міжнародній політичній та політологічній практиці – макрорегіон, що знаходиться в межах географічної Азії та охоплює країни від Японії на північному сході до Пакистану на заході та від Монголії на півночі до Індонезії на півдні. Площа її становить близько 44,4 млн км² (32,8 % території суходолу). В Азії налічують 43 суверенні держави. На політичній карті Азії є республіки, конституційні і абсолютні монархії. Чисельність населення Азії становить близько 4,7 млрд осіб (на 2021 рік – за різними джерелами), що становить 60 % від населення Землі. У XX столітті населення Азії зросло майже в чотири рази.

Азія є одним із осередків зародження сучасної цивілізації. На її

території виникли перші в стародавній історії культури: месопотамська, дорійсько-індійська, китайсько-тибетська, шумерська. Від цих культур до нас дійшли цінні наукові знання (математика, фізика, медицина), письмо (перший алфавіт, котрий потім запозичили та удосконалили греки, винайшли фінікійці – предки сучасних ліванців). Азія дала світу сучасні цифри, порох, компас, шовк, фаянс, трубопроводи, папір, коли в Європі панували часи темного середньовіччя.

Стародавні цивілізації одними з перших окультурили деякі сорти рослин та одомашнили тварин. Саме з Азії до нас прийшли: тверда пшениця (Південно-Західна Азія), рис (Південно-Східна Азія), гаолян, сорго, буряк, цибуля, цукрова тростина (Індія), чай, яблуня; на просторах Азії були одомашнені вівця, віл, корова, свиня.

Азія є батьківщиною всіх світових та найбільш розповсюджених релігій. Християнство зародилося на Близькому Сході в I ст. н.е., індуїзм – 2 тис. років до н.е., буддизм – 500 років до н.е. в Індії, іслам в Аравії в 662 р. н.е. Крім релігій, Азія також є батьківщиною зводу морально-етичних правил, відомих як конфуціанство та даосизм. Саме в Азії були виписані Веди, Тора, Талмуд, Авест, Коран, Біблія.

Релігійна структура:

- 1) Іслам – Південно-Західна, Центральна, Південна, Південно-Східна Азія;
- 2) Християнство – Філіппіни, Грузія, Кіпр (грецька частина), Росія, Вірменія;
- 3) Національні релігії: іудаїзм (Ізраїль), індуїзм (Індія, Непал), синтоїзм (Японія), конфуціанство та даосизм (Китай);

Нині Азія – це найбільша частина світу з населенням більш як половина населення землі. Більше того, за прогнозами вчених, частка країн Азії в населенні світу в майбутньому буде тільки збільшуватися. Варто зазначити, що населення тільки двох країн — Індії та Китаю разом перевищує 2 млрд чол.

У першу десятку країн світу за чисельністю населення входять 6 азіатських країн: Китай, Індія, Індонезія, Пакистан, Бангладеш, Японія. За

оцінкою ООН, у 2023 році Індія стала найгустонаселенішою країною світу, обігнавши Китай.

Саме в деяких країнах Азії спостерігається найвищий природний приріст. Азія є основним експортером некваліфікованої робочої сили. Факт, що так звані china-town є у більшості сучасних великих міст Західної Європи та Північної Америки, а частка в'єтнамців, турків, індійців стає все більшою у країнах ЄС та США (турки в Німеччині, індійці у Сполученому Королівстві).

Демографічна ситуація. У Японії – сучасний I тип відтворення (низька народжуваність, низька смертність, низький природний приріст)

Традиційний II тип відтворення (висока народжуваність, низька смертність та високий природний приріст), природний приріст у середньому – 13 % (в Омані – 49 %). Міграції – економічні, релігійні, національні, політичні.

Національна структура. Проживають понад 1100 народів. В Індії та Індонезії проживає більше 150 народностей, на Філіппінах – близько 100, в Китаї і В'єтнамі – близько 50.

Основні мовні сім'ї – китайсько-тибетська, індоєвропейська, алтайська, семіто-хамітська та ін.

Більшість країн багатонаціональні (однаціональні – арабські країни, Японія, Бангладеш, Республіка Корея та Північна Корея).

Рівень урбанізації – середній; в арабських країнах, Японії, Ізраїлі – високий, в Афганістані, Бангладеш, Бутані – низький. Японія – високоурбанізована країна, де значна частина населення зосереджена в багатомільйонних агломераціях, а в центральній частині країни формується потужний мегалополіс. Високий рівень урбанізації в Республіці Корея. А от Китай – все ще аграрна країна, майже 80 % його населення проживає в сільській місцевості, хоча частка міського населення Китаю (250 млн чоловік) дорівнює кількості міського населення, наприклад США.

В Азії знаходяться найбільші агломерації (Пекін, Сеул, Шанхай,

Тегеран, Карачі) та мегаполіс – Токайдо. Також в Азії знаходиться більшість міст мільйонерів (понад 150), значна частка яких припадає на Китай, Індію, Японію. Незважаючи на вищезгадане, в Азії проживає більшість сільського населення світу, що, за розрахунками у майбутньому за часткою буде зменшуватися, а за абсолютною кількістю збільшуватися.

Економічні показники. До групи високорозвинутих країн належать Японія (G 7) та Ізраїль (країна переселенського типу).

Країни, що розвиваються:

- важливу роль у світовій економіці відіграють «нові індустріальні країни» Азії, у першу чергу «азіатські тигри» («далекосхідні дракони») – Республіка Корея, Тайвань, Сінгапур і Сянган (спеціальний адміністративний район Гонконг – район КНР, один із провідних фінансових центрів Азії і світу), а також Індія;
- країни-експортери нафти (країни Перської затоки, Бруней);
- «середніх» можливостей (Сирія, Іран, Азербайджан та ін.);
- перехідної економіки (Монголія, Казахстан, країни Закавказзя та ін.);
- планової економіки (Північна Корея, В'єтнам, Китай).
- найменш розвинуті (найбідніші) країни (Бангладеш, М'янма, Бутан, Лаос, Камбоджа, Афганістан, Непал).

До країни нової індустріалізації зараз відносять також Таїланд, Малайзію, Філіппіни, Індонезію і Туреччину, оскільки перебудова економіки в цих державах спричинила розвиток таких галузей, як автомобілебудування, нафтопереробка, нафтохімія, суднобудування, електротехнічна і електронна промисловості.

Особливості господарства:

1) знайшли розвиток практично всі галузі виробництва, водночас чітко простежується територіальна диспропорція в розвитку:

- електроенергетика, металургія, багатопрофільне машинобудування, хімічна, текстильна (Японія, Китай, Індія, В'єтнам, Республіка Корея, Казахстан);

- точне машинобудування (Ізраїль, нові індустріальні країни);
- нафтопереробна, виробництво добрив (країни Перської затоки, Ізраїль);
- складання автомобілів і тракторів (Туреччина, Іран, Філіппіни, Ізраїль);
- кустарно-ремісничі підприємства (виробництво килимів, тканин, ювелірних виробів);
- харчова.

2) переважаюче значення у більшості країн сільського господарства, а в ньому рослинництва (зернові культури: (рис 90% світового виробництва), пшениця, просо, гаюлян, кукурудза тощо; чай, джут, гевея, цукрова тростина, цукрові буряки, соя, маслини) - Південна, Східна, Південно-Східна Азія. Певного розвитку досягло тваринництво (вівці, ангорські кози, слони, верблюди, буйволи, корови, яки, свині) - Південно-Західна Азія. Однак, тваринництво екстенсивне, не використовує досягнення «зеленої революції» (наприклад, в Індії найбільша кількість великої рогатої худоби, але продуктивність надоїв молока у 5-10 разів менша, ніж у західноєвропейських державах). *Зелена революція* — комплекс змін в сільському господарстві країн, що розвиваються, мали місце в 1940-х — 1970-х роках і привели до значного збільшення світової сільськогосподарської продукції. Включав активне виведення продуктивніших сортів рослин, розширення іригації, вживання добрив, пестицидів, сучасної техніки.

Нинішній світ не можна уявити без азіатського чаю (Шрі-Ланка, Китай, Індія, Японія), опійного маку («золотий трикутник» на кордоні М'янми, Лаосу, Таїланду), цитрусових (Туреччина, Ізраїль), фініків (Ірак), мигдалю (Іран), каракулю (Афганістан), вовни, м'ясопродуктів та шкіри (Монголія, Афганістан) тощо. *Золотим трикутником* називають географічну зону, розташовану на стику трьох країн Південно-Східної Азії: Таїланду, Бірми і Лаосу. Територіально «Золотий трикутник» знаходиться у найвіддаленіших частинах країн, що дало можливість налагодити там виробництво маку. Кліматичні умови дозволяють у Золотому трикутнику вирощувати мак з найбільшим вмістом опіатів. Правда, останнім часом «Золотий трикутник»

став поступатися пальмою першості «золотому півмісяця» (внутрішні гірські райони Ірану і Афганістану). Виною тому стало те, що наприкінці двадцятого століття влада Таїланду всерйоз взялися за наркоторговців і банди, дахи бізнес у «Золотому трикутнику». У самій країні за вживання, продаж і транзит наркотичних речовин стали застосовувати вищу міру покарання - смерть. На території Таїланду є, напевно, єдиний у своєму роді музей, присвячений наркотичних речовин – Музей опіуму (м. Чіенгсен).

3) значна роль видобувної промисловості. Азія багата природними ресурсами, зокрема, мінерально-сировинними:

- припадає понад 65 % світових запасів нафти й газу (Саудівська Аравія, Ірак, Іран, Китай, Індонезія, ОАЕ);
- близько 50 % вугілля (Китай, Індія);
- значні запаси хромітів (Туреччина, Китай, Індія);
- залізо (Китай, Індія);
- свинець, боксити, мідь, цинкові руди, золото, алмази, дорогоцінне каміння (Індія);
- кам'яна та калійна солі (Туркменістан, Китай);
- сірка (Іран, Ірак) та ін. мінерально-сировинні ресурси.

4) одні з найбільших у світі лісові та біотичні ресурси (ліси Сибіру, Північного Китаю, гірських місцевостей, екваторіальні та субекваторіальні ліси Індонезії, Таїланду та Індії), значні водні й земельні ресурси. Але через велику кількість і непропорційність розміщення населення частка їх на одного жителя невелика.

5) значні рекреаційні ресурси (природні ландшафти Індії, Китаю, Гімалаїв, Тибету, пляжі Туреччини, Таїланду, Індонезії, культурна спадщина Індії, Японії, Китаю, Ірану, Ізраїлю), що дозволить у майбутньому при створенні відповідної інфраструктури отримувати значні кошти.

2. Країни Східного Середземномор'я: Туреччина і Кіпр. Ізраїль.

Туреччина розташована в двох частинах світу — 97% території в Західній Азії (займає весь півострів Мала Азія, має назву Анатолія (Велика Анатолія) і

3% — в Європі, на крайньому сході Балканського півострова (історична назва Східна Фракія). Столиця – м. Анкара. Офіційна мова – турецька. Грошова одиниця – турецька ліра. Населення – 79,4 млн. (2006). Масова міграція сільського населення в промислові і адміністративні центри привела до зміни співвідношення між міським і сільським населенням країни, коли притамані високі темпи урбанізації.

87,0% (57,0 млн. осіб) населення країни — турки. Будь-який житель Туреччини, що володіє турецькою мовою, вважається турком. Згідно з Конституцією 1982 р., турками вважаються всі, «хто зв'язаний узами громадянства з турецькою державою». Діти, що народилися від батька-турка чи матері-турчанки (туркені), вважаються турками. Етнічні меншини: курди, араби, вірмени, греки, черкеси, лази, євреї й інші. У західних районах Туреччини є значні групи греків, болгар, боснійців, албанців.

Релігія. У країні діє система обов'язкового релігійного навчання. Функціонують курси вивчення Корану. Існує сім вищих ісламських інститутів, де готують служителів культу і викладачів релігійних дисциплін.

Конфесійний склад населення Туреччини досить однорідний: 99,8% населення — мусульмани. 0,2 % - християни.

Туреччина – 1) країна середнього розвитку; 2) нова індустріальні країна. Довгий час країна залишалася аграрною, але у минулому столітті відбулася індустріалізація, що привела до створення базових галузей промисловості, серед яких:

- легка (текстиль, одяг, взуття) і харчова;
- чорна металургія (сталь);
- видобуток бурого вугілля;
- нафтопереробка (обсяг видобутку нафти низький, значна частина імпортується);
- машинобудування (виробництво і складання транспортних засобів за іноземними ліцензіями; виробництво суден, літаків, гелікоптерів).

Традиційно велике значення має *сільське господарство*, де переважає поливне і богарне землеробство (богара - неполивні землі, придатні для використання під посів без зрошування).

Висівають: пшеницю і ячмінь, менше жито, просо, рис, кукурудзу. Із технічних культур вирощують бавовну, тютюн, чай. Розвинене виноградарство і плідівництво: маслини, інжир, фундук, волоські горіхи. У *тваринництві* переважає дрібна рогата худоба: вівці.

Форма правління у Туреччині — парламентська республіка. Згідно з Конституцією 1982 р. главою держави є *президент*, що вибирається Великими Національними Зборами Туреччини строком на 5 років не більше ніж на два терміни. Повноваження глави держави: право призначати всіх суддів Конституційного суду; скликати у будь-який момент засідання уряду та головувати на останніх; відправляти на повторний розгляд ухвалений парламентом закон; ратифікувати міжнародні договори; виносити на референдум поправки конституції тощо.

Законодавчу владу здійснює однопалатний парламент, *виконавчу* — уряд — Рада Міністрів, що формується за безпосередньої участі президента.

Туреччина — унітарна держава, що складається з 80 провінцій (ілів).

Кіпр розташований на однойменному острові в східній частині Середземного моря. Офіційна назва — *Республіка Кіпр*. Площа — 9251 кв. км. Столиця — *м. Нікосія* (206 тис. осіб). Державні мови — грецька і турецька (обидві офіційні). Грошова одиниця — з 2008 року — євро. Офіційні мови — грецька і турецька. У вжитку — англійська, французька, німецька мови. *Населення* складає 798 тис. осіб (2010). З них: греки-кіпріоти — 78 %, турки-кіпріоти — 18 %; мешкають також вірмени, араби. *За релігією* греки — православні, турки — мусульмани-сунніти.

Політика кіпрського керівництва направлена на перетворення країни на торговельно-фінансовий і туристичний центр Східного Середземномор'я. Одним з найважливіших елементів економічної політики є залучення на Кіпр іноземних капіталовкладень.

Республіка Кіпр була у минулому відсталою аграрною країною, де землеробство було основою економіки. Тепер же *основою економіки Кіпру є невиробнича сфера*: сфера послуг і туризм.

Сільське господарство успішно розвивається, не дивлячись на те, що найродючіші землі зосереджені на півночі острова. Основні культури: пшениця, ячмінь, овес, боби, баштанні, картопля, виноград, тютюн, мигдаль, гранат, оливки і горіхи, волоський горіх, ячмінь, баштанні і цитрусові. На території Республіки Кіпр найбільш розвинене виноградарство. У гірських районах розвинене тваринництво: вівці, кози, свині, велика рогата худоба і свійська птиця. Останнім часом з'явилася мода на розведення на фермах страусів.

Непогано розвинене рибне господарство острова: створюються штучні водосховища і рибні розплідники.

Промисловість в основному представлена галузями, орієнтованими на експорт, – швейною, трикотажною, взуттєвою, тютюновою. До основних її напрямів також відносяться: виробництво продуктів харчування, напоїв, виробів з шкіри, металовиробів, продуктів хімії і виробів з пластика. На острові є підприємства добувної промисловості: ведеться здобич міді, хрому, азбесту, піритів. Працює нафтопереробний завод.

Кіпрська проблема. Основу державного устрою незалежного Кіпру склали міжнародні угоди 1959 р. Конституція була прийнята парламентом острова 16 серпня 1960 р. За нею *Кіпр проголошувався суверенною республікою*. Державна система країни засновувалася на принципі етнічного дуалізму (грецька і турецька частини). *Президентом* є грек-кіпріот, *віце-президентом* повинен бути турок-кіпріот; кожного повинна обирати відповідна община прямими виборами на 5-річний термін. Президент і віце-президент здійснюють виконавчу владу через формований ними уряду – Ради міністрів (11 міністерств), обидва наділені правом вето.

Виконавча влада, здійснювана Радою міністрів, розповсюджується на наступні сфери: управління і контроль за ним, керівництво загальною

політикою, включаючи зовнішньополітичну діяльність, оборону і безпеку, координацію роботи всього державного апарату, підготовку бюджету перед внесенням його до Палати представників і т.д.

Законодавча влада здійснюється Палатою представників, що складається з 56 греків-депутатів (за турками-кіпріотами зарезервовано 24 депутатські місця) на 5 років. Повноваження парламенту обмежені: так, уряд не підзвітний в своїй діяльності Палаті представників, яка не має права за своєю ініціативою ставити питання про довіру кабінету міністрів. Законодавча ініціатива в питаннях внутрішньої і зовнішньої політики належить уряду.

Двохгромадські органи влади на Кіпрі не функціонують з кінця 1963 р.

У 1974 р. на Кіпр висадилися турецькі війська, і з тих пір 37 % північної території країни належить Туреччині. Між грецькою і турецькою частиною не існує дипломатичних відносин, і турецька частина закрита для в'їзду з грецької сторони. З метою закріпити наслідки військової операції 1974 року на окупованій території була проголошена досі ніким, окрім Туреччини, не визнана так звана Турецька Республіка Північного Кіпру.

Керівництво турецької общини вважає, що конституція Республіки Кіпр більше не діє. Депутати-турки не беруть участь в роботі Палати представників, а міністри-турки – в діяльності кабінету міністрів. Відповідно до Конституції *главою держави Північного Кіпру (турецького)* є президент, що обирається на п'ятирічний термін. *Законодавча влада* здійснюється парламентом з 50 депутатів, який обирається також терміном на п'ять років. Орган виконавчої влади – уряд на чолі з прем'єр-міністром, відповідальний перед парламентом.

Держава Ізраїль розташована на узбережжі Середземного моря. Територія - 20,7 тис. кв. км. Столиця – Єрусалим. Офіційні мови - іврит (староєврейська), арабська. Грошова одиниця – шекель.

Населення Ізраїлю станом на 2008 рік становить 7,374 млн. осіб. Міське населення в Ізраїлі становить більш як 90%. Більш як один мільйон

громадян Ізраїлю (або 19% населення) - неєвреї. Їх прийнято називати арабським населенням Ізраїлю. Араби-мусульмани (близько 815 тис. осіб), більшість з яких сунніти, становлять 76% усього неєврейського населення. Бедуїни становлять майже 10% мусульманського населення Ізраїлю. Араби-християни – друга за чисельністю меншина Ізраїлю. Друзи – арабомовна меншина, що проживає в 22-х селах на півночі Ізраїлю в умовах культурної, соціальної і релігійної автономії. Черкеси (≈ 2 тис.).

Ізраїль – розвинена індустріально-аграрна країна з економікою змішаного типу, оскільки в економіці існує 3 сектори: приватний, державний і кооперативний. Більша частина земель належить державі та інститутам, які вона контролює. Їй же належить провідна роль і в деяких ключових виробничих галузях (електропостачання, водопостачання, залізничний транспорт, нафтоперегінні заводи).

Оскільки країна має значний потенціал кваліфікованих фахівців, відчуваючи при цьому брак основних видів сировини, то промисловість Ізраїлю орієнтується на виробництво товарів на основі власних наукових розробок і технічних новинок.

Промисловість країни досягла світового рівня в галузі медичної електроніки, агротехніки, телекомунікацій, промислової хімії та в обробці алмазів.

Традиційними галузями промисловості є переробка харчових продуктів, виробництво техніки, одягу, меблів, добрив, хімікатів, виробів із гуми, пластмаси й металу. Електронна промисловість представлена виробництвом медичного й електронного обладнання, а також авіаобладнання. Розвинене виробництво електропобутових приладів, холодильників, кондиціонерів, сонячних та електричних нагрівачів води.

У сільському господарстві Ізраїлю застосовуються новітні технології. Воно відрізняється високим рівнем автоматизації і комп'ютеризації. Ресурси використовуються дуже ефективно. Осушується пустеля, збудовано ізраїльський водовід, який подає воду в посушливі райони. Основа сільського

господарства Ізраїлю – сільськогосподарські кооперативи, які виробляють 3/4 всієї с/г продукції.

Основними сільськогосподарськими культурами є зерно, овочі (помідори, кабачки, огірки, перець), фрукти (яблука, персики, вишня, банани, фініки, дині, кавуни, цитрусові, манго, авокадо, ківі), бавовна і квіти.

Розвинуте птахівництво, тваринництво, рибальство. У сільському господарстві інтенсивно застосовуються генна інженерія, боротьба з шкідниками, освоєння посушливих земель, виведення нових сортів.

Особливості державного ладу Ізраїлю є те, що в країні досі немає конституції. Зміст і обсяг так званої «неписаної конституції» становлять закони, введені на основі звичайної парламентської процедури, але вони не можуть бути призупинені постановами про надзвичайний стан. Для зміни окремих їхніх статей (зокрема, щодо пропорційної виборчої системи з жорсткими списками) потрібна абсолютна більшість голосів парламентарів.

Ізраїльські правники такі закони іменують «основними»: Закон про кнесет 1958 р.; Закон про державні землі 1960 р.; Закон про президента 1964 р.; Закон про уряд 1968 р. (зі змінами 2001 р.); Закон про державну економіку 1975 р.; Закон про армію 1976 р.; Закон про Єрусалим 1980 р.; Закон про судочинство 1984 р.; Закон про державного контролера 1988 р.; Закон про людську гідність і свободу особи 1992 р.; Закон про свободу занять 1992 р. (зі змінами 1994 р.).

Відсутність конституції в Ізраїлі нерідко пояснюється й тривалою боротьбою між прибічниками світської й теократичної концепцій з питання про роль релігії в державі та правовій системі (останні заперечують потребу іншої конституції, окрім Тори — «П'ятикнижжя Мойсеєвого»).

Ізраїль — парламентарна республіка, де законодавча влада здійснюється однопалатним кнесетом зі 120 депутатів, що обираються на чотири роки. Законодавча влада кнесету практично не має обмежень, оскільки на ухвалені ним закони не може бути накладене вето й вони не підлягають скасуванню Верховним судом. Згідно з прийнятою в Ізраїлі

британською моделлю законодавча ініціатива здійснюється переважно урядом. Парламентські дебати ведуться на івриті, хоч депутати можуть офіційно виступати й арабською мовою.

Главою держави є обраний кнесетом на 7 років (припускається тільки одне переобрання) президент, який має стародавній титул глави Синедріону — верховного органу, що існував за часів давньоєврейської держави. Президент фактично не має політичної ваги й виконує здебільшого церемоніальні функції. Всі його акти контрасигнуються главою уряду та міністрами, він не має права вето. За поданням спеціального комітету на чолі з міністром юстиції, президент призначає 12 суддів Верховного суду, а також окружних і мирових суддів, які обов'язково йдуть на пенсію по досягненню 70 років.

Вищим органом виконавчої влади країни є відповідальний перед кнесетом уряд, й оскільки за весь час існування Держави Ізраїль жодного разу певна партія не здобувала абсолютної більшості в парламенті, в 1992 р. був прийнятий закон (набув чинності в 1996 р.), згідно з яким прем'єр-міністр має обиратися безпосередньо населенням. Прем'єр має право призначити до половини складу уряду не з числа членів своєї партії, проте, як і раніше, повинен заручитися підтримкою парламентської більшості у 61 голос.

Адміністративний поділ - 6 округів (унітарна держава).

3. Країни «аль-Машрику». Історична назва регіону – Передня Азія або арабський Схід). Розташований у Південно-Західній Азії й Північно-Східній Африці регіон Арабського Сходу (Машрику) включає Ірак, Йорданію, Сирію, Ліван, Саудівську Аравію, Кувейт, Катар, Бахрейн, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Ємен, (іноді в названий ряд включають Єгипет, Судан та ін.). Географічно й геополітично з ним пов'язана Держава Ізраїль.

Економічний потенціал. Розвідані у 30-х роках минулого століття мінерально-сировинні ресурси країн Машрику — колосальні. Регіон забезпечує більше третини світового експорту нафти. За запасами природного газу відповідно третє і п'яте місця у світі займають Катар і

Саудівська Аравія.

Після арабсько-ізраїльської війни 1973 р. нафтовидобувні країни Машрику стали отримувати величезні кошти від експорту нафти, що використовуються: 1) для особистого споживання правлячою верхівкою; 2) з метою соціально-економічної модернізації країни; 3) у межах гонки озброєнь; 4) задля інвестування в господарство розвинених держав Західної Європи й Англо-Америки. Проте, незважаючи на показне багатство й розкіш (в ОАЕ ВВП на одну особу, за ПКС, у 2009 р. становив 40 000 дол.), їх не можна віднести до індустріально розвинених країн: тільки в 60-ті роки ХХ ст. там було офіційно заборонено рабство, значна частина дорослого населення є неписьменною (в Бахреїні — 13,5 %, у Саудівській Аравії — 21,2, ОАЕ — 22,1 %), а суспільний добробут створюється працею іноземців-заробітчанин з інших арабських та азіатських країн (лише в Кувейті їх частка в населенні становить 55 %).

Трохи більше половини населення в країнах Машрику й досі проживає *в сільській місцевості*, як правило, компактними селами; продовжує існувати *кочівництво й напівкочівництво*, хоча абсолютні та відносні його розміри зменшуються.

Сучасна, так звана європейська, забудова з комунальними зручностями почала з'являтися в регіоні лише після Другої світової війни в центрах великих міст і особливо у столицях нафтовидобувних країн. Брак нових робочих місць і бідність новоприбулих до міст призводить до поширення нетрів — типового явища для країн, що розвиваються. Поряд із такими мегаполісами, як Каїр (19 млн осіб), Александрія (майже 4 млн) й Багдад (понад 5 млн осіб), у регіоні залишилася велика кількість стародавніх міст, що виникли до нової ери в оазисах і на перехрестях караванних шляхів. Так, палестинський Єрихон археологи вважають найдавнішим містом на Землі (9—10 тис. років), а Дамаск претендує на роль найстародавнішої столиці зі «стажем» 3,5 тис. років.

Особливості державно-політичного розвитку країн регіону. Особлива

форма монархії, що існує в аравійських країнах, пов'язана з концепцією халіфату — справедливого державного ладу, що, за традицією, був запроваджений пророком Мухаммедом. Концепція заперечує успадкування престолу, теоретично замінюючи його виборністю, а насправді — родинним успадкуванням. За звичаєм бедуїнів, наступник престолу має бути обраний шейхами, тобто правителями князівств, племінними вождями, главами мусульманських сект, дервішських орденів — із можливих претендентів, які належать до королівського роду. Проте насправді пост монарха давно перебуває в руках численної правлячої сім'ї (в Катарі, приміром, така родина — Аль Тані — налічує більше 3 тис. осіб, у тому числі більше 700 шейхів), що становить неформальний, але надто важливий інститут. Фактично, саме вона обирає монарха.

У процесі управління аравійськими монархіями широко застосовується також концепція аш-шура, тобто консультації правителя з авторитетними особами, оскільки в мусульманському вченні вважається, що вибори — не найнадійніший інститут, обраними можуть бути не найбільш достойні. *Характерними рисами аш-шури є:* право доступу будь-якого мусульманина зі своїми потребами до правителя; нерівноправність громадян щодо заміщення державних посад (окремі найважливіші пости можуть бути зайняті лише правовірними, жінки в деяких країнах обмежені в політичних, а нерідко і в особистих правах); закят — обов'язковий 2,5-відсотковий податок з майна багатих на користь бідних. Чимало особливостей аравійських монархій спрямовані на зміцнення єдності умми — мусульманської громади, тому правитель, як правило, є й вищою духовною особою держави — імамом.

За останні десятиліття, коли в аравійських нафтовидобувних країнах традиційна родоплемінна феодальна знать переросла у велику фінансово-підприємницьку буржуазію, абсолютна монархія зазнає суттєвих змін. У всіх державах регіону, за винятком Саудівської Аравії, прийняті конституції (11 листопада 1962 р. — у Кувейті, 2 квітня 1970 р. — у Катарі (спершу тимчасова, а нині чинна була схвалена на референдумі 29 квітня 2003 р. і

запроваджена еміром 8 червня 2004 р.), 2 грудня 1971 р. — в ОАЕ, 26 травня 1973 р. — у Бахреїні (змінена на референдумі 14 лютого 2002 р.), 6 листопада 1996 р. — в Омані) і створені парламенти (Консультативні ради). Проте фактично такі монархії продовжують залишатися абсолютними, оскільки основні закони, прийняті без участі виборців чи парламентів і даровані правителями, встановлюють, що вся влада виходить від монарха, а парламенти мають лише консультативний характер, та й вони невдовзі після скликання можуть бути розпущені (як у Бахреїні — з 26 серпня 1975 р. до 25 грудня 2002 р.). Проти волі монарха закон не може бути прийнятий, оскільки конституції визначають його джерелом влади або передбачають, що законодавча влада здійснюється спільно монархом і парламентом. Та й актів останнім видається небагато, оскільки вважається, що суспільні відносини достатньо повно урегульовані в "Священних книгах", і немає потреби у великій кількості додаткових законів.

Тема 10. Країни Південної Азії.

План

1. Загальна характеристика субрегіону.
2. Республіка Індія: країнознавча характеристика.
3. Ісламська Республіка Пакистан.
4. Королівство Бутан: країнознавча характеристика.

1. Загальна характеристика субрегіону. Величезний півострів Індостан — другий за площею в Азії й у світі після Аравійського, — близько 2 млн кв. км), прилеглі до нього материкові рівнини й гірські системи, плато й острови (Андаманські, Лаккадівські, Мальдівські, Нікобарські, Шрі-Ланка) займають держави Південної Азії:

Держави і столиці: Республіка Індія (3288 тис. кв. км, 1,4286 млрд осіб — на 2023 рік) - м. Делі; Ісламська Республіка Пакистан (803,94 тис. кв. км, 184,4 млн осіб) - м. Ісламабад; Народна Республіка Бангладеш (144 тис. кв. км,

156,1 млн осіб) - м. Дакка; Демократична Федеративна Республіка Непал (136,8 тис. кв. км, 29 млн осіб) - м. Катманду; Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка (65,61 тис. кв. км, 21,5 млн осіб) - м. Шрі-Джаяварденепура-Котте (офіційно), Коломбо (фактично); Королівство Бутан (47 тис. кв. км, 0,7 млн осіб) - м. Тхімпху; Республіка Мальдіви (0,3 тис. кв. км, 0,396 млн осіб) - м. Мале; Ісламська Республіка Афганістан (647,5 тис. кв. км, 29,12 млн осіб) - м. Кабул.

Ці країни відділені від решти території Азії гірськими масивами, серед яких найбільші гори на планеті — Гімалаї (найвища точка на території Індії— гора Нангапарбат, 8126 м), Каракорум (вершина Чогорі, 8611 м) і Гіндукуш (вершина Тірічмир, 7690 м).

Держави Південної Азії (за винятком Афганістану) розташовані у тропічних і субекваторіальних широтах, й оскільки вони відгороджені стіною Гімалаїв від впливу континентальних арктичних мас, то є одними з найжаркіших у світі з типово мусонним кліматом, який визначає ритм господарських робіт й усього способу життя. На червень-вересень, коли приходить південно-західний мусон і майже безперервно йдуть дощі, припадає 70–80% річної кількості опадів. Це час основного польового сезону – *харіф*. Грудень-лютий – зимовий сезон (*рабі*), сухий і прохолодний (на півночі Індії й Пакистану середня температура січня знижується до +15 °С), а березень-травень — найжаркіший і посушливий (середня температура травня + 32 °С).

Цей субрегіон відзначається багатонаціональним складом. Лише в Індії лінгвісти нині розрізняють 415 «живих» мов, а разом із діалектами – 1652. Майже все населення Бангладеш, Мальдівів, Пакистану, абсолютну більшість мешканців Індії (близько 72 %), Шрі-Ланки (близько 75%), Непалу (понад 80 %) й Афганістану (88 %) становлять представники індоарійської та іранської груп індоєвропейської мовної сім'ї.

Сучасна державна мова Індії – літературний хінді, що є рідним лише для 40 % населення країни й виник на основі діалекту району Делі в XVI–

XVIII ст. Крім хінді, конституційно офіційний статус мають ще 22 мови, у тому числі англійська і санскрит – «мертва» священна мова давніх аріїв. Державною мовою Пакистану став урду – друга літературна форма розмовного хіндустані, що має чимало арабо-перських запозичень, використовує арабську графіку і є рідним лише для 8% населення – біженців-мусульман з Індії (мухаджирів) та їхніх нащадків. Чверть населення Індії (на півдні) й п'ята частина мешканців Шрі-Ланки розмовляють мовами дравідійської сім'ї – тамільською, телугу, каннара, малайялам тощо.

Південноазійські держави вирізняються різними формами правління:

Індія – секуляристська парламентська республіка з федеративний устроєм;

Пакистан і Бангладеш – ісламські республіки;

Шрі-Ланка – республіка з сильною президентською владою; до 1972 р. – Цейлон;

Непал до травня 2008 р. був конституційною монархією, зараз це Федеративна Демократична Республіка Непал;

Бутан – теократична монархія;

Мальдівську республіку очолюють військові.

Країни Південної Азії відрізняє низький рівень урбанізації (в середньому міські жителі субрегіону становлять від 8 до 28 %). Регіон «Південна Азія» є територією гострих внутрішніх і зовнішніх суперечностей та конфліктів. Регіональним лідером, «країною XXI ст.» виступає Індія.

2. Республіка Індія. За однією із версій формування сучасного населення країни розпочалося у II тис. до н.е., коли на території сучасної Індії з'явилися арії (орійці). У IV ст. до н. е. виникла перша імперія. У III ст. до н.е. державною релігією став буддизм. З VII ст. почалася ісламська експансія. Наприкінці XIV ст. відбулася навала монголів на чолі з Тимуром (Тамерланом). У XVI ст. вони заснували династію Великих Моголів. Вона створила імперію, що включала практично всю територію сучасних Афганістану, Бангладеш, Північної й Центральної Індії та Пакистану і формально проіснувала до скасування британськими колонізаторами в 1858

р.

Столітнє панування Британії в Південній Азії (за винятком Афганістану, якому вдалося відстояти свою незалежність у 1919 р.) завершилося після Другої світової війни. У 1947 р. Індія здобула незалежність. У цей саме час британці поділили її на індуську та мусульманську частини (Індія та Пакистан), що спричинило гострі конфлікти, які продовжуються і донині.

Попри масові зіткнення на етнорелігійному ґрунті, що мали місце у перші роки становлення індійської незалежності, Індія стала однією з небагатьох постколоніальних афро-азіатських країн, що протягом усієї історії сучасного незалежного розвитку неухильно дотримувалась демократичного вибору й уникала військових або цивільних авторитарних режимів. Оформлення основ новітньої індійської державності в цілому завершилося розробленням і прийняттям Установчих зборами 26 листопада 1949 р. Конституції. З набранням нею чинності 26 січня 1950 р. домініон Індійський Союз набував повної самостійності від британської корони й перетворювався на Республіку Індію, тому цей день поряд із Днем незалежності відзначається як національне свято — День республіки.

Назва «Індія» походить від древньоперського слова хінду, яке своєю чергою утворене від історичної назви річки Інд. Древні греки називали індійців індою (люди Інду). Конституція Індії визнає також другу назву — Бхарат, що походить від санскритського імені староіндійського царя, історія якого була описана в «Махабхараті». Третя назва — Хіндустан, використовується з часів Імперії Великих Моголів, але офіційного статусу не має.

Індійське суспільство ще й досі поділяється на касты, що зумовлює статус і заняття людини з дня її народження. Кастова система засуджена і заборонена державою, але освячена релігією індуїзму, яка регулює сімейне життя і суспільні відносини. Понад 4/5 населення — індуїсти, мусульман тільки 11 %.

Індія входить до групи індустріальних країн, що розвиваються найдинамічніше. В країні вдало поєднуються старий спосіб господарювання з прогресом.

В Індії є сучасні заводи і електростанції, космічна і атомна техніка, важка індустрія. Індія вивозить на міжнародний ринок чай, руди металів, вироби з бавовни і джуту. Але її участь у світовій торгівлі дуже мала. За роки незалежності Індія зробила значний крок вперед у створенні сучасної індустрії, особливо важкої. Але розвиток її стримується вузьким внутрішнім ринком. Бідність населення і дешева робоча сила є причиною розвитку кустарної промисловості. Дешева ручна праця ковалів, теслярів, гончарів, ткачів забезпечує населення дешевими споживчими товарами.

Стара фабрично-заводська промисловість, що виникла ще за колоніальних часів, зайнята переробкою сільськогосподарської сировини. Особливе місце займає машинобудування (верстати, літаки, зброя, засоби зв'язку).

Індія – сільськогосподарська країна, де характер суспільства значною мірою залишається доіндустріальним. Понад 650 млн індійців, що дорівнює населенню всієї Європи, – сільські жителі. Для більшості, як і 3000 років тому, знаряддям праці є дерев'яне орало і серп, паливом – гній і солома, транспортом – віл або буйвіл, формою обміну – бартер. Третина селян не має землі і є наймитами.

Важливе місце у сільському господарстві займає штучне зрошення, що практикується з давніх часів. За розмірами зрошуваних площ Індія поділяє з Китаєм перше місце. Головними зерновими культурами країни є рис, пшениця і просо. У харчуванні індійців велику роль відіграють бобові, овочі і фрукти, прянощі, олійні (особливо арахіс і рапс) і цукрова тростина. Культивують також манго, папайю, апельсини і банани.

З волокнистих культур вирощують бавовну і джут.

Тваринництво має підсобне значення. За поголів'ям великої рогатої худоби Індія посідає перше місце в світі, але худоба (воли, буйволи, корови)

використовується переважно як тяглова сила. Послідовники індуїзму є вегетаріанцями і споживають тільки молочні продукти. Індуїзм вважає корову священною твариною.

Основний обсяг пасажирських і вантажних перевезень в Індії забезпечують залізниці. На залізниці припадає 55% наземних перевезень Індії.

Основу міського транспорту становлять автобуси. У великих містах і в курортних районах вони досить сучасні, оснащені кондиціонерами. Приміські лінії та автобуси приватних компаній найчастіше достатньо старі. Найбільш оптимальний вибір для туриста – таксі або численні рикші.

Водний транспорт в Індії, поки що, розвинений досить слабо.

Політико-правова система. Конституція складалася з 22 частин на 395 сторінках і 9 об'ємних додатків, що зробило її найбільшою у світі за обсягом. Згідно з конституцією, Індія проголошувалася *суверенною парламентарною республікою*, заснованою на принципах демократизму та секуляризму, забороняється будь-яка форма дискримінації на національній, расовій, кастовій чи релігійній підставі.

За конституцією, *виконавча влада* належить *президенту* – главі держави, але це положення є значною мірою фіктивним. Свої повноваження (верховного головнокомандувача Збройними силами, призначення прем'єр-міністра й, за поданням останнього, членів Ради міністрів, внесення законопроектів, видання й скасування законів у період між сесіями парламенту, накладання вето на закон розпуску Народної асамблеї, ухвалений парламентом, призупинення дії конституції й запровадження у країні надзвичайного стану тощо) президент здійснює за порадою уряду. Він обирається на 5-річний термін колегією виборців у складі обраних членів обох палат парламенту та законодавчих зборів штатів. Насправді ж виконавча влада в республіці здійснюється Радою міністрів, серцевину якої є кабінет – група міністрів, що відають найважливішими галузями управління. Міністри мають бути членами однієї з палат парламенту і крім колективної

відповідальності перед Народною асамблеєю несуть індивідуальну перед президентом, але він може звільнити їх з посади лише за поданням прем'єр-міністра.

Законодавча влада в Індії здійснюється двопалатним парламентом (Сан-сад), який складається з Ради штатів (верхня палата) і Народної асамблеї (нижня палата). До верхньої палати, яка представляє інтереси 28 штатів і 7 союзних територій, має входити не більше 250 депутатів, причому 12 із них призначаються президентом із числа осіб, наділених «спеціальними знаннями або практичним досвідом у сферах літератури, науки, мистецтва і громадянської діяльності». Решта депутатів обираються виборними членами законодавчих зборів штатів і союзних територій пропорційно чисельності їхнього населення. Термін повноважень верхньої палати — 6 років, але кожні два роки третина її складу оновлюється. Народна асамблея має 545 місць. Термін повноважень нижньої палати — 5 років, віковий ценз активного виборчого права конституція визначила у 18 років. У разі виникнення між Радою штатів і Народною асамблеєю розбіжностей у законодавчому процесі остаточне рішення приймається на їхньому спільному засіданні, скликаному президентом, де чисельно домінує нижня палата.

На рівні штатів і союзних територій законодавча влада здійснюється їхніми легіслатурами, які переважно мають двопалатну структуру — законодавча рада (верхня палата) і законодавчі збори (нижня палата). Законодавчі збори обираються прямим голосуванням на п'ятирічний термін і наділені відповідними повноваженнями у сферах правосуддя, місцевого самоврядування, утримання поліції, охорони здоров'я, аграрних відносин, освіти, місцевого оподаткування тощо. Виконавчу владу формально очолюють призначені президентом на п'ять років губернатори (у союзних територіях — адміністратори), але реально її здійснюють уряди — ради міністрів на чолі з головними міністрами, що належать до політичної партії, яка перемогла на виборах. Адміністративна система Індії синтезує високий ступінь централізації з елементами федералізму. В разі конкуренції між

федеральним законом і законом штату діє перший; штати не володіють правом вільного виходу із союзу (пропаганда сепаратизму карається законом), не мають власного громадянства й конституції. Крім того, конституція припускає за умов проголошення надзвичайного стану та в деяких інших випадках прийняття президентом на себе повноважень, що належать урядові конкретного штату, й передачу за його рішенням повноважень легіслатури штату федеральному парламенту.

Індія – федеративна держава, що являє собою союз штатів. В адміністративному відношенні республіка поділяється на 28 рівноправних штатів та 7 союзних територій. Адміністративний поділ країни враховує етнічну приналежність людей: штати створені за етнічною ознакою, місцеві мови в них також є офіційними. Кожним штатом керує губернатор, якого призначає президент.

В державі існує три групи штатів з різним правовим статусом: бувші провінції Британської Індії - губернатор, уряд штату, двопалатна асамблея; бувші князівства - губернатор (в минулому князь), однопалатна асамблея; бувші головнокомісарські провінції (тобто провінції, що не мали самоуправління) - губернатор штату групи «А» або комісар, якого призначає президент.

3. Ісламська Республіка Пакистан. Нерозривною з історією Індії є історія Пакистану. У складі держави, що стала на шлях незалежного розвитку після деколонізації Британської Індії, опинилися регіони: з одного боку — Белуджистан, Північно-західна прикордонна провінція і Зона племен з архаїчними політичними структурами, заснованими на належності до племені, роду чи клану, а з іншого боку, — Східна Бенгалія (до 16 грудня 1971 р.), Сінд і Пенджаб з давніми традиціями функціонування розвиненої політичної системи, яка склалася ще в колоніальні часи. Тому самостійне державне існування Пакистану міг гарантувати лише релігійний чинник, і місцевий націоналізм завжди спирався на іслам, визначений як державна ідеологія. Але, взявши іслам за політичну основу пакистанської державності,

«батьки-засновники» країни обрали для неї світську форму влади. У політичній історії Пакистану виділяють такі періоди в залежності від режимів правління:

1947-1958 рр. - робилися спроби створення парламентської демократії. До преамбули першої конституції країни від 23 березня 1956 р. було внесено «Резолюцію про цілі», де стверджувалося, що «суверенітет у Всесвіті належить одному лише всемогутньому Аллаху» і що Пакистан створений для того, аби мусульмани могли жити згідно з вченням і вимогами віри. Країна проголошувалася федеративною «ісламською республікою»;

1958-1968 рр. - у країні панував воєнний режим. Згідно Конституції 1962 р. Пакистан проголошувався президентською республікою;

1969-1971 рр. - перехідний період до змішаного управління, коли під контролем військової адміністрації відбулися всезагальні вибори. Він закінчився тотальною політичною кризою та заміни воєнного режиму, коли при владі став Зульфікар Бхутто. Народницьке кредо З. Бхутто містило два положення: «Іслам — наша віра, демократія — наша форма правління, ісламський соціалізм — наша економічна система» і «Ми проти економічної системи капіталістів, банкірів, феодалів-землевласників та експлуататорів». У його розумінні соціалізм включав принцип суспільної й економічної справедливості, громадянські свободи, право робітників і селян користуватися плодами своєї праці, націоналізацію фінансів і ключових галузей господарства, недопущення експлуатації з боку привілейованої меншини, ліквідацію іноземного втручання у внутрішні справи країни, проведення аграрної реформи. Але спроби уряду запровадити в країні елементи сучасного соціального захисту розглядалися військово-клерикальними колами як ліва загроза й були приречені на поразку.

1971-1977 рр. - згідно Конституції 1973 р. Пакистан проголошувався парламентською федеративною республікою.

1977-1988 рр. - в 1977 р. в країні відбувся воєнний переворот. Черговий військовий диктатор Пакистану в 1977–1988 рр. генерал армії

Мухаммад Зія-уль-Хак (1924–1988) вдався до політики «повної ісламізації» суспільства й створення «ісламської політичної структури» за участю верхівки улемів і релігійно-общинних партій, що трактувалося як шлях до встановлення в Пакистані «суспільства загального благоденства й рівності». Але насправді дійсно ісламський порядок звівся до запровадження середньовічних тілесних покарань (прилюдне побиття різками, ампутація кисті руки за крадіжку, смертна кара за подружню зраду тощо), створення федерального шариатського суду, відновлення системи куріальних виборів за конфесійною ознакою, зміни навчальних програм з метою пропаганди ісламу, встановлення безвідсоткового кредиту, традиційних ісламських податків тощо. Консультативній раді ісламської ідеології було доручено підготувати проекти й рекомендації для перетворення Пакистану в «ідеальну мусульманську державу».

Діяльність Ради увінчалася внесенням 30 грудня 1985 р. поправок до конституції, що наділяли президента виключними правами: призначати й усувати прем'єр-міністра, командувача сухопутними військами і старших членів Верховного суду. Конституційне закріплення отримали політична роль армії та її особливий статус у пакистанському суспільстві. При президенті створювалася Вища командна рада за участю ряду міністрів і начальників штабів видів Збройних сил із повноваженнями верховного консультативного органу та політичними функціями. Ці зміни означали завершення переходу від парламентської системи правління до президентсько-парламентської, що спричинило в подальшому чимало конфліктних ситуацій між главою держави і прем'єр-міністром.

1988–1999 рр. - країна повернулася до цивільного правління. Прем'єр-міністром була Беназір Бхутто – дочка З.Бхутто. У 1990 президент Пакистану змістив уряд Бхутто і розпустив парламент (за час існування незалежного Пакистану були розпущені 7 складів парламенту). У жовтні 1993 Б. Бхутто знову очолила уряд.

1999–2008 рр. - в Ісламській республіці черговий раз відбувся

військовий переворот і влада перейшла до армійського командування Первеза Мушаррафа, котрий у 2001 став президентом країни. Переобрався на посаду в 2007, але під тиском опозиції був змушений в серпні 2008 піти у відставку і на виборах глави держави переміг вдівець Б. Бхутто – Асіф Алі Зардарі.

Внаслідок тривалого панування англійського імперіалізму країна до часу утворення суверенної держави мала дуже низький рівень економічного розвитку. Підчас розподілу колишньої Британської Індії до Пакистану відійшли райони, більш відсталі у промисловому відношенні. В умовах незалежності Пакистан досягнув певних успіхів в економічному розвитку, однак все ще залишається слабо розвинутою аграрною країною з багатоукладним господарством.

Держава здійснює економічну політику і вживає окремих заходів щодо економічного розвитку, виходячи з існування в країні змішаної економіки.

Уряд заохочує іноземні інвестиції в різні галузі господарства, вдається до іноземних позик і кредитів.

4. Королівство Бутан. Площа держави - 47 тис. кв. км, населення близько 720,68 тис. осіб (2012), столиця м. Тхімпху, «країна дракона-громовержця».

Основна етнічна група Бутану – бхотія, складає половину населення. 35 % складають непальці; ≈ 15 % складають шарчопхі, які проживають у південно-східній частині країни. Друкпа – це скотарі, що живуть на висоті від 3500 м, випасають стада яків і обмінюють молоко, сир, вовну та м'ясо на товари, вироблені в середній смузі. У Бутані зосереджено також незначне число тибетських біженців. На сьогоднішній день їх кількість оцінюється як 1 250 осіб.

Усього налічується 25 мов Бутану. Офіційною мовою в країні є дзонг-ке (тібето-бірманської групи). Бхотія говорять на різних тибетських діалектах, непальці – відповідно на непальських діалектах. На заході країни превалює мову дзонг-ке, на сході – безліч східно-бутанський мов, із приводу

яких не існує чіткої класифікації, основні з них - Цхангла, Дзала-кха, Кхенг-кха, Бумтанг-кха.

Крім того налічується близько 10 мов, якими розмовляють різні іммігрантські групи в Бутані. З них найбільш представлений ассамський мову – на ній говорять близько 109 000 іммігрантів. У число інших входять: аді, бантава, східний магар, східний таманг, хінді, лімбу, Сантана, шерпа, західний гурунг.

70 % населення країни сповідує буддизм, якає офіційною релігією. На півдні країни поширений індуїзм (25 % населення), 5 % бутанців сповідують іслам. Практикують також анімізм і індуїзм.

Економіка. Грошова одиниця – нгултрум. *Бутан – аграрна країна.* Для більш ніж 80 % населення сільське і лісове господарство є головним джерелом доходів. Обробляються здебільшого рис і кукурудза, а також пшениця, гречка, кардамон і цитрусові. У низькогірній зоні є чайні плантації. У середньовисотних горах вирощують тільки картоплю і ячмінь. Розводять велику рогату худобу, овець, кіз і свійську птицю, а у високогір'ях – яків і дзо (гібрид яка й корови).

Уряд активно піклується про навколишнє середовище (половина території Бутану оголошена національними парками, в яких, наприклад, заборонено полювання), з цієї причини розвиток промисловості не входить в плани Бутанський влади.

У королівстві практично відсутні великі промислові підприємства. Є кілька підприємств *деревообробної та харчової промисловості* (у тому числі за ліцензією випускається Кока-кола). Головним експортним товаром є екологічний рис, фрукти і електроенергія, що виробляється гідроелектростанціями.

Традиційними ремеслами залишаються виготовлення металевих виробів, тканин, плетіння кошиків і ткацтво килимів, чим населення займається вдома або в дрібних майстернях, що користуються підтримкою з боку держави.

Туризм – займає третє місце в економіці Бутану.

Бутан залишається у великій залежності від зарубіжної допомоги. Вона надається насамперед Індії.

Згідно статті 1 Конституції Бутану верховна влада належить народу, а формою правління є *«демократична конституційна монархія»*. Конституція від липня 2008 р. оголошена вищим законом, а функції конституційного суду закріплені за Верховним судом Бутану. Задекларовано поділ виконавчої, законодавчої та судової влади.

Главою держави і Верховним головнокомандувачем є Король Бутану.

Законодавча влада належить двопалатному Парламенту, що складається з Короля, Національної ради (25 депутатів, з яких 20 обираються, а 5 – призначаються королем) і Національної асамблеї (47 депутатів, які обираються).

Судову владу покладено на Королівські суди в складі Верховного суду, Вищого суду, Судів дзонгхагів, Судів дунгхагів, а також судів і трибуналів, які можуть бути тимчасово засновані Королем за рекомендацією Національної судової комісії.

Королівський уряд Бутану до 1999 р. був під керівництвом короля Бутану. В якості важливого кроку в бік демократизації король у 1999 р. розпустив існуючий кабінет міністрів і відійшов від керівництва урядом. Були призначені шість нових міністрів, яких затвердила Національна асамблея. З цієї групи міністрів голосуванням в Національній асамблеї було обрано голову (згодом прем'єр-міністр).

У даний час уряд складається з 10 міністрів, яких називають льонпо, і вони носять помаранчевий церемоніальний шарф кабні. Прем'єр-міністр обирається по черзі з числа членів уряду строком на один рік.

Бутан – унітарна держава, розділена на 4 провінції (дзонгдеї), що включають 20 районів (дзонгхагів).

Тема 11. Країни Південно-Східної та Східної Азії.

План

1. Країни Південно-Східної Азії.
2. Країни Східної Азії. Японія – країна ранішнього сонця.
3. Китайська Народна Республіка. Республіка Китай.
4. Республіка Корея: країнознавча характеристика.

1. Країни Південно-Східної Азії. У величезній екваторіальній області острівної Південно-Східної Азії (ПСА) нині повністю або частково розташовано шість незалежних держав — Республіка Індонезія, Республіка Філіппіни, східна частина Малайзії, Республіка Сінгапур, султанат Бруней-Даруссалам і Демократична Республіка Східний Тимор, чотири країни Індокитаю – Таїланд, Лаос, Камбоджа, В'єтнам, М'янма.

У кожної азійської країни власна неповторна історія й державна традиція, етнічний і релігійний склад населення, оригінальна політико-правова система й духовна культура. Переплетіння цих та інших факторів зумовило появу унікальних форм правління — від фактично необмеженої абсолютистської монархії (як Бруней-Даруссалам) до республіки.

Країни Індокитаю. Соціалістична Республіка В'єтнам розташовується у Південно-Східній Азії, на півострові Індокитай та межує з Камбоджею, Китаєм, Лаосом. Площа території – 330,9 тис. кв. км. Чисельність населення – $\approx$ 87 млн. осіб (2010 р.). Столиця – м. Ханой. Офіційна мова – в'єтнамська. Грошова одиниця – донг.

Релігія – найпоширенішою релігією є буддизм (10 млн. віруючих); другою за кількістю послідовників – католицизм (5,3 млн. чол.). Розповсюджені також місцеві вірування каодай (сповідують 2,3 млн. осіб) і хоахао (1,2 млн.); помітно зростає число прихильників протестантизму.

Населення В'єтнаму – багатонаціональне, до його складу входять 54 етнічні групи (в'єти (88 %), китайці, тай, тхаї, хоа, кхмери.

В'єтнам – аграрна країна з промисловістю, що розвивається. Поряд із такими галузями промисловості, як електроенергетика, машинобудування,

металургія, хімічна промисловість, промисловість будівельних матеріалів, отримали розвиток різні галузі легкої промисловості (текстильна, шкіряно-взуттєва, виробництво порцеляни і фаянсу, виробів зі скла, харчова).

Важливу роль в економіці країни відіграє *кустарна промисловість* (доморобство), вироби якої переважно ідуть на експорт. У В'єтнамі є цілі села кустарів. Багато ремесел, наприклад, гончарне, шовкоткацтво і килимоткацтво, бронзоліварство, ювелірне, різьблення по дереву й кістці, мають багатовікові традиції.

Сільське господарство є основою економіки В'єтнаму. У ньому зайнято 67% працездатного населення країни.

Сучасна територія В'єтнаму була однією з найдавніших областей проживання людини, не випадково в цій країні культивується 1,5 тис. сортів рису — від сліпучо-білого до майже чорного, що вважається особливо цілющим. На непридатних для вирощування рису землях вирощують неосновні культури: кукурудзу, сою, земляний горіх (арахіс), батат, маніок.

Тваринництво залишається другорядною галуззю сільського господарства, але його роль поступово зростає.

У прибережних водах ведеться лов морської риби і ракоподібних, збір морських водоростей.

Заготовлюються деревина, у тому числі цінних порід на експорт, а також кардамон, кориця, камедь, каніфоль, сировина для отримання дубильних речовин і барвників.

Державно-політичний устрій. У країні діє Конституція від 15 квітня 1992 р. зі змінами від 12 грудня 2001 р., згідно з ними керівна роль у суспільстві закріплена за Компартією В'єтнаму (КПВ).

З 1884 р. до 1945 р. В'єтнам перебував під протекторатом Франції. В результаті перемоги Серпневої народно-демократичної революції 2 вересня 1945 р. була проголошена Демократична Республіка В'єтнам. З 2 липня 1976 р. — Соціалістична Республіка В'єтнам.

Глава держави — президент, який обирається парламентським шляхом

(Національними зборами) строком на 5 років. Президент є головнокомандувачем збройними силами країни, керує Радою національної безпеки і затверджує прем'єр - міністра.

Вищим органом державної влади є Національні збори, які здійснюють верховний контроль за всією державною діяльністю. Складаються з 493 депутатів, які обираються населенням на п'ятирічний термін загальним, рівним, прямим і таємним голосуванням. На сесіях Національних зборів обираються президент СРВ, голова і віце-голова Національних зборів, голови комітетів НЗ, керівники Народного суду і прокуратури; за пропозицією президента затверджуються кандидатури віце-президента і прем'єр-міністра.

Виконавча влада належить уряду на чолі з прем'єр-міністром. Уряд несе відповідальність перед Національними зборами і підзвітний їм в своїй роботі.

Адміністративно-територіальний поділ. Унітарна держава: 59 провінцій і 5 міст центрального підпорядкування – Ханой, Хошімін (колишній Сайгон), Дананг і Кантхо. Провінції поділяються на повіти, повіти – на волості. Зберігається історико-географічний поділ на Північний, Центральний і Південний В'єтнам.

Острівні країни Південно-Східної Азії. Індонезія розташована на островах Малайського архіпелагу та західної частини острова Нова Гвінея на 17 508 островах, із яких менше половини мають власні назви і лише 992 заселені. В перекладі з грецької мови означає «острівна Індія», навіть давніше найменування — Нусантара — малайською мовою перекладається як «острівна країна». Столиця – м. Джакарта. Грошова одиниця — індонезійська рупія.

Індонезія посідає четверте місце у світі за кількістю населення (після Китаю, Індії, США), причому зростає воно доволі швидко. Природний приріст і сьогодні є досить високим – 14,5 особи на 1000 жителів.

Індонезію населяють більше ніж 300 народностей, найбільша з яких яванці (45 %). Сунданці (14 %), мадурці (7 %), малазійці (7 %), некорінні – китайці. Народи Індонезії розмовляють тисячами мовами та діалектами. Роль

чинника, що інтегрує націю, відіграє індонезійська мова, що є державною.

Віросповідання: 88 % індонезійців сповідує іслам сунітського напрямку. Близько 8 % складають християни-протестанти, ще 3 % - католики. В Індонезії іслам знайшов особливу форму: відбулося переплетення мусульманських звичаїв з індуїстськими й буддистськими традиціями, а також із культом предків. У країні переважає сільське населення, городяни становлять тільки 45 %. Однак міське населення швидко зростає – майже на 4 % на рік.

Індонезія входить до нових індустріальних країн. Найважливіше місце тут належить гірничодобувній промисловості. За видобутком природного газу вона посідає 6-те місце у світі; за видобутком олова – на 2-му місці, нікелю – на 4-му. У значних обсягах ведеться розробка родовищ нафти, бокситів, марганцевих і мідних руд, вугілля, фосфоритів, золота, срібла.

Країна ввійшла до п'ятірки найбільших експортерів продукції з деревини. Тільки з випуску фанери в країні налічується понад 200 підприємств.

Традиційні галузі обробної промисловості – харчова і легка (виробництво борошна, текстилю, готового одягу). Швидко розвиваються транспортне машинобудування й радіоелектроніка – у країні складаються комп'ютери, засоби телекомунікації, виробляються автомобілі, мотоцикли, судна, літаки.

Господарство розвивається нерівномірно – порівняно слабо розвинене тваринництво, натомість кліматичні умови дозволяють індонезійцям збирати врожаї з полів тричі на рік. Основний хліб країни – рис, за збором якого Індонезія посідає 3-тє місце. Індонезія входить до десятка країн із найбільшим виловом риби й інших морепродуктів.

За останні десятиліття в країні набули розвитку підприємства торгівлі зв'язку, фінансові та інші послуги, розширилася мережа готелів і ресторанів.

Індонезія – унітарна держава, що складається з 31 провінції та 2-х особливих адміністративних одиниць. *За формою державного правління* – президентська республіка.

Виконавча влада знаходиться у руках президента, якому допомагає віце-президент. До 2002 р. обоє обиралися Народними Дорадчими Зборами кожні п'ять років, але цього ж року був прийнятий указ про обрання президента безпосередньо народом. Міністри та голови департаментів призначаються та звільняються президентом, який також є головнокомандувачем армії, військово-морського флоту та повітряних сил. У президента є повноваження видавати розпорядження, забезпечити виконання указів та укласти договори з іноземними державами. Президенту допомагає кабінет міністрів з різних урядових відомств.

Вищим органом законодавчої влади є Народний консультативний конгрес, який не є постійно діючою структурою, скликається на сесії не рідше, ніж раз на п'ять років, і складається з двох палат: Ради народних представників і Ради представників регіонів. *Обов'язки:*

- проводить інавгурацію обраних президента і віце-президента;
- затверджує запропоновані президентом основні напрями державного курсу на п'ятирічний термін.

Президент несе відповідальність перед НКК, конгрес може оголосити йому імпічмент, зібравшись для цього на позачергову сесію. У перервах між сесіями Конгресу поточні законодавчі функції виконує Рада національних представників (фактично постійно діючий однопалатний парламент). До її компетенції входять розробка, прийняття та контроль за виконанням законів, затвердження державного бюджету, ратифікація частини міжнародних угод.

Рада представників регіонів – нове утворення в політичній системі Індонезії, що існує з 2004 року. До її компетенції належить розробка законопроектів, що стосуються питань адміністративно-територіального устрою країни, регіонального самоврядування, економічного, соціального та культурного розвитку регіонів для подальшої передачі їх до Ради національних представників.

Малайзія та Сінгапур. На відміну від Індонезії й Філіппін, де перші кроки на шляху незалежного розвитку були позначені політичною

нестабільністю й пануванням олігархічних структур та кланових угруповань, колишні британські колонії та протекторати, зокрема Малайзія і Сінгапур, динамічно розвивалися за японським зразком й отримали всі шанси стати регіональними центрами сили. На заваді утвердженню в них представницької демократії не стали й тривалий партизанський рух у континентальній частині Малайзії, й той факт, що титульна нація — малайці та споріднені з ними етноси — становлять у цій державі лише 50,4 % населення, решта — переважно китайці й індійці.

Республіка Сінгапур — місто-державна в Південно-Східній Азії на краю Малайського півострова. Площа — 710 км²; столиця — м. Сінгапур. Складається з острова Сінгапур і 57 дрібних островів. Мови: малайська (національна), китайська, тамільська, англійська (державні). Грошова одиниця — сінгапурський долар.

Населення — китайці 75%, малайці 14%, тамільці 7%, жителі європейського походження становили 3.2%. До 2010 року, кожна людина могла відмітитись як представник тільки однієї національності, по замовчуванню брали національність його чи її батька, таким чином, люди змішаного походження в урядових переписах групувались виключно по батьківській лінії. Починаючи з 2010 року, люди можуть вибрати подвійну класифікацію, в якій вони вказують першу національність та другу національність, але не більше двох.

На сьогодні, Сінгапур має *високорозвинену ринкову економіку*, історично засновану на широкій транзитній торгівлі. Разом із Гонконгом, Південною Кореєю та Тайванем, *Сінгапур є одним із Чотирьох Азійських Тигрів*. Економіка Сінгапуру відома як одна з найбільш вільних, найбільш інноваційна, найбільш конкурентоспроможна, найсприятливіша для бізнесу та найменш корупційна у світі.

Не зважаючи на свій малий розмір, Сінгапур має *багатогалузеву економіку*, яка сильно залежить від експорту та переробки імпортованих товарів, особливо в промисловості (електроніки, нафтопереробки, хімічної

промисловості, машинобудування та біології та медицини).

Сінгапур приваблює велику кількість прямих іноземних інвестицій завдяки своєму розташуванню, вільним від корупції середовищем, досвідченою робочою силою, низькими податками та передовою інфраструктурою. В Сінгапурі знаходиться більше 7000 міжнаціональних корпорацій із Сполучених Штатів, Японії та Європи. Тут розташовано також 1500 компаній з Китаю та 1500 з Індії. Іноземні фірми можна знайти практично в усіх сферах економіки. Сінгапур також є другим по величині іноземним інвестором в Індії.

Сінгапур — парламентська республіка з вестмінстерською системою урядування та однопалатним парламентом (84 депутати вибрані загальним голосуванням раз на 5 років, а також до 9-ти депутатів, призначених президентом). Головою держави є президент, якого обирають на 6 років, однак, виконавча влада належить голові уряду – прем'єр-міністру.

Адміністративно Сінгапур поділяється на 5 районів.

3. Країни Східної Азії. Японія – країна вранішнього сонця. Монголія, Китай, Кореїська Народно-Демократична Республіка (КНДР), Республіка Корея, Японія. На території регіону розташована Республіка Тайвань, яка не визнається Китаєм як незалежна держава.

За державним ладом майже всі країни – республіки, Японія – конституційна монархія.

Населення. У Східній Азії проживає 1/4 населення земної кулі. Країни дуже різняться за чисельністю населення. Якщо Китай займає перше місце у світі (1276 млн. осіб), Японія (126 млн. осіб) випереджає за чисельністю населення ФРН, Францію, Великобританію та Італію, то чисельність населення у Монголії становить біля 2,4 млн. осіб. Усі країни належать до першого типу відтворення населення. Однак якщо в Японії та Китаї проводилася демографічна політика направлена на зниження народжуваності, то в Монголії — навпаки, що привело до подвоєння населення цієї країни.

За національним складом переважають однонаціональні країни,

виключення становить КНР, де проживає понад 60 народностей та етнічних груп.

Різняться країни і за рівнем урбанізації. В Японії чисельність міського населення становить близько 80 %, у Республіці Корея – 81 %, у КНДР – близько 50 %, а в Монголії та Китаї переважає сільське населення.

За рівнем економічного розвитку *країни регіону належать до різних типів:*

Японія – високорозвинута країна, входить до країн «великої сімки»;

Монголія належить до постсоціалістичних країн перехідної економіки;

Китай та КНДР – країни з централізовано керованою економікою;

Республіка Корея і Тайвань – нові індустріальні країни, що входять до групи «азійських тигрів».

Вирішальними чинниками бурхливого розвитку нових індустріальних країн регіону є дешева, освічена і дисциплінована робоча сила, іноземні технології та капітали, гарантовані ринки збуту в розвинутих країнах, цілеспрямована державна політика. З подорожчанням робочої сили ці країни акцентують увагу на розвитку наукових досліджень і збільшенні наукомісткості виробництва. Місцеві науково-дослідні технопарки називають «силіконовими оранжереями».

Японія острівна держава у Східній Азії, знаходиться на островах однойменного архіпелагу. Основна частина території припадає на 4 острови – Хонсю, Хоккайдо, Сікоку, Кюсю. Усього ж до складу країни входять 4 тис. островів.

Площа архіпелагу складає 377 837 км. Населення Японії складає 127,5 млн осіб (9 місце серед держав світу). Столиця – Токіо (7,9 млн осіб). Державна мова – японська (не входить ні в одну групу мовних сімей). Грошова одиниця – єна. На державному прапорі зображений символ Сонця. Державний герб Японії і особиста емблема імператора – жовта хризантема, що складається з 16 подвійних пелюсток. Вона також символізує сонце.

Японія – типова однонаціональна держава, де японці становлять 99,4 %

населення. Живе також незначна кількість корейців, китайців і айнів. Проблема Японії – старіння нації. Поряд зі зниженням народжуваності причиною цього процесу є найвища у світі тривалість життя – більше ніж 80 років.

Основні релігії місцевих жителів – синтоїзм і буддизм.

Японія належить до найрозвинутіших постіндустріальних держава. Найважливішу роль в економіці країни продовжує відігравати промисловість (машинобудування, чорна металургія, хімічна і нафтохімічна галузі, електроенергетика).

Світове значення має й багато інших галузей і виробництв, серед яких целюлозно-паперова й поліграфічна, особливо значні обсяги виробництва паперу й картону. На території Японії є корисні копалини, проте їх поклади настільки незначні, що видобуток практично припинився. Тому країна змушена імпортувати левову частку необхідної мінеральної сировини й палива.

Сільське господарство Японії не відіграє значної ролі у світовому господарстві – на нього припадає 1% ВВП. Як і в Китаї, низини й придатні для землеробства землі становлять всього 15 % території Японії. Однак, ця галузь надзвичайно важлива, оскільки забезпечує продовольством країну з багатомільйонним населенням. Японському фермерству вдається нагодувати населення власними овочами і фруктами, а що стосується власної м'ясо-молочної продукції, то в країні її не вистачає.

Особливого значення в господарстві набуває рибальство. Велика кількість риби і молюсків розводиться й вирощується у штучних водоймах і на плантаціях, спеціально створених у морських прибережних водах.

Одна з небагатьох галузей, де японці більше втрачають, ніж отримують, є туризм. Кількість японців, що вирушають за кордон значно перевищує кількість туристів, що відвідують країну.

За формою державного правління Японія – конституційна монархія. Символом держави є імператор, позбавлений реальної влади. Титул

імператора передається у спадок.

Вищим органом державної влади і єдиним законодавчим органом у Японії є двопалатний парламент (Палата представників (480 членів, на 4 роки) і Палата радників (242 членів із 6-річним терміном повноважень, половина кожні 3 роки переобирається).

Виконавча влада в Японії належить кабінету міністрів, причому його глава призначається парламентом із депутатів і має очолювати парламентську більшість. Прем'єр-міністр особисто призначає і звільняє інших членів уряду, але більшість із них мають бути депутатами. Міністри протягом терміну своїх повноважень не можуть бути переслідувані за законом, якщо на це не буде згоди прем'єра. Кабінет міністрів несе колективну політичну відповідальність перед парламентом; палата представників має право висловити недовіру уряду, що тягне за собою відставку останнього.

Оскільки Японія є мононаціональною країною, то за формою державного устрою вона — унітарна держава. Її територія поділена на 47 префектур, повіти й громади, губернаторство Хоккайдо. На всіх трьох рівнях адміністративно-територіального поділу здійснюється місцеве самоврядування. Зокрема, на рівні префектур населення обирає префектурні збори, а виконавчим органом є губернатор, який виконує функції представника центральної влади.

3. Китайська Народна Республіка. Республіка Китай. Це третя за площею держава світу (9,633 млн кв. км разом із островом Тайвань) і найбільша у світі за кількістю населення до 2023 року (1,330 млрд осіб у материковій частині й 23 млн — на Тайвані). Вона межує з 14 державами. Китай розташований у центральній-східній частині Азії на західному узбережжі Тихого океану.

На великих морських територіях, що належить Китаю, розміщено 5000 островів. Найбільшими із них є Тайвань (36000 км²) та Хайнань (34000 км²).

Столиця — м. Пекін. Державна мова — китайська. Грошова одиниця — юань.

Китайська Народна Республіка — країна багатонаціональна, на її території проживає 60 різних національностей та народностей. Найбільш численні китайці (майже 92%), окрім них на території країни проживають: чжуан, уйгури, маньчжури, тибетці, монголи, корейці, казахи, киргизи, таджики, узбеки, татари, росіяни та інші.

Офіційно все населення вважається атеїстами. Однак отримали поширення три «релігії»: конфуціанство, буддизм і даосизм.

КНР — потужна аграрно-індустріальна країна. Розвиваються традиційні галузі промисловості — текстильна, вугільна, чорна металургія, фосфорно-фаянсове виробництво, також створені нові галузі — нафтопереробна, газова, хімічна, авіаційна, космічна, електронна, машинобудування, приладобудування. Китай займає провідні позиції у світі з видобутку вугілля, цементу, виробництва мінеральних добрив, сталі, електроенергії. Розвинені сучасні види транспорту.

Галуззю міжнародної спеціалізації Китаю є легка промисловість (виробництво бавовняних, вовняних, шовкових тканин). Особливе значення в господарстві Китаю має харчова промисловість (рисоочисна і борошномельна промисловість, виробництво олії, крупи, цукру; експортне значення має тільки чайна).

Основний напрямок сільського господарства — зерновий (рис, пшениця). Тваринництво відіграє другорядну роль.

Відповідно до Конституції від 4 грудня 1982 р. *за формою державного правління* Китай є соціалістичною народною республікою. В Китаї існують шість владних структур:

1. Всекитайські Збори Народних Представників — найвищий орган державної влади, скликаються 1 раз на рік, обираються строком на 5 років;
2. Голова Китайської Народної Республіки
3. Державна Рада
4. Центральна Військова Рада
5. Верховний Народний Суд

6. Народна Прокуратура.

Голова КНР, Держрада, Центральна Військова Рада, Верховний Народний Суд і Верховна Народна Прокуратура утворюються Всекитайськими Зборами Народних Представників і є підзвітними йому і його Постійному Комітету.

Законодавча влада Всекитайських Зборів Народних Представників має повноваження вносити поправки до Конституції КНР, розробляти та виправляти основні закони держави: кримінальний кодекс, цивільний, процесуальний кодекс, закони про державні заклади тощо. Збори мають повноваження обирати, призначати, звільняти з посади працівників і керівників інших вищих органів державної влади. *Повноваження:*

- розглядати і затверджувати доповіді про виконання планів народногосподарського і соціального розвитку,
- розглядати і затверджувати проект державного бюджету і звіти про його виконання,
- затверджувати створення адміністративних одиниць на рівні провінцій (автономного району, міст центрального підпорядкування),
- виносити рішення стосовно утворення особливих адміністративних районів їх політичного устрою,
- виносити рішення стосовно питань війни і миру.

Голова КНР – голова держави, верховний представник КНР як в країні, так і за її межами. Інститут Голови держави – самостійний орган державної влади, важлива складова частина державного устрою. У відповідності з міжнародною практикою, Голова КНР, як і інші голови більшості держав, володіє прерогативою проголошення законів, найвищого дипломатичного представництва. Відповідно до Конституції КНР до повноважень Голови КНР належать: проголошувати про вступ в силу прийнятих ПК ВЗНП законів, призначати членів Держради, на підставі рішень ВЗНП та його Постійного Комітету, оголошувати амністію, видавати укази про надзвичайний стан, від імені КНР приймати іноземних послів, призначати та відкликати

надзвичайних уповноважених послів КНР в інших країнах, ратифікувати і розривати договори і угоди з іншими країнами. В Китаї інститут Голови держави фактично є інститутом колективного керівництва, оскільки Голова КНР підпорядковується ВЗНП.

Державна Рада КНР – Центральний народний уряд, найвищий орган виконавчої влади. До складу Ради входять Прем'єр, заступники Прем'єра, члени Держради, голови міністерств та державних комітетів, Головний ревізор, Відповідальний секретар. Кандидатуру на посаду Прем'єра висуває Голова КНР, затверджує ВЗНП; голова КНР призначає Прем'єра Держради. Термін повноважень Держради кожного скликання 5 років. У зовнішньополітичній діяльності члени Держради можуть від імені Прем'єра брати участь у важливих заходах; Головний ревізор відповідає за керівництво аудиторською роботою, здійснюючи контроль за видатками і прибутками державного бюджету; Відповідальний секретар Держради, діючи під керівництвом Прем'єра, відповідає за поточну роботу уряду і керує роботою канцелярії Держради. На Державну Раду покладений обов'язок втілювати в життя курс і політику КПК і законодавчі акти, прийняті ВЗНП. Вона керує внутрішніми та зовнішніми справами, обороною, фінансами, економікою, культурою та просвітницькою роботою в Китаї.

За формою державного устрою Китай є унітарною державою. Відповідно до Конституції КНР в країні прийнято трьохступеневий адміністративний поділ:

- 1) країна поділена на провінції, автономні райони та міста центрального підпорядкування;
- 2) провінції та автономні райони поділені на автономні округи, повіти, автономні повіти та міста;
- 3) повіти та автономні повіти поділені на волості, національні волості та поселення. Автономні райони, автономні округи та автономні повіти є територіями національної автономії.

За необхідності держава може утворювати особливі адміністративні

райони.

На сьогодні країна поділена на чотири міста центрального підпорядкування – Пекін, Шанхай, Тяньцзінь, Чунцін; 23 провінції; 5 автономних районів.

1 липня 1997 р. офіційно був створений особливий адміністративний район Сянган (Гонконг), а 20 грудня 1999 р. офіційно був створений особливий адміністративний район Аоминь (Макау).

Республіка Китай. Республіка Китай проголошена в 1911 р. засновником Гоміньдана Сунь Ятсеном. (Тайвань, також знаний як Формоза (порт. «гарний острів»), – острівна держава, розташована у південній частині Східної Азії, на північ і на захід від континентального Китаю; демократична держава з обмеженим міжнародним визнанням, що контролює лише Тайвань і ряд інших дрібних островів загальною площею 36 тис. км кв.

Тайвань офіційно включений до КНР як 23-я провінція.

Майже все населення Тайваню – етнічні китайці (ханьцями), чії нащадки представлені *чотирма етнокультурними групами*:

- 1 - 2) «догоміньданівські» переселенці з Китаю («тайванці»): минь-нань (70 %) та хакка (15 %);
- 3) переселенці з Китаю після 1949 р. (13 %);
- 4) гаошань (аборигени, «горці»), що займають східні гірські райони (< 400 тис.).

Статусом офіційної мови користується китайська мова, існують її діалекти, а також поширеним є «тайванська мова».

У суспільстві зберігають вплив *традиційні релігійні вірування* – конфуціанство, даосизм, буддизм.

Відділення Тайваню від континентального Китаю відбулося у 1949 р. і стало результатом кровопролитної громадянської війни між двома політичними партіями Китаю – Комуністичною тв. Гоміньдан. Голова КПК Мао Цзедун у 1949 р. проголосив Китайську Народну Республіку; голова партії Гоміньдан (Народна) – бувший китайський лідер Чан Кайші – з

прибічниками переховувався на віддаленому острові у Тихому океані, що зовсім недавно був звільнений від японців. Китайська республіка мала міжнародне визнання в 1949 – 1971 рр., коли офіційно займала місце Китаю в ООН, але згодом була замінена представниками КНР.

Ситуація почала змінюватися після смерті Чан Кайші у квітні 1975 р.: 1) частково відновився діалог із Китаєм; 2) із 1986 р. на острові з'явилася перша опозиційна партія – Демократична прогресивна, лідер якої у результаті виборів 1996 р. очолив державу; 3) відмінено воєнний стан; 4) школярі, журналісти, бізнесмени, туристи, родичі острів'ян з материка отримали можливість відвідувати острів. У січні 2002 р. Тайвань вступив у СОТ і став офіційним партнером інших країн в рамках системи глобальної торгівлі.

Неврегульований політичний статус не завадив острову увійти до двадцятки найрозвиненіших країн. Разом із Сінгапуром, Південною Кореєю, Гонконгом Тайвань входить до числа «азійських тигрів». Сьогодні в країні спостерігається високий, якісний рівень життя, що досягається, насамперед, за рахунок точної стратегії розвитку, що спирається на дрібний і середній бізнес, на розвиток наукомісткого експортного виробництва. На сьогодні Тайвань займає 4-те місце у світі з виробництва комп'ютерної техніки (після США, Японії і КНР), виступає світовим лідером із розробки АЙТІ-технологій.

Тайвань займає *провідне місце* з виплавки сталі, будівництва морських суден, виробництву електроенергії на АЕС (на острові діє три АЕС). Знайшли свій розвиток також фінансові послуги, торгівля, послуги з комп'ютерного програмування, телекомунікаційні і транспортні. Сьогодні ≈ 75 млн доларів витрачається на розвиток талантів, підтримку наукових досліджень (наукові центри не оподатковуються, міжнародні корпорації переводять на острів дослідницькі інститути), підвищення якості життя, охорону природи.

Сільське господарство залишається традиційним сектором економіки. Основні культури: рис (до 50 % площі), цукрова тростина, кукурудза, квіти, чай, які йдуть і на експорт, і для власного споживання.

Лісове господарство розвинене слабо через неякісну деревину і

складність транспортування. Рибальство має місцеве значення, за виключенням вилову вугрів і тунця в акваторіях на схід від острова.

Сучасний державний устрій Тайваню можна визначити як багатопартійну демократичну республіку з сильною президентською владою. *Глава держави* – президент – обирається всенародним голосуванням на термін 4 роки. Існує пост віце-президента. *Уряд і прем'єр-міністр* призначаються президентом.

Парламент – однопалатний Законодавчий Юань – складається з 225 депутатів, 168 з яких обираються на основі прямих виборів, 41 місце пропорційно розподіляється між політичними партіями, які отримали перемогу на виборах, 8 місць зарезервовано з представниками дрібних островів. Строк повноважень парламенту – 3 роки.

У державі існує ще *один законодавчий орган* – Національні збори (300 членів), до компетенції якого належать: внесення змін до конституції, притягнення до відповідальності президента (у разі необхідності), визначення державних кордонів.

Конституція Тайваня прийнята 1 січня 1947 р. (поправки 1992, 1994, 1997, 2000) ґрунтується на трьох основних принципах: націоналізм, народовладдя, народний благоустрій.

Згідно правових норм існує три рівні державної влади:

- національний (президент, уряд, парламент, вищі судові органи);
- провінційний (2 провінції – Тайвань, Фуцзянь і два міста центрального підпорядкування – Тайбей, Гаосюн);
- рівень повітів і міст провінційного підпорядкування (5 міст та 18 повітів).

Корея. Від 1905 р. до 1945 р. вона була колонією Японії, яка перетворила її на аграрно-сировинний придаток, а з часом – на військово-промисловий плацдарм агресії проти сусідніх країн. Після розгрому японських військ у серпні 1945 р. і звільнення Кореї від колоніального гніту, тут, як і в інших звільнених радянськими військами країнах, розгорнулася перебудова

господарства на соціалістичних засадах. Але американські війська, які висадилися на півдні півострова, щоб прийняти капітуляцію японських військ, зупинили цей процес у Південній Кореї.

15 серпня 1948 року південну частину Кореї проголошено Республікою Корея. В свою чергу північні комуністи проголосили північну частину країни Народною Демократичною Республікою Кореєю 9 вересня 1948 р. Жодну зі сторону не задовольняв такий розподіл країни, почались сутички, громадянська війна, та нападом Північної Кореї на Південну Корею розпочалася Корейська війна (1950 – 1953), яка закінчилася підписанням перемир'я і встановленням демілітаризованої лінії загальною площею 4 км. З того часу півострів поділений: на півночі від демаркаційної лінії – *КНДР*, площа якої 121,2 тис. км кв., населення близько 25 млн. осіб (2015). На півдні півострова – *Республіка Корея*, площа якої 98,4 тис. км кв., населення – понад 50 млн. осіб.

Сьогодні характерною особливістю розвитку політичного діалогу відносин Півночі і Півдня залишається нестабільність. *Розділені війною* – так називають родини з Північної та Південної Кореї, які опинилися по різний бік кордону після війни на півострові. Пхеньян та Сеул домовилися організовувати зустрічі сімей з 2000 р. чергова зустріч планується на кінець лютого у горах Кимгансан на території КНДР. Список південнокорейців, які хочуть побачитися з рідними із Північної Кореї, налічує понад 70 тисяч осіб. Половині – вже за 70 років. Зазвичай, для таких зустрічей обирають близько сотні кандидатів шляхом лотереї. А саме побачення триває кілька годин.

4. Республіка Корея: країнознавча характеристика. Республіка Корея (або Південна Корея) – головний «азійський тигр», що досить швидко перетворився на потужну світову конкурентоспроможну високотехнологічну економіку. Столиця – м. Сеул. Площа – 99,64 тис. км², кількість населенням – 49,777 млн. осіб (2011). Сьогодні зростання кількості населення відбувається, в основному, за рахунок збільшення тривалості життя і зниження рівня смертності. Понад 4 млн. корейців живуть за кордоном, в тому числі в КНР (до

2 млн.), США (1 млн.), Японії (700 тис.), країнах колишнього СРСР (приблизно 500 тис.).

У країні спостерігається *досить високий рівень урбанізації* (75 %), що пов'язано з переселенням у міста сільських жителів.

Офіційна мова – корейська, що має кілька діалектів. Загальнопоширене вивчення англійської мови, також німецької, японської, китайської. Етнічний склад населення: корейці – 99 %, інші – 1 % (китайці, зосереджені переважно у містах).

Домінуючі релігії: буддизм, протестантизм. Релігійний склад населення: буддисти – 23,2 %, протестанти – 19,7 %, римо-католики – 6,6 %, інші – 1,3%, не релігійні – 49,3 %. Паралельно в Кореї співіснує ряд дрібніших конфесій, які поєднують елементи традиційних релігій. До глибинних релігійних основ корейців, що зберігається до нині, належить шаманство.

У Кореї існує понад 240 так званих «нових релігій», послідовників яких налічується від 600 тисяч до кількох десятків осіб. Більшість із них поєднують у собі елементи різних релігій. Найвпливовішою є Чхондоге, або «Релігія Небесного Шляху». Ця відверто націоналістична релігія зародилася в 60-х роках минулого століття як суспільний і теологічний рух, спрямований проти корупції та зазіхань іноземних держав на незалежність Кореї. Він виник на противагу «Західному вченню», тобто католицизму. На початку 90-х років цей рух переріс у селянську революцію і пізніше почав називатися Чхондоге.

Економіка. Протягом 20 років після закінчення корейської війни Південна Корея перетворилася з однієї з найбідніших у світі аграрних країн на індустріальну країну, яка швидко розвивається. Цей стрибок отримав назву «економічного дива на річці Хан». Сьогодні республіка Корея – *один із «азійських тигрів»*. Найвищого розвитку досягли текстильна, важка і хімічна промисловість, виробництво машин і устаткування, електроніка, суднобудування, автомобілебудування для внутрішнього і зовнішнього ринку.

У країні відносно невеликий відсоток безробіття – 3,7 %.

Основою перетворення Південної Кореї у світову індустріальну державу

стали концерни – «чеболь» (сімейно-кланові конгломерати), які у свій час отримали фінансову підтримку з боку держави і скоро перетворилися на багатопрофільні фірми (Самсон (Samsung), Хенде (Hyundai) – електроніка, машинобудування, кораблебудування, будівництво; LG – електроніка, машинобудування).

Реалізація наміченого плану економічного розвитку країни реалізація цих завдань і побудова процвітаючої економіки стала можливою лише при раціональному поєднанні ринкових стимулів і державного втручання. У розкритті феномена «економічного дива» Південної Кореї важливо вивчення моделі партнерства держави і бізнесу, де в ролі головного виступав приватний сектор, а реформи проводив уряд. Проте уряд ніколи не мав на меті отримати повну владу над бізнесом.

Основний акцент було зроблено на: 1) проведенні продуманої фінансової політики, 2) інвестиціях в освіту та охорону здоров'я, 3) знятті всіх бар'єрів для торгівлі та іноземних інвестицій.

Промисловість Південної Кореї орієнтована на зовнішній ринок. Південна Корея заробляє експортом товарів (напівпровідники, прилади для бездротового зв'язку (телефони), автомашини, комп'ютери, сталь, суднобудівну продукцію, нафтопереробну продукцію) більше, ніж витрачає, чим демонструє свою стабільну економіку. У зв'язку з подорожчанням робочої сили в країні та збільшенням затрат на виробництво в останні роки південнокорейські фірми почали практику переводу власних виробничих потужностей до держав із дешевою робочою силою, насамперед у Китай та інші країни азійсько-тихоокеанського регіону.

Провідною галуззю сільського господарства залишається рослинництво, де головною культурою є рис. Друге місце серед зернових належить ячменю, який вирощується нарівні з пшеницею і соєю на незрошуваних землях у підвищених районах. Скромне місце посідають пшениця і кукурудза.

З середини 1970-х років відбувся швидкий розвиток птахівництва, садівництва та овочівництва. Збільшилися посіви технічних культур:

конопель, тютюну та олійних. Із плодових виділяються яблука і мандарини, а також груші, персики, японська хурма, апельсини, мандарини, виноград і дині. Крім того, вирощуються велика біла редька і китайська капуста, червоний перець, часник і цибуля.

У країні розводять молочну рогату худобу, кіз, свиней, кролів, курей і качок.

Державно-правова структура. На формування політичної системи держави помітний вплив здійснили США. Південна Корея – республіка (проголошена у 1948 р.) із президентською формою правління. Діє Конституція, схвалена в ході національного референдуму 29 жовтня 1987 р., яка набрала чинності 25 лютого 1988 року.

Глава держави – президент, який обирається населенням шляхом загального прямого і таємного голосування строком на один п'ятирічний термін. У відповідності з Конституцією 1988 р. президентська влада значно обмежена. Президент представляє державу на міжнародному рівні і у внутрішніх справах; є верховним головнокомандуючим збройних сил.

Законодавчу владу здійснюють Національна Асамблея у складі 299 членів, з яких 243 обираються населенням шляхом загального прямого і таємного голосування, а 56 призначаються від політичних партій, які набрали не менше 5 % голосів від політичних партій пропорційно кількості місць, отриманих у результаті виборів. Строк повноважень Національних зборів – 4 роки. Строк повноважень спікера – 2 роки. На парламентських виборах, що відбулись 11 квітня 2012 р., перемогу здобула правляча консервативна партія «Сенурі» (до виборів мала назву Партія великої країни). Спікер – Кан Чан Хі (Kang Chang-hee), обраний 2 липня 2012 р.

Парламент Кореї: 1) приймає закони і державний бюджет; 2) затверджує запропонованих президентом кандидатів на вищі державні пости; 3) ратифікує міжнародні договори. Корейський парламент скликається для роботи 1 раз на рік, засідає з вересня до грудня. За необхідності скликаються додаткові сесії парламенту.

Виконавчу владу здійснює президент і уряд (Державна рада) на чолі з прем'єр-міністром, який призначається після президентських виборів, а не парламентських. Прем'єр-міністр Республіки Корея – Чон Хон Вон, призначений 26 лютого 2013 р.

Судова влада представлена Верховним Судом і системою судів загальної юрисдикції, а також системою спеціалізованих судів.

Південна Корея – унітарна держава, що складається з 9 провінцій і 2 міст (Сеул і Пусан), які мають статус провінцій.

Лекція 12. Країни Тропічної і Південної Африки

План

1. Загальна характеристика регіону.
2. Деколонізаційні процеси в країнах макрорегіону.
3. Особливості політичного і соціально-економічного розвитку.

1. Загальна характеристика регіону. *Тропічна й Південна Африка* («Африка на південь від Сахари» (Africa South of the Sahara) — в англomовній науковій літературі; «чорна Африка» — у франкомовній) охоплює трохи більше двох третин континенту й повністю розташована на південь від північного тропіка (Мавританія, як зазначалося, належить до Магрибу, а Судан — до Машрику). У свою чергу, Тропічна й Південна Африка поділяється на три країнознавчі регіони:

1) *Західну й Центральну Африку* (від Республіки Кабо-Верде й Республіки Сенегал до Центральноафриканської Республіки й Демократичної Республіки Конго);

2) *Східну Африку* (від Держави Еритрея до Об'єднаної Республіки Танзанії);

3) *Південну Африку* (від Республіки Ангола до Республіки Сейшельські Острови й Південно-Африканської Республіки).

Це компактний *макрорегіон* зі слабкою розчленованістю поверхні й

середньою висотою над рівнем моря в 750 м, що поступається лише Азії (950 м); найвища точка – «мертвий» вулканічний масив Кіліманджаро поблизу кордону Танзанії з Кенією, висотою 5895 м. Узбережжя макрорегіону – прямолінійне, майже немає зручних бухт і заток, у тропічних водах Атлантичного й Індійського океанів супроводжується кораловими рифами, тому розвиток портового господарства вимагає тут чималих капіталовкладень. Найбільша затока – Гвінейська – належить до Атлантики, серед її островів виділяються острови Зеленого Мису, Сан-Томе і Принсіпі. В Індійському океані неподалік від африканського узбережжя знаходяться великі острови Пемба, Занзібар (належать Танзанії), Мадагаскар (за своєю площею перевищує колишню метрополію – Францію), а також вулканічного походження Коморські, Сейшельські острови й Маврикій, на яких розташовані однойменні республіки.

Для рельєфу Тропічної й Південної Африки характерні ступінчаті рівнини, плато, плоскогір'я й нагір'я з численними вершинами та вулканічними конусами. Вони розташовані переважно всередині макрорегіону, займаючи просторі тектонічні впадини (Чадська в Західній Африці, Конго – в Центральній, Калахарі на півдні), більшість височин і хребтів розташовані на околицях материка, низовини – головним чином уздовж морських і океанських берегів.

Східну окраїну макрорегіону уздовж 6,4 тис. км перетинає меридіональний пояс глибинних розломів у земній корі — Східноафриканська рифтова система, на півдні якої розташовані величезні поклади уранових руд. Близько 6 млн років тому в районі рифту відбувалися численні виверження вулканів і землетруси, внаслідок чого радіоактивні руди опинилися на поверхні. На думку багатьох дослідників, саме радіація вирішальним чином вплинула на спадковість викопних людиноподібних істот і призвела до появи безпосереднього предка людини – австралопітека (від лат. південний і гр. мавпа), що пересувався на двох ногах і мав череп, схожий на людський. Його рештки вперше були знайдені австралійським

палеонтологом Р. Дартом у 1924 р. у південноафриканському кар'єрі Таунг.

На зміну *Homo habilis* («людині умілій») близько 1,5–1,7 млн років тому прийшла *Homo erectus* – «людина випрямлена», чиї найдавніші рештки знайдені також у Східній Африці. Вона оволоділа вогнем і близько 1 млн років тому почала переселятися до Євразії. На сході ж Африки близько 200 тис. років тому з'явилася й «людина розумна» — *Homo sapiens*, що приблизно 90–100 тис. років тому перебралася до Східного Середземномор'я, а потім до Південної Європи, на Кавказ і в Центральну Азію. Отже, як показали дослідження, батьківщиною людства є саме Східна Африка: від мису Доброї Надії до Червоного моря.

У Тропічній і Південній Африці виявлені родовища майже всіх відомих видів корисних копалин, макрорегіон посідає перше місце у світі за покладами марганцевих руд, хромітів і танталу, золота й алмазів, платиноїдів, титану, кобальту, ванадію, бокситів, флюориту; друге місце – за родовищами міді, азбесту, урану, берилію, графіту, сурми; третє – за запасами ртуті та залізної руди. Особливо багаті на корисні копалини прилеглі до Східноафриканського рифту південний схід ДРК та сусідні райони Замбії, східна частина ПАР, а також узбережжя Гвінейської затоки (нафта й природний газ). Лише в надрах ПАР зосереджено 91 % світових запасів марганцю, 82 – платиноїдів, 58 – хрому, 53 – золота, 50 – ванадію, до 20 % – алмазів.

Загалом на Тропічну й Південну Африку припадає приблизно п'ята частина всіх запасів гідроенергії планети. Нею протікає найповноводніша річка Східної півкулі — Конго (4320 км). Але водні ресурси макрорегіону розташовані нерівномірно: найкраще забезпечені водою субекваторіальні області з щедрими опадами й багатоводними впродовж усього року ріками. З віддаленням від екватора забезпеченість вологою і поверхневими водами зменшується, сягаючи мінімальних показників у Південній Сахарі, Калахарі й пустелі Наміб. У процесі колонізації Африки європейськими державами не лише океан, а й ріки були шляхами проникнення вглиб материка, тому

територія низки сучасних держав (Бенін, Гамбія, Гана, Сенегал та ін.) витягнута вздовж річок, які течуть із внутрішніх областей. Нерідко й самі держави мають назви, співзвучні з найменуванням рік, – Демократична Республіка Конго, Замбія, Нігер, Нігерія, Республіка Конго тощо.

Тропічна й Південна Африка — найжаркіший макрорегіон Землі, що зумовлено передусім його розташуванням в екваторіальних і тропічних широтах. Велика кількість тепла дає змогу вирощувати протягом року кілька врожаїв різноманітних культур, але цьому часто заважає відсутність вологи.

Тропічна й Південна Африка, за оцінками демографів, на кінець 2009 р. налічувала 825 млн осіб населення, тобто майже 12 % людності планети. Макрорегіон виділяється:

- високими темпами природного приросту населення;
- етнічним розмаїттям;
- відносно низьким ступенем урбанізації;
- досить нерівномірним розселенням.

За антропологічними особливостями населення переважно поділяється на *етноси* негроїдної раси (53 %) й перехідні європеїдно-негроїдні типи мешканців Джибуті, Еритреї, Ефіопії й Сомалі, а також «кольорових» мешканців ПАР. Власними антропологічними особливостями вирізняються нечисленні нині пігмеї у басейні Конго, бушмени й готтентоти Південної Африки (нині їх не більше 250 тис.); населення Мадагаскару – мальгаші – належить до південних монголоїдів.

У середині XVII ст. почалася колонізація Південної Африки європейцями. Тут були засновані португальські, голландські, англійські, французькі та німецькі колонії. Саме в Південній Африці на території сучасних ПАР та Зімбабве з їх більш чи менш придатним для європейців кліматом мала місце спроба створити «білу» Африку шляхом анексії земель племен банту. Відмова в 1993 р. від політики апартеїду, яка проводилася більш як 90 років ПАР, стала останнім штрихом провалу цієї спроби. Внаслідок заселення окремих районів континенту європейцями в низці країн

утворилося значне за чисельністю європеоїдне населення за рахунок нащадків вихідців із колишніх метрополій. На сьогодні найбільше таке населення збереглося у ПАР (9,6 %), Ботсвані (7 %) й Намібії (6 %).

Складна й мовна карта макрорегіону: тут населення розмовляє кушитськими, берберськими й чадськими мовами афразійської мовної родини, ізольованими нілотськими, сахарськими, кордофанськими, західноатлантичними мовами й мовами сонгай, манде, гур, ква тощо. В більшості районів Екваторіальної, Східної й Південної Африки мешкають народи банту, мови яких дуже близькі між собою. Одна з них — *суахілі*, якою розмовляють десятки мільйонів жителів Східної Африки, стала першою державною мовою в Кенії й Танзанії, фактично перетворившись на засіб міжетнічного спілкування в регіоні. *Проте водночас практично в усіх країнах на південь від Сахари в ролі офіційних зберігаються мови колишніх метрополій — англійська, французька й португальська.* У ПАР, окрім англійської, офіційними визнано ще 10 мов, найпоширеніші з яких зулуська (23,8 %), коса (17,6 %) й африкаанс (13,3 %) — дещо змінена нідерландська мова нащадків білих першопоселенців — бурів. Державна мова Мадагаскару — малагасійська — споріднена з мовами Західної Індонезії, звідки в перші століття нової ери прибули предки титульного етносу.

Населення розташоване нерівномірно, і хоч середня його щільність становить понад 25 осіб на 1 кв. км, однак пустелі, напівпустелі й непрохідні екваторіальні вічнозелені ліси майже не заселені. Водночас для давніх землеробських осередків на півдні Нігерії, гірничопромислових районів у ПАР, «мідного поясу» на кордоні ДРК й Замбії, низки приморських і приозерних місцевостей характерна висока щільність населення. *Нині Тропічна й Південна Африка — безумовний регіональний лідер у зростанні населення планети, якщо в цілому на Землі в XX ст. воно збільшилося у 4 рази, то на «чорному» континенті — у 12–14 разів.* Скорочення дитячої смертності у поєднанні з високою народжуваністю (4,1 %) й усе ще низькою середньою тривалістю життя (53 роки проти 65 років в Азії) привело до того,

що в Тропічній і Південній Африці багато дітей (30–45 % загальної чисельності населення), але відносно мало (трохи більше 50 %) осіб працездатного віку. До того ж на макрорегіон припадає майже дві третини всіх ВІЛ-інфікованих у світі, в одній лише ПАР серед дорослого населення таких налічується 21,5 %, а в Бурунді й Руанді інфікована п'ята частина вагітних жінок. Близько 2/3 населення Тропічної й Південної Африки мешкає в сільській місцевості, що зумовлено аграрним характером економіки, але останнім часом позначилася тенденція до швидкого зростання міського населення. Близько третини населення ДРК проживає у великих містах (понад 100 тис. осіб), а в ПАР міське населення сягнуло 61 %.

Помітний вплив на господарську діяльність у країнах Тропічної й Південної Африки справляють місцеві традиційні вірування, яких дотримується загалом третина населення. Проте з кінця ХХ ст. у макрорегіоні, особливо Західній і Екваторіальній Африці, помітно зросла чисельність мусульман: у Буркіна-Фасо й Чаді вони вже становлять половину населення, в Нігері – 4/5, а у Гвінейській Республіці, Малі й Сенегалі – 9/10. Загалом понад третини населення макрорегіону сповідує християнство в його різноманітних формах, але в ДРК половина мешканців – католики, ще 20 % належить до протестантських церков, в ЦАР таких по 25 %, а в Анголі – відповідно 38 і 15 %. Окремо стоїть Ефіопія, де зберегла позиції місцева православна церква, яка охоплює майже 50 % населення, ще 10,6 % належить до протестантизму, 0,7 % – католики.

Хоч колоніальна епоха для Тропічної й Південної Африки вже стала порівняно далекою історією, її спадщина простежується не лише в політичному житті, а й у господарстві майже всіх держав макрорегіону. Для них і досі *притаманні найважливіші риси відсталої економіки*.

2. Деколонізаційні процеси в країнах макрорегіону. З середини XVII ст. макрорегіон став об'єктом імперіалістичного поділу світу, тому на час завершення Другої світової війни в Тропічній та Південній Африці було лише три незалежні держави:

- визволена британськими військами від італійської окупації *Ефіопія*;
- проголошена 26 липня 1847 р. під протекцією США *Республіка Ліберія*;
- британський домініон (із 31 травня 1910 р.) *Південно-Африканський Союз (ПАС)*.

У західній частині Африки переважали французькі колонії, у східній – британські, в центральній – бельгійські й французькі, на півдні – британські й португальські.

Після завершення війни у макрореґіоні поширюється рух, скерований на досягнення спочатку внутрішньої автономії колоній, а потім і політичної незалежності.

Франція першою добровільно стала на шлях деколонізації своїх африканських володінь на південь від Сахари Франція, оскільки порівняно бідні природними ресурсами вони не становили для неї великої цінності. За конституцією Четвертої республіки, всі колишні колонії «чорної Африки» отримували в новоствореному Французькому Союзі статус «заморських територій» із місцевими виборними органами – територіальними асамблеями.

Британський уряд у 1948 р. ухвалив підготовлену парламентом спеціальну програму перевлаштування життя у колоніях – «*Білу книгу*», в якій зазначалося, що основна мета британської політики — довести колоніальні території до відповідального самоврядування в рамках Британської Співдружності в умовах, які забезпечують їхнім народам відсутність гноблення й необхідні життєві стандарти. В рамках такого курсу офіційний Лондон намагався створювати в колоніях виборні органи самоврядування і партії з відданих представників корінного населення, а згодом передавати владу цілком незалежним національним урядам. 6 березня 1957 р. першим серед британських колоній незалежність отримав Золотий Берег, що, об'єднавшись того ж року з британським Того, утворив згодом Республіку Гана.

Бельгія. Трагічно розвивалися події в колишній бельгійській колонії

Конго (Леопольдвіль), де влада представникам корінного населення була передана 30 червня 1960 р. Надзвичайно строката в етнічному плані країна (більше 300 племен і народностей) і третя за площею (2,345 млн кв. км) в Африці виявилася неготовою до самостійного державного існування: в країні бракувало національних кадрів, почалися сутички на етнічному ґрунті, масово виїжджали європейці, а найбагатша природними ресурсами провінція — Катанга оголосила незалежність. У країні розпочалася громадянська війна, що тривала до листопада 1965 р. У країні було проведено «африканізацію», що полягала, зокрема, у зміні всіх європейських географічних назв на місцеві, тому в жовтні 1971 р. Конго (Леопольдвіль) стало Республікою Заїр (з 17 травня 1997 р. — Демократична Республіка Конго).

Португалія. Останньою з європейських держав, що на початку 1970-х років зберігала володіння в «чорній Африці», була Португалія, яка проводила активну колонізаційну політику, переселивши до своїх володінь (Ангола, Гвінея-Бісау, острови Зеленого Мису й Сан-Томе та Принсіпі, Мозамбік) лише у повоєнний період 400 тис. осіб. Попри активну визвольну боротьбу народів Анголи, островів Зеленого мису і Мозамбіку, влада в португальських колоніях була передана представникам місцевого населення лише після перемоги в Лісабоні Квітневої «Революції гвоздик» 1974 р. 10 вересня того ж року Португалія визнала суверенітет Гвінеї-Бісау, де партизани встигли встановити контроль над більшою частиною країни, а в листопаді погодилася надати незалежність Сан-Томе і Принсіпі.

В Анголі після передачі влади 31 січня 1975 р. коаліційному урядові згодом спалахнула громадянська війна; політичний хаос змусив колишню метрополію евакуювати з країни близько 300 тис. колоністів. 11 листопада 1975 р. було проголошено Народну Республіку Ангола (НРА).

У проголошеній 25 червня 1975 р. Народній Республіці Мозамбік (НРМ) до влади відразу ж прийшов Фронт визволення Мозамбіку (ФРЕЛІМО). Вже з перших днів незалежності з країни почали виїжджати білі колоністи. Внаслідок відсутності національних кадрів зупинилася частина підприємств,

скоротилася площа оброблюваних плантацій, припинили роботу комунальні служби. Додаткового удару економіці країни завдали проведена форсованими темпами непродумана націоналізація, спроби колективізації сільського господарства й політичні репресії. У Мозамбіку почався голод. Активізувався створений за підтримки Південної Родезії й ПАР опозиційний Народний рух опору Мозамбіку (РЕНАМО). Врешті, 4 жовтня 1992 р. у Римі відбулося підписання мирної угоди за ангольською схемою, на проведених у 1994 р. під наглядом ООН виборах з мінімальною перевагою перемогли представники ФРЕЛІМО, але партизанська війна не відновилася.

Останньою колонією Південної Африки, яка отримала незалежність, була Намібія, що з 1920 р. рішенням Ліги Націй перебувала під управлінням Південноафриканського союзу. Після Другої світової війни, незважаючи на неодноразові вимоги ООН та накладені за їхнє невиконання санкції, ПАС відмовився передати країну під міжнародну опіку. 21 березня 1990 р. було проголошено незалежність Республіки Намібії. У 1990 році була схвалена Конституція Намібії, яка вважається самою ліберальною конституцією на Африканському континенті. Вона проголосила країну демократичним багатопартійним державою, республікою з пропорційною системою виборів. Конституція доповнюється «Білл'ю про права». Законодавчим шляхом заборонена смертна кара. Виконавча влада, за Конституцією, вручається президентові, обирається загальним прямим голосуванням не більше ніж на два президентські терміни.

3. Особливості політичного і соціально-економічного розвитку. Після завершення процесу деколонізації за Тропічною й Південною Африкою досить міцно утвердилася репутація «палаючого континенту». Протягом 1960–80-х років у макрорегіоні сталося понад 70 переворотів, 17 повномасштабних громадянських воєн і два десятки міждержавних конфліктів, які забрали мільйони людських життів. Лише в 1990–2005 рр. у 23 країнах відбувалися бойові дії, на які щорічно витрачалася по 18 млрд дол., приблизно такі самі кошти були

спрямовані світовим співтовариством для допомоги африканським державам. На думку вітчизняних і зарубіжних дослідників, цей регрес став зворотнім боком більш ніж тридцятилітнього процесу *насильницького запровадження неприродних для регіону суспільно-економічних моделей розвитку*: соціалістичної (в радянській чи китайській інтерпретації) та капіталістичної (доби «первісного накопичення»). Справа в тому, що в момент завоювання цими країнами незалежності, основна маса населення була зайнята у традиційних галузях господарства, де панували родоплемінні відносини.

Таким чином, нестабільність регіону посилювалась: 1) через штучність африканських кордонів. Частина держав не мають виходу до моря, а це означає, що у них немає надійних шляхів сполучень із зовнішнім світом. Така ситуація призводить до міжетнічних конфліктів серед африканських держав. Один з найкривавіших конфліктів відбувся в Руанді. Його жертвами стали 800 тис. осіб.; 2) хронічна урядова та економічна неспроможність більшості африканських держав; 3) конфлікти виникали і на релігійному ґрунті між християнами й мусульманами. Досить часто ці конфлікти переростали 4) етнічні конфлікти та громадянські війни. Зразком такого конфлікту стала громадянська війна в Ефіопії. Конфлікти нерідко виходили за межі державних кордонів, переростали в міждержавні зіткнення. Ще на початку 1960-х років домінуюча християнська громада країни зіштовхнулася з визвольним рухом у заселеній переважно мусульманами-сунітами приморській провінції Еритреї, чий федеративний статус був протиправно скасований імператорською владою.

Республіка Південна Африка. У 1961 р. була проголошена незалежність держави, яка дістала назву Південно-Африканська Республіка (ПАР). Основою державної політики з 1948 р. був *апартеїд* («апартхайд» – на африкаанс – «відрубність»; система расової сегрегації). Біла меншість ПАР присвоїла виключне право на владу в країні, а люди іншої раси (чорні, кольорові) вважались людьми другого ґатунку. Парламент країни прийняв

низку законів, які, зокрема, під страхом кримінального покарання забороняли шлюби і статеві зносини між представниками різних рас, спільне проживання й господарську діяльність. Для білих і темношкірих було визначено окремий транспорт, місця публічного користування тощо.

Протягом 1959–1963 рр. на базі 264 резервацій у країні було створено *десять бантустанів* – територій, призначених для виключного проживання зулусів, коса, ндебеле, тсвана й інших темношкірих етносів, що мали часткову автономію. Вони становили лише 13,7 % території країни, але там скупчилося 68 % її мешканців. Для темношкірих працівників підприємств за межами бантустанів дозволялося тимчасово мешкати без родин у спеціально визначених таборах. Організаційним центром руху опору чорношкірої більшості країни став Африканський національний конгрес (АНК), на чолі якого на початку 1960-х років став син племінного вождя коса – Нельсон Мандела (1918).

Під його тиском владі не вдалось створити пояс безпеки, африканське населення не проявляло покори і використовувало всі засоби боротьби. У білій общині намітився розкол: більшість її почала виступати за політичні реформи і за створення багаторасової демократичної держави. Організовані АНК масові виступи згубно вплинули на рівень економічного розвитку ПАР, унаслідок припинення співпраці з ПАР банків Британії та США було підірвано довіру інвесторів, і розпочався відплив капіталу.

У 1989 р. до влади у ПАР прийшов Фредерік де Клерк, лідер Націоналістичної партії, який розгорнув широкі демократичні реформи, які призвели до падіння расистського режиму. Після 27-річного ув'язнення було звільнено Н. Манделу, який під час візиту до США у 1993 р. Н. Мандела закликав ООН скасувати економічні санкції щодо ПАР.

У 1993 р. в ПАР вперше проведено вільні вибори. Президентом країни став чорношкірий *Нельсон Мандела* – лідер АНК, причому Ф. де Клерк став його заступником. ООН негайно скасувала всі обмеження на торгівлю та співпрацю із ПАР, визнавши тим самим остаточну ліквідацію режиму расової

дискримінації в країні.

10 грудня 1996 р. Н. Мандела підписав першу демократичну конституцію держави. Вона встановлювала в ПАР унікальну форму правління, яку фахівці визначили «надпарламентською республікою» з елементами федералізму, оскільки дев'ять провінцій, що входять до складу країни, наділені власними конституціями й широкими повноваженнями, в тому числі законодавчою автономією. На загальнонаціональному рівні законодавча влада належить двопалатному парламентові, що складається з Національної ради провінцій (верхня палата, 90 осіб, які обираються на п'ять років від кожного провінційного законодавчого органу) і Національної асамблеї (400 депутатів, які обираються теж на п'ять років за пропорційною системою). Спільне засідання обох палат парламенту утворює Конституційну асамблею, але повноваження палат в області законодавства неоднакові: законопроекти можуть вноситися в будь-яку з палат, але фінансові – лише до Національної асамблеї. Всі ухвалені Національною радою провінцій законопроекти передаються на затвердження Національній асамблеї й навпаки, але верхня палата не має можливості провести свій законопроект всупереч позиції нижньої палати, якщо та відхилить його чи затвердить зі змінами.

Президент обирається Національною асамблеєю з числа депутатів на п'ять років, але не більше двох термінів. Він є главою держави й уряду, а також верховним головнокомандувачем, покликаним захищати конституцію й забезпечувати єдність нації. Президент підписує ухвалені парламентом закони, скликає палати на надзвичайні засідання, оголошує референдум і може бути відсторонений від влади шляхом винесення вотуму недовіри чи імпічменту.

ПАР залишається економічно найрозвиненішою індустріально-аграрною державою Африки, що за обсягом промислового виробництва входить до двадцятки провідних країн світу. На неї припадає понад 40 % промислової й 30 % С/Г продукції континенту. Країна посідає 4-те місце у світі за

розробкою непаливних мінералів, їй належать провідні позиції за видобутком золота (21 % світового обсягу), металів платинової групи, ванадієвих руд, хромової й марганцевої сировини, 4-те місце за видобутком алмазів, 5-те – вугілля, 7-ме – урану. Але економічне зростання виявилось недостатнім, щоб ліквідувати безробіття, яке навіть офіційно сягає 24 % працездатного населення.

Отже, у перші роки після деколонізації Тропічної й Південної Африки західний світ дивився крізь пальці на *диктаторські режими*, вважаючи їх даниною перехідних періодів, а подекуди й необхідною умовою уникнення етнічних, релігійних та соціальних конфліктів. На думку європейських політологів, авторитарні системи в африканських країнах були необхідним злом, спричиненим надзвичайно низьким рівнем загальної політичної культури населення, що «не доросло» до демократії.

Ознаки демократичних змін в Африці, на південь від Сахари, з'явилися лише на початку 1990-х років, коли відразу в 12 країнах відбулися вільні вибори. Причиною цих змін став розпад СРСР і припинення ідеологічно вмотивованої підтримки прокомуністичних режимів, з одного боку, а також остаточне засудження практики апартеїду країнами Заходу й політичні зміни в ПАР, з іншого. Серед країн, які намагаються побудувати демократичне суспільство, є навіть такі економічні «аутсайтери» континенту, як Бенін, Гвінея, Мадагаскар, Малі, Нігерія, ЦАР. Поряд із цим авторитарні режими утримуються при владі в Буркіна-Фасо, Нігері, Республіці Конго, Зімбабве й Чаді.

Водночас досить чітко позначився поворот до кращого і в справі миротворчості на континенті. До активу ООН і ОАЄ, окремих західних держав можна віднести успішне завершення великомасштабної операції з підтримання миру в Мозамбіку, впевнене просування процесу національного і міжрасового примирення у ПАР, стабілізацію внутрішньо політичного становища в Анголі, Ліберії й Сьєрра-Леоне, що відкрило шлях до припинення громадянських війн у цих країнах. Були також знайдені

ефективні шляхи вирішення низки складних територіальних проблем: суперечки між Чадом і Лівією щодо смуги Аузу, статусу глибоководного порту Уолфіш-Бей у Намібії та ін. Вдалося попередити ескалацію внутрішніх конфліктів на Поморських островах, в Лесото, Свазіленді, ЦАР, а також загострення прикордонних суперечок між Нігерією й Камеруном, Еритреєю та Єменом, Намібією і Ботсваною.

Проблеми, які постали перед країнами Африки, багатопланові і розв'язати їх нелегко. Це можливо лише при участі світового співтовариства і в формах, придатних для народів Африки. *На початку XXI ст. Африка* залишається одним з найбільш нестабільних і найменш розвинутих регіонів світу. Проблеми регіону з внутрішніх стали глобальними для людства.

Тема 13. Країни Північної Африки

План

1. Загальна характеристика регіону.
2. Єгипет: країнознавча характеристика.
3. Лівія.
4. Алжир.

1. Загальна характеристика регіону. *Північна Африка (Магриб)* - субрегіон охоплює територію, загальна площа якої приблизно дорівнює 10 млн кв. км, на більшій частині якої розташована пустеля Сахара. Тут знаходяться найбільші по території держави Африки.

Магриб (араб. «там, де захід»; Арабський Захід) – середньовічна назва, яку присвоїли арабські географи та історики країнам, що знаходяться на захід від Єгипту. Цей субрегіон включає *Туніс, Алжир, Марокко, Лівію, Мавританію, Західну Сахару*. Якщо до великого Магрибу приєднати *Єгипет, Судан (країни Машируку; Арабського Сходу)*, то отримаємо велику магрибську дугу.

Країни Північної Африки належать до числа країн, що розвиваються

(виключення – Судан і Мавританія, що входять до числа найменш розвинутих країн світу).

Економіка Магрибу базується на видобутку корисних копалин — нафти (Алжир і Лівія), природного газу (вже сьогодні третину споживаного газу для Євросоюзу постачає трубопроводами по дну Середземного моря Алжир — 4-ий на планеті експортер цього енергоносія) та фосфатів (Марокко після окупації Західної Сахари володіє понад 70 % світових запасів фосфоритів і посідає 3-тє місце у світі за їхнім видобутком та 1-ше за експортом). Є також родовища заліза, вугілля, олова, молібдену, мармуру і граніту (арабські будівельники-каменярі вважаються одними з найбільш майстерних у світі).

В Єгипті, Лівії, Тунісі та Марокко активними темпами розвивається *туристичний сектор економіки*.

Значна частина населення регіону здавна займається землеробством, яке все ще залежить від примх погоди, тому оброблювані землі зосереджені на середземноморському узбережжі. На поливних родючих землях збирають по три врожаї на рік, проте й це не достатньо допомагає, щоб прогодувати швидко зростаюче населення Магрибу. Усе ж бавовник, цитрусові, фініки, а також ранні овочі експортуються північноафриканськими країнами до Європи.

У лютому 1989 р. керівництво Алжиру, Марокко, Тунісу, Лівії та Мавританії підписали договір про створення нової регіональної політико-адміністративної організації Союзу Арабського Магрибу (САМ). З точки зору економічної інтеграції договір передбачав створення зони вільної торгівлі, потім митного союзу. Однак, всередині самого союзу виникли розбіжності в політичних питаннях, та й взагалі, для країн Африки є характерними численні проблеми в усіх сферах життя.

За участю зарубіжних компаній, у країнах Північної Африки активно розвивається промисловість.

Культура країн Магрибу є химерним переплетенням

давньоєгипетської, античної (середземноморської) й ісламської цивілізацій.

Після Другої світової війни в регіоні розпочався розпад колоніальної системи, яка створювалася західноєвропейськими країнами (Франція, Велика Британія, Італія, Іспанія). У країнах прискореними темпами розвивалася економіка, зростала чисельність інтелігенції. Активізувалося політичне життя.

На початку 1950-х рр. в Північній Африці розгорнувся *національно-визвольний рух*. Унаслідок цього вже у 1951 р. була проголошена незалежність Лівії. У 1952 р. в Єгипті вибухнуло повстання «вільних офіцерів», у результаті якого вже наступного року він був проголошений республікою і Велика Британія втратила тут свої панівні позиції. Протягом 50-х рр. ще низка країн здобула незалежність (Марокко, Туніс і Судан у 1956 р.).

Особливо настійливо намагалася зберегти за собою Алжир Франція. У 1954 р. в Алжирі народ піднявся проти колонізаторів. Визвольна війна тривала довго. Лише у березні 1962 р. французи підписали угоду про припинення військових дій і після референдуму визнали незалежність Алжиру. Визволення країни призвело до повного розпаду всієї Французької колоніальної імперії.

Дуже складне становище склалося в Західній Сахарі. Ця країна до 1976 р. керувалася Іспанією, але після відходу іспанців територія Західної Сахари була захоплена Марокко. Але населення Західної Сахари вимагало незалежності. Почалися бойові дії, справжня партизанська війна проти марокканців. У 1991 році було прийнято угоду про припинення вогню. Однак країна до сих пір не отримала незалежності і війна в будь-який момент може спалахнути знову.

Після деколонізації всі країни, крім королівства Марокко, стали республіками з сильною президентською владою, пережили ряд революцій та державних переворотів, захопленням т. зв. «соціалістичною орієнтацією».

2. Єгипет: країнознавча характеристика. *Найпотужнішою країною регіону є Єгипет* (офіційна назва – Арабська Республіка Єгипет (АРЄ). Столиця – Каїр, найбільший промисловий центр країни. Площа – близько 1 млн км² (29-те місце у світі). Населення – понад 79 млн. осіб (2012). Державна мова – арабська. Розмовляють єгиптяни на її єгипетському діалекті. У містах поширені англійська та французька мови, якою спілкуються навіть малограмотні торговці. Населення деяких оазисів на заході країни розмовляє берберською мовою. Грошова одиниця – єгипетський фунт.

Єгипет займає північно-східну частину Африки. Знаходячись між Африкою, Азією та Середземномор'ям Європи, він має в цілому дуже сприятливе географічне положення.

Єгипет — одна з найдавніших держав світу. Він пережив періоди розквіту, завоювань Римською та Османською імперіями. Як провінція останньої він проіснував до 1914 р. Після цього був завойований французами та британцями. Офіційно незалежною державою Єгипет став у 1922 р. З 1953 р., після ліквідації монархічного ладу, став республікою.

За кількістю населення Єгипет належить до найбільших держав Африки. Населення швидко зростає. Середньорічний приріст населення країни – 20 осіб на 1000 жителів. *Національний склад* Єгипту досить однорідний: араби-єгиптяни складають 98 %, решта – бедуїни, бербери, нубійці, греки.

Більшість єгиптян сповідують іслам сунітського напрямку. Близько 10 % населення складають християни (копти) – це нащадки стародавніх єгиптян.

Міське населення становить понад 45%. Крім столиці до міст-мільйонерів належать Александрія (понад 3,5 млн осіб) та Ель-Гіза (2,5 млн).

Сучасний Єгипет – це не тільки традиційне сільське господарство, але й нафтові свердловини, металургійні заводи, хімічні комбінати та електростанції. Промисловість дає більше ніж третину національного доходу

країни, удвічі більше за С/Г.

Основними сільськогосподарськими культурами є бавовник, рис, пшениця, кукурудза, цибуля, часник та цукрова тростина. Постійно розширюються площі зрошуваних земель. Тваринництво відіграє допоміжну роль у зв'язку з обмеженою кормовою базою. Розводять велику рогату худобу, овець, кіз, верблюдів, віслюків. Розвивається птахівництво.

2. Лівія. 21 листопада 1949 р. Генеральна асамблея ООН ухвалила рішення про надання незалежності Лівії шляхом об'єднання трьох частин колишньої колонії – Кіренаїки з Тріполітанією та Феццаном. Через рік із представників усіх трьох частин було скликано Установчі збори, що вирішили проголосити об'єднану країну федеративною монархією. Королем став емір Мухаммед Ідріс ас-Сенусі (1890 - 1983). 24 грудня 1951 р. він задекларував створення нової держави — *Об'єднаного Лівійського королівства*.

Не маючи на той момент розвіданих корисних копалин, Лівія, подібно до Йорданії, змушена була зберігати тісний союз із Великою Британією й дозволити розміщення на своїй території її військових баз. Взамін Лондон погодився фінансово субсидувати новостворену країну. Згодом угоду про будівництво військових баз з Лівією вклали й США, а з відкриттям нафтових родовищ на початку 1960-х років (за їхнім обсягом Лівія посідає перше місце в Африці) майже 3/4 території країни на вкрай пільгових умовах було віддано під концесії ТНК. Потік нафтодоларів сприяв зміцненню позиції конституційної монархії й допомагав вирішувати численні соціальні проблеми. Проте на теренах країни, що багатіла, визрівала змова, що привела до створення підпільної організації «Вільні офіцери» в 1963 р.

Військовий переворот, здійснений 1 вересня 1969 р. групою молодих офіцерів на чолі з Муамаром Каддафі (1942), виявився несподіваним для короля, який перебував на лікуванні в Туреччині. Коли Ідріс I зрозумів, що монархія впала, він відрікся від престолу, емігрував до Єгипту й оголосив, що вважає себе звичайним лівійським громадянином. А М. Каддафі,

очоливши Раду революційного командування (РРК), приступив до здійснення радикальних реформ, керуючись при цьому власними уявленнями про народне благо. Свої позиції лівійський лідер виклав у 1976 - 1979 рр. у «Зеленій книзі», де намагався переконати співгромадян у тому, що ідеї соціалізму закладені в ісламі й діють через систему прямої народної демократії — *джамахірії* (дослівно — «влада мас»).

У рамках офіційного курсу на побудову в країні «дійсно соціалістичного суспільства», що спирається на ісламські цінності, з Лівії були виведені іноземні військові бази й здійснена низка реформ:

- націоналізовані нафтова промисловість, іноземні банки й компанії;
- підвищено мінімальні зарплати;
- запроваджені безплатна освіта й медичне обслуговування;
- обмежена приватна власність на нерухомість;
- значна частка внутрішньої й зовнішньої торгівлі перейшла до рук держави.

Зовнішня і внутрішня політика країни була підпорядкована амбіціям Каддафі, якого США звинуватили у терористичній діяльності.

2011 року, водночас із подіями «Арабської весни», у Лівії відбулись масові протести проти режиму Каддафі, які переросли в громадянську війну. Режим було повалено. 9 серпня 2012 року Національна перехідна рада офіційно передала владу парламенту країни – Загальному національному конгресу.

3. Алжир. За договором 1962 р. Країна здобула незалежність. Однак водночас він погодився на трирічний перехідний період, упродовж якого Франція могла зберігати на його території свій військовий контингент, а колоністи отримували подвійне громадянство з правом подальшого вибору між французьким та алжирським. Французи повинні були профінансувати відбудову країни й спільну розробку нафтових родовищ у Сахарі.

Сьогодні Алжир – *найбільша за територією країна Північної Африки* з населення 37,1 млн. осіб (2012). Столиця – м. Алжир.

Населення Алжиру – алжирці, що складають 99 %, араби і близькі їм за

культурою бербери. *Релігія* – 99% населення мусульмани-сунніти.

У західній і центральній частинах Північного Алжиру переважає осіле населення, а на іншій території розселені напівкочівники та кочівники-скотарі. Останнім часом усе більше алжирців переходить до осілого життя та починає займатися землеробством, багато хто переїжджає до міста або в райони, де ведеться видобуток корисних копалин. Міське населення складає 58 %. У містах гостро стоїть проблема безробіття, з чим пов'язаний зокрема масовий виїзд алжирців у пошуках роботи за кордон (в основному до Франції).

Державна мова – арабська. Але дотепер всюди вживається французька мова. Велика частина корінного населення говорить на алжирському діалекті арабської мови (81,5 %). Діалекти берберської мови, якими говорять 17,9 % населення, збереглися переважно серед берберського населення гірських районів країни і деяких оазисів Алжирської Сахари.

Алжирська Народна Демократична Республіка з перших днів свого існування стала на шлях радикальних реформ. Було здійснено досить радикальну аграрну реформу, в ході якої селяни за незначний викуп і при умові вступу в кооператив отримували конфісковану землю колоністів і поміщиків. Націоналізація нафтових і газових родовищ певною мірою стабілізувала економіку країни. У відносно короткий термін були створені основи сучасної важкої промисловості.

Алжир – президентська республіка. Глава держави – *президент*, що обирається на 5 років загальним прямим і таємним голосуванням. Він є головнокомандувачем армії та міністром оборони, призначає прем'єр-міністра, затверджує склад уряду. Законодавча влада в Алжирі належить двопалатному парламенту.

Тема 14. Країни Австралії та Океанії.

План

1. Загальна характеристика регіону.

2. Особливості економічного розвитку країн регіону.
2. Державно-політичний устрій Австралії й Нової Зеландії.
3. Федеративні штати Мікронезії.

1. Загальна характеристика регіону. *Австралія та Океанія* – найвіддаленіший від інших материків Землі регіон. Материк Австралія розташований у Південній півкулі. Це найбільш сухий і малозаселений материк.

Під назвою *Океанія* прийнято об'єднувати сукупність островів у центральній і південно-західній частинах Тихого океану між Австралією, Малайським архіпелагом на заході та широкою лінією океану на північному сході. *Малайський архіпелаг* — найбільший у світі архіпелаг, розташований між Південно-Східною Азією (півостровом Індокитай) та Австралією. Складається з приблизно 20 тис. островів, де розташовані такі країни як Індонезія, Філіппіни, Сінгапур, Бруней, малайські штати Саравак, Сабах і федеральна територія Лабуан, Східний Тимор та більша частина Папуа-Нової Гвінеї.

За іншим розмежуванням до Океанії зараховують й Австралію – найменший материк Землі, що займає 90 % поверхні суші Океанії. Найбільшими островами Океанії є о. Північний і о. Південний, що являють собою острови Нової Зеландії.

Океанія за етнографічним принципом поділяється на:

Меланезію (Нова Гвінея, Нова Каледонія, Соломонові о-ви, архіпелаг Бісмарка, Нові Гібриди (Вануату), Фіджі;

Мікронезію (Маріанські, Каролінські, Маршаллові, Гілберта, Банаба, Науру);

Полінезію (Гавайські, Маркізькі, Туамоту, Тонга, Самоа, Товариства, Лайн).

Ряд островних держав регіону проголосили свою незалежність: Західне Самоа (1962); Науру (1968); Королівство Тонга (1970); Фіджі (1970); Папуа-Нова Гвінея (1975); Тувалу (1978); Соломонові о-ви (1978); Кірибаті (1979); Вануату (1980).

Частина островів Океанії є заморськими територіями Франції, США,

Великої Британії. Таким чином, усі острови Океанії підпадають під вплив впливових держава.

Населення Океанії (без Нової Зеландії) складає близько 9 млн осіб. Етнічні групи:

Меланезія: дві етнічні групи: *меланезійці та папуаси*, що відрізняються від інших острів'ян темною шкірою та кучерявим волоссям.

Мікронезія: *мікронезійці*, у зовнішньому вигляді яких представлені риси австралоїдної та негроїдної (відносно темний колір шкіри, а волосся може бути хвилястим, прямим або кучерявим).

Полінезія: *полінезійці*, що мають світло-коричневий колір шкіри та хвилясте волосся.

Особливості політичного розвитку Океанії:

- за формою правління практично всі океанічні держави є республіками, за виключенням Тонга, де зберігається монархічна форма правління;
- більшість океанічних держав успадкували британську модель законодавчої влади (на Фіджі і в Палау діють двопалатні парламенти, інші законодавчі органи Океанії – однопалатні);
- партійна система досить нестійка (в Науру і Тувалу партій взагалі немає; на Карибаті і Фіджі склалася двопартійна система влади; в інших державах зберігається багатопартійна система);
- за формою політично-територіального устрою майже всі держави Океанії – унітарні. Єдиною федеративною державою регіону є Мікронезія;
- в сучасній Океанії набувають популярності ідеї регіональної інтеграції. В 1971 р. створено Форум тихоокеанських держав зі штаб-квартирою в м. Сува (Фіджі), що сьогодні об'єднує практично всі території регіону. Одне зі спірних питань, що й сьогодні залишається відкритим, було питання введення спільної валюти в регіоні. Форум займається питаннями безпеки, економічної співпраці, соціального забезпечення.

Поряд із тим, сучасна Океанія стикається з цілим рядом проблем,

зокрема:

- збереження сепаратистських та антиурядових рухів та територіальних претензій;
- не диференційованість національних економік та їх залежність від імпорту енергоносіїв;
- швидкий ріст чисельності населення та неконтрольована міграція;
- постійні природні катаклізми (підводні землетруси, цунамі);
- глобальне потепління тощо.

2. Особливості соціально-економічного розвитку країн регіону.

Країни регіону поєднує колоніальне минуле. Австралія, Нова Зеландія та низка островів тривалий час належали Великій Британії. Першими колоністами Австралії були каторжники, заслання яких припинилося в 1859 р. Першим європейським поселенням на континенті, що було колонією засланих каторжан, і з якого веде свій початок історія країни – м. Сідней (1788). Сьогодні це найбільший міжнародний торговельний і культурний центр Австралії. Відкриття в 1881 р. родовищ золота підсилило наплив вільних переселенців. Досить скоро австралійські колонії перетворилися на вівчарські та цукрові ферми, зернові господарства та добувні кар'єри Великої Британії.

Ізольованість Австралії від інших частин світу й економічних центрів, віддаленість від головних морських шляхів тривалий час гальмували економічний розвиток країни. Для сучасної Австралії характерна парадоксальна ситуація:

- з одного боку, країна належить до найрозвиненіших в економічному плані з ВВП на одну особу в 39 900 дол., середньою тривалістю життя населення 80 років (6-те місце у світі) й 2-им місцем на планеті за Індексом розвитку людського потенціалу (згідно з доповіддю ООН 2010 р. (Нова Зеландія – на 3-му). У країні розвинуті хімічна, електротехнічна й металургійна галузі промисловості, автомобілебудування. За виробництвом електроенергії на одну особу вона посідає провідне місце у світі;

- з іншого боку, Австралія зберегла деякі ознаки країн, що розвиваються: сировина (кам'яне вугілля, золото, глинозем, залізна руда, цинк, мідь, нікель, уран, алмази тощо) становить головну статтю її експорту (у 2009 р. – 154,8 млрд дол.), продукція обробної промисловості не витримує конкуренції з відповідними товарами ЄС, США та Японії, а в найголовніших галузях панує іноземний капітал.

Сьогодні Австралія посідає провідні позиції у світі за експортом вовни, баранини, пшениці, яловичини, молочних продуктів, цукру-сирця, меду.

У сфері обслуговування зайнята більша частина активного населення країни. Вона представлена банківською системою, освітніми та медичними послугами, кіно- й телеіндустрією, туризмом.

Населення: понад 80 % населення країни складають *англо-австралійці* (нащадки іммігрантів із Великої Британії та Ірландії); проживають також італійці, греки, слов'яни, вихідці з Азії (*близько 150 національностей*).

Корінні жителі материка – *австралійські аборигени*, разом із метисами складають приблизно 3 % населення країни. Тривалий час корінне населення Австралії жило в резерваціях і лише в 1967 р. визнане громадянами країни та одержало демократичні права вільних громадян.

Австралія вважається однією з найурбанізованіших країн світу. 92 % австралійців проживають у містах або їхніх передмістях.

Офіційна мова – англійська, але з особливими місцевими зворотами та вимовою.

Перше британське поселення *Нової Зеландії* (268,68 тис. кв. км; 4,252 млн осіб) – Веллінгтон – засноване в 1839 р. на Північному острові, а з 1865 р. – *столиця країни*. Новій колонії була відведена роль сільськогосподарського придатка Британії, тому в Новій Зеландії, як і в Австралії, розвивалися традиційні галузі англійського господарства: вівчарство й розведення великої рогатої худоби. На сьогодні країна контролює 25 % світового ринку молочної продукції, до того ж щороку в країні виробляється більше 1 млн т м'яса й більше 200 тис. т шерсті.

Корінне населення – *маорі*, що налічувало 200 тис. осіб, чинило жорсткий опір у боротьбі з колоністами за землю. Але, на відміну від аборигенів Австралії, ставлення до маорі в далекому Лондоні було досить прихильним. 6 лютого (національне свято в сучасній Новій Зеландії) 1840 р. відповідно до договору Вайтангі (від назви річки, на березі якої він був укладений), вожді маорі поступалися своїми правами й повноваженнями британській короні, а натомість отримали підтвердження прав власності на свої землі, ліси та рибальські угіддя, а також права та привілеї підданих. Це давало маорі міцну юридичну базу для опротестування незаконних захоплень земель, що трапляються й нині, а в 1867 р. маорі отримали парламентську квоту.

Наприкінці XX – на початку XXI ст. новозеландці європейського походження становили 56,8 % населення, маорі – 7,4 %, нащадки переселенців з інших тихоокеанських островів – 4,6 %, азійці – 8 %. Нова Зеландія стала країною співіснування різних культур, де практично немає расової дискримінації. Офіційними мовами – англійська і маорі. З 2006 р. мова глухонімих (New Zealand Sign Language) отримала статус третьої державної мови.

Більшість населення – протестанти, що належить до англіканської (13,8 %), римо-католицької (12,6), пресвітеріанської (10) й методистської (3 %) церков.

Нова Зеландія – високо урбанізована країна, у містах проживає 86 % жителів. Нова Зеландія по праву може претендувати на роль першої держави загального добробуту. Початок її створенню поклав уряд лібералів у 1891 – 1912 рр., коли:

- вперше у світі отримали виборчі права жінки (1893);
- були впроваджені пенсії по старості;
- обов'язковий арбітражний розгляд трудових конфліктів, що дало змогу захистити слабкі на той час профспілки;
- для підтримки середніх і дрібних фермерів та стимулювання їхньої

діяльності також були ухвалені закони про примусовий викуп великих землеволодінь державою й подальший продаж землі дрібним землеробам;

Через століття новозеландський уряд започаткував програму корінної реконструкції економіки, спрямовану на звільнення від концесійної залежності від Британії й побудову індустріалізованого та ринкового господарства, здатного до світової конкуренції. Держава позбулася практики опіки колективних угод із заробітної плати, державні підприємства були приватизовані чи перетворені на корпорації, фінансовий сектор звільнений від урядового регулювання, а ринки національних виробників стали відкритими для конкуренції.

Нині Нова Зеландія є індустріально-аграрною країною, де 4,7 % населення зайнято в сільському господарстві, 24,3 – у промисловості (харчова, лісова, целюлозно-паперова, машинобудівна, хімічна й текстильна), 71 % – у сфері обслуговування. Внаслідок здійснених заходів ринково-монетарного характеру відбулося стабільне зростання основних економічних показників, зокрема ВВП на одну особу (27 300 дол. на 2009 р.) наближається до рівня провідних західноєвропейських країн. Нова Зеландія посідає одне з чільних місць у світі за обсягом зовнішньої торгівлі на одну особу, прибутки від експорту (25,35 млрд дол. у 2009 р.) становлять близько 25 % ВВП країни.

Тривалий час економіка країни ґрунтувалася на високорозвиненому сільському господарстві, однак останнім часом досягнуто значних успіхів у розвитку промислового потенціалу. У країні видобувають вугілля, природний газ, рудну сировину, розробляють родовища нафти.

Найважливішими галузями промисловості є: харчова (насамперед м'ясна і молочна), целюлозно-паперова й деревообробна, легка (килими, переробка вовни, шкіри, виробництво текстилю). Швидкими темпами розвивається хімічна промисловість (пластмаса, побутова хімія), машинобудування (електротехніка, електроніка, транспортне обладнання).

Сільське господарство дає 8 % національного продукту, і його роль в економіці країни постійно зменшується. Провідне місце посідає

тваринництво, що забезпечує до 4/5 сільськогосподарської продукції.

Значне місце в економіці також посідає лісництво й рибальство.

Особливого значення набуває туризм.

3. Державно-політичний устрій Австралії й Нової Зеландії.

Державний лад Австралії визначений конституцією, що набула чинності з січня 1901 р. і засвідчила об'єднання шести британських колоній (Новий Південний Уельс, Тасманія, Західна Австралія, Південна Австралія, Вікторія і Квінсленд) в Австралійський Союз. Столицею країни до травня 1927 р. було м. Мельбурн, потім її перенесли до Канберри. Конституція Австралії введена актом британського парламенту, але її проект був розроблений національним конвентом за участю представників колоній і затверджувався на референдумі.

Нова Зеландія не має писаної конституції, а неписану становлять законодавчі акти, конституційні угоди й прецеденти. Статус домініону вона отримала 26 вересня 1907 р. *Домініон* — форма політичної системи, що існувала всередині Британської імперії, і була проміжною формою між самоврядною колонією і суверенною державою, але з плином часу розвивалася до останньої. Першим британським домініоном була Канада, яка отримала такий статус у 1867. Потім з'явилися Австралія (1901), Нова Зеландія (1907), Ньюфаундленд (1907), Південно-Африканський Союз (1910) і Ірландська Вільна держава (1922). Статус домініону означав вищу ступінь автономії, яку могла досягти британська заморська територія. Вони були створені на теренах, де населення переважно має походження від європейських поселенців, особливо (але не виключно) британців. У принципі, домініони мали повну свободу вирішувати свої власні справи у всіх областях, за винятком оборони і зовнішньої політики. У той же час, проте, законодавство не могло суперечити закону, який приймався парламентом в Лондоні. З прийняттям британським парламентом 11 грудня 1931 р. акта про Вестмінстерський статут Австралія й Нова Зеландія одержали незалежність від метрополії й стали членами Британської

Співдружності націй (сьогодні Співдружність). Повного суверенітету обидві країни набули з ратифікацією їхніми парламентами зазначеного статуту: Австралія – 9 жовтня 1942 р., Нова Зеландія – 25 листопада 1947 р.

Отже, Австралія й Нова Зеландія є *парламентарними монархіями*, главою яких номінально залишається британський монарх. Він здійснює свою владу через призначеного за поданням уряду на 5 років генерал-губернатора. Формально генерал-губернатор наділений широкими повноваженнями, включно з правом розпуску Палати представників та призначення на державні посади, але може здійснювати їх лише «за порадою уряду».

Крім того, генерал-губернатор Австралії очолює підконтрольну парламенту Федеральну виконавчу раду в складі двох чи більше міністрів та інших осіб, призначених ним. Однак на практиці виконавчу владу здійснює кабінет, який засідає під головуванням прем'єр-міністра й без участі генерал-губернатора. Уряд формується з представників партії (коаліції партій), що здобула більшість у парламенті; його роль із моменту утворення Австралії неухильно зростає. Саме уряд визначає головні напрями державної політики, використовує надане йому парламентом право на видання законодавчих актів, наділений квазісудовими функціями. Він несе колективну відповідальність перед нижньою палатою Федерального парламенту – *Палатою представників* із 150 депутатів, які обираються на 3 роки за пропорційною системою з преференціями; вона також застосовується при виборах до нижніх палат усіх штатів, за винятком Тасманії.

До складу верхньої палати – *Сенату* входять 76 парламентаріїв (по 12 від кожного із шести штатів і по 2 від територій – Північної й Австралійської столичної), що також обираються за пропорційною системою (прохідний поріг становить 1/7 від облікового складу виборців) на 6 років з ротацією половини корпусу кожні 3 роки. Повноваження палат, практично, однакові, за винятком сфери фінансового законодавства, – Сенат позбавлений права вносити поправки до фінансових законопроектів. Цікаво, що Австралія стала

не лише однією з перших країн світу, де було впроваджено загальне виборче право (1902 р.), а й батьківщиною так званого австралійського бюлетеня, який містить імена всіх кандидатів на виборні посади й сприяє у такий спосіб забезпеченню таємниці голосування. До обмеженої компетенції місцевих органів входять лише питання охорони здоров'я, шкільного навчання й шляхового господарства.

Ліберальна й Національна партії є провідними політичними силами країни, із середини 1970-х рр. втілюють на міжнародній арені *доктрину «Австралія – середня держава»*, що передбачає першочергове забезпечення національних інтересів.

Державний лад Нової Зеландії подібний до австралійського з урахуванням відмінностей, зумовлених унітарним характером державного устрою острівної країни, що поділена на 16 регіонів і 1 територію. З огляду на це в Новій Зеландії генерал-губернатор формально очолює Виконавчу раду у складі прем'єр-міністра й міністрів, яка відповідальна перед однопалатним парламентом – Палатою представників (121 особа, з них 7 – маорійці). Право законодавчої ініціативи юридично належить депутатам, але фактично переважна більшість законопроектів походить з уряду.

4. Федеративні Штати Мікронезії.

Федеративні Штати Мікронезії (федерація 607 тихоокеанських островів). Мікронезія – федеративна держава, що складається із 4-х штатів: Понпеї, Яп, Чуук, Косрае, що мають назви від найбільших островів держави. Предки мікронезійців, ймовірно, із Зондських і Філіппінських о-ів, а також Вануату. У XVI – XVII ст. острови були відкриті європейцями, першими побували португальці й іспанські, які з'явилися тут у пошуках золота і прянощів. Через півтора століття на архіпелаг стали проникати англійські й німецькі торговці, які використовували працю острів'ян на будівництві доріг та на плантаціях кокосової пальми, тим самим, викликаючи незадоволення жителів.

Восени 1914 р., після початку Першої світової війни, Мікронезія була

окупована японськими військами. Пізніше Японія отримала мандат Ліги Націй на управління цією територією. Політика влади була спрямована на те, щоб мікронезійці втратили свої традиції й національну самосвідомість.

Поразка Японії у Другій світовій війні призвела до того, що в 1947 р. острови стали підопічною територією ООН, керованою США. У 1978 р. у країні пройшов референдум, за рішенням якого утворилися Федеративні Штати Мікронезії. У 1990 р. ФШМ офіційно стали незалежною державою, зберігаючи статус «вільно асоційованої» з США держави. Цей статус означає, що ФШМ мають повний суверенітет за виключенням питань оборони, що залишаються прерогативою США.

Населення станом на 2009 р. складало 108 тис. осіб. Переважно – мікронезійці, сформувані в результаті змішання представників австралоїдної та монголоїдної рас.

У країні висока народжуваність, що сягає 25 осіб на тисячу жителів, і дуже низька смертність – 5 осіб на тисячу жителів. Проте населення країни трохи зменшується через від’ємне сальдо міграції, що складає 21 особу на 1000 жителів. *Сальдо міграції* — різниця числа осіб, які прибули на будь-яку територію, і числа осіб, які вибули звідти за один і той же проміжок часу. Причини:

- непросте економічне становище;
- досить високий рівень безробіття;
- обмежені можливості у здобутті вищої освіти.

Договір про «вільну асоціацію» зі США дозволяє громадянам країни вільно обирати місце проживання у межах США.

Населення ФШМ сповідує християнство, католиками себе вважають 50 % острів’ян, протестантами – 47 %. Близько 1 % населення залишаються прибічниками місцевих традиційних вірувань.

Офіційна мова ФШМ – англійська, вона є мовою міжетнічного спілкування.

У містах проживає 29 % мікронезійців. Столиця держави – Палікір –

розташована на о. Понпеї. Тривалий час тут проживало дуже мало жителів, але після того, як уряд США фінансував проектування й будівництво столиці, населення міста зросло. Тут засідає уряд і Національний конгрес держави, розташовані сучасний аеропорт і морський порт.

Основа економіки Мікронезії – сільське господарство і рибальство. На островах обробляють кокосову пальму, банани, батат, маніок, ямс, таро, цукрову тростину, овочі. Останнім часом збільшилися площі під цитрусові та тропічні дерева; зростає значення вирощування чорного перцю. Тваринництво відіграє другорядну роль.

У промисловості найбільше значення має переробка риби і сільськогосподарської сировини (копри, кокосової олії, борошна), а також виробництво будівельних матеріалів. Зберігає своє значення кустарне виготовлення сувенірів із деревини й морських черепашок.

Бюджет ФШМ значною мірою залежить від американських дотацій. Американські інвестиції залучаються й на створення туристичної інфраструктури, орієнтованої на японських, південнокорейських та австралійських туристів.

За формою правління Федеративні Штати Мікронезії – республіка особливого типу, «вільно асоційована» зі США держава, де діє конституція від 10 травня 1979 р. із певними змінами.

Глава держави – президент, якого разом із віце-президентом обирає парламент із числа сенаторів строком на 4 роки. Законодавчий орган – Конгрес ФШМ (однопалатний парламент), що складається з 14 членів. 4 з них обираються в кожному з 4 штатів строком на 4 роки, а 10 – на 2 роки. Кожний з чотирьох штатів ФШМ має свою конституцію, губернатора і законодавчий орган. Виконавча влада здійснюється президентом і урядом.

У державі відсутні власні збройні сили. Відповідно до договору військовий захист країни забезпечують США.

2. Плани семінарських занять (для змішаної форми навчання)

Семінар 1. Країнознавство та регіоналістика як навчально-наукова дисципліна.

План

1. Поняття, предмет, об'єкт, завдання країнознавства.
2. Ранні уявлення про країнознавство.
3. Провідні наукові школи країнознавства та регіоналістики.
4. Теорії та концепції держав.

Література:

1. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 11-20.
3. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія. 10 клас. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf
4. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 13-30; 41-49, 89-102.
5. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 4-15; 17-27.
6. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
7. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.

8. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.
9. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 10-16, 28-31, 32.

Семінар 2. Методи та функції країнознавства.

План

1. Методи, закономірності і принципи країнознавчих досліджень.
2. Функції країнознавства та регіоналістики.
3. Джерельна база країнознавчих знань.
4. Класифікація методів країнознавчих та регіональних досліджень.

Література:

1. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 11-20.
3. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія. 10 клас. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf
4. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 13-30; 41-49, 89-102.
5. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 4-15; 17-27.
6. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації

навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.

7. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.

8. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.

9. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 10-16, 28-31, 32.

Семінар 3

Політична карта світу та основні етапи її формування.

План

1. Політична карта світу, її основні об'єкти (територія, країна, держава).
2. Форми правління та адміністративно-територіального устрою держав.
3. Політико-територіальні утворення з різним міжнародним правовим статусом.
4. Етапи формування та характеристики політичної карти світу: стародавній, середньовічний, новий, новітній .
5. Сучасна політична карта світу як динамічна модель.

Література:

1. Жук П. Етнополітична карта світу ХХІ століття: Методичний і предметний коментарії / П. Жук, Н. Мазур, Р. Солосонюк, Р. Турчак. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 240 с.

2. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.

3. Кобернік С.Г. Географія. 10 клас / С.Г. Кобернік, Р.Р.Коваленко. – Харків, 2010.

Режим доступу:
http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf

4. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 47-202.
5. Економічна і соціальна географія світу: навч. посіб. / за ред.. С.П.Кузика. – Л., 2001.
7. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу / П.О.Масляк. – К., 2008.
8. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 31-125, 135-154.
9. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
10. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.
11. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.
12. Трохимчук С.В. Політична географія світу з основами геополітики / С.В.Трохимчук. – Львів, 1997. – 100 с.

Семінар 4

Міжнародні організації. Геополітика і геостратегія

План

1. Міжнародні організації (глобальні, регіональні, субрегіональні).
2. Геополітика, її чинники.
3. Геостратегія. Геостратегічні настанови держав на міжнародній арені.
4. Основні тенденції розвитку міжнародних відносин та їх вплив на трансформацію політичної карти.

Література:

1. Жук П. Етнополітична карта світу ХХІ століття: Методичний і предметний коментарії / П. Жук, Н. Мазур, Р. Солосонюк, Р. Турчак. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 240 с.
2. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
3. Кобернік С.Г. Географія. 10 клас / С.Г. Кобернік, Р.Р.Коваленко. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf
4. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 47-202.
5. Економічна і соціальна географія світу: навч. посіб. / за ред.. С.П.Кузика. – Л., 2001.
7. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу / П.О.Масляк. – К., 2008.
8. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 31-125, 135-154.
9. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
10. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.
11. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.
12. Трохимчук С.В. Політична географія світу з основами геополітики / С.В.Трохимчук. – Львів, 1997. – 100 с.

Семінар 5

Карти народонаселення

План

1. Соціально-економічна карта світу (соціальний склад, трудові ресурси, зайнятість населення).
2. Демографічна карта світу.
3. Карти розміщення і розселення.
4. Етнографо-антропологічні та етнолінгвістичні карти.
5. Релігійна карта світу. Релігійно-конфесійний склад населення та його динаміка.

Література:

1. Жук П. Етнополітична карта світу XXI століття: Методичний і предметний коментарії / П. Жук, Н. Мазур, Р. Солосонюк, Р. Турчак. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 240 с.
2. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
3. Кобернік С.Г. Географія. 10 клас / С.Г. Кобернік, Р.Р.Коваленко. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf
4. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 47-202.
5. Економічна і соціальна географія світу: навч. посіб. / за ред.. С.П.Кузика. – Л., 2001.
7. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу / П.О.Масляк. – К., 2008.
8. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 31-125, 135-154.

9. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
10. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.
11. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.
12. Трохимчук С.В. Політична географія світу з основами геополітики / С.В.Трохимчук. – Львів, 1997. – 100 с.

Семінар 6

Географічне положення та територія держави

План

1. Географічне положення держави.
2. Політико-географічне положення країн.
3. Територія держави, її особливості.
4. Державний простір, його складові.

Література:

1. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 11-20.
3. Кoberнік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія. 10 клас. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf
4. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 13-30; 41-49, 89-102.

5. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 4-15; 17-27.
6. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
7. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.
8. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.
9. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 10-16, 28-31, 32.

Семінар 7

Кордони та внутрішній поділ країн

План

- 1 Кордони держави. Демілітаризація та демаркація.
2. Класифікація кордонів, їх функції.
3. Внутрішній поділ країн: адміністративно-територіальний устрій.
4. Столиця держави, її функції.
5. Значення сусідського положення, сучасне транскордонне співробітництво.

Література:

1. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн.

– К.: Знання, 2012. – С. 11-20.

3. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія. 10 клас. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf

4. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 13-30; 41-49, 89-102.

5. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 4-15; 17-27.

6. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.

7. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.

8. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.

9. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 10-16, 28-31, 32.

Семінар 8

Типологія та класифікація країн світу.

План

1. Сутність і засади класифікації та типології країн світу. Загальноприйняті типології і класифікації країн світу.
2. Соціально-економічний чинник типології країн світу.
3. Класифікація країн за розмірами території та чисельністю населення.
4. Типологія країн за географічним положенням.
5. Типологія країн за формою державного правління та політичним режимом.

6. Типологія країн за ідеологічною орієнтацією.
7. Класифікація країн світу за рівнем розвитку науки і техніки.

Література:

1. Жук П. Етнополітична карта світу XXI століття: Методичний і предметний коментарії / П. Жук, Н. Мазур, Р. Солосонюк, Р. Турчак. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 240 с.
2. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
3. Кобернік С.Г. Географія. 10 клас / С.Г. Кобернік, Р.Р.Коваленко. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf
4. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 47-202.
5. Економічна і соціальна географія світу: навч. посіб. / за ред.. С.П.Кузика. – Л., 2001.
7. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу / П.О.Масляк. – К., 2008.
8. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 31-125, 135-154.
9. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
10. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.
11. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.

12. Трохимчук С.В. Політична географія світу з основами геополітики / С.В.Трохимчук. – Львів, 1997. – 100 с.

Семінар 9

Регіоналізація країн світу.

План

1. Поняття «район» та «регіон», їх основні відмінності. Види регіонів та критерії регіонування. Схеми регіоналізації країн світу.
2. Країнознавча характеристика країн Центрально-Західної, Північної та Південної, Центрально-Східної Європи.
3. Країнознавча характеристика країн Північної та Латинської Америки.
4. Країнознавча характеристика країн Південно-Західної, Південної, Південно-Східної та Східної Азії.
5. Країнознавча характеристика країн Тропічної, Південної та Північної Африки.
6. Країнознавча характеристика країн Австралії та Океанії.

Література:

1. Жук П. Етнополітична карта світу XXI століття: Методичний і предметний коментарії / П. Жук, Н. Мазур, Р. Солосонюк, Р. Турчак. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 240 с.
2. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
3. Кобернік С.Г. Географія. 10 клас / С.Г. Кобернік, Р.Р.Коваленко. – Харків, 2010. - Режим доступу: http://informatics.net.ua/pidruchnik/geography_kobernik.pdf
4. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк, М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 47-202.
5. Економічна і соціальна географія світу: навч. посіб. / за ред.. С.П.Кузика. – Л., 2001.

7. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу / П.О.Масляк. – К., 2008.
8. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 31-125, 135-154.
9. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
10. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник /В. В Каплінський. – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015 – 224 с.
11. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Географічне країнознавство». – Харків, 2014. – 20 с.
12. Трохимчук С.В. Політична географія світу з основами геополітики / С.В.Трохимчук. – Львів, 1997. – 100 с.

Семінар 10

Країни Центрально-Західної Європи

План

1. Велика Британія та Ірландія – англосаксонські країни Європи.
2. Німецькомовні федерації (Німеччина, Австрія, Швейцарія).
3. Франція: країнознавча характеристика.
4. Країни Бенілюксу: країнознавча характеристика.

Література:

1. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 156-185.
2. Теоретичні основи країнознавства: підручник / Н.А.Антонюк,

- М.П.Мальська, Ю.С.Занько, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2011. – С. 204-281.
3. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 109-120.
4. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 12-70.
5. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 113-117, 125-142, 157-165.

Семінар 11

Країни Північної та Південної Європи

План

1. Країни Північної Європи (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Фінляндія).
2. Романомовні держави: Італія, Іспанія, Португалія.
3. Республіка Мальта – мала європейська країна.
4. Греція: країнознавча характеристика.

Література:

1. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 252-330, 394-410, 442-498.
2. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 109-120.
3. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 71-96, 107-132.
4. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 143-156, 166-167, 180-198, 201-203.

Семінар 12

Країни Центрально-Східної Європи

План

1. Країни Центральної Європи: країнознавча характеристика.
2. Країни Східної Європи: країнознавча характеристика.
3. Балканські країни: країнознавча характеристика.
4. Країни Балтії: країнознавча характеристика.

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 152-202.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 199-249.
3. Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки: Навч. пос. для вузів / М.С. Дорошко – К.: Ніка-Центр: Ельга-Н, 2009.
4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.

Семінар 13

Країни Північної Америки

План

1. Сполучені Штати Америки: країнознавча характеристика.
2. Канада: країнознавча характеристика.
3. Мексика: країнознавча характеристика.

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко,

О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 373-440.

2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 377-436.

3. Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки: Навч. пос. для вузів / М.С. Дорошко – К.: Ніка-Центр: Ельга-Н, 2009.

4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.

5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.

Семінар 14

Країни Латинської Америки

План

1. Країни Карибського басейну (Куба; Коста-Рика, Гаїті, Панама, Ямайка, Гондурас, Нікарагуа, Беліз).
2. Країни Південної Америки (Бразилія, Аргентина, Перу, Болівія, Чілі, Колумбія, Венесуела).

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 373-440.

2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 377-436.

3. Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки: Навч. пос. для вузів / М.С. Дорошко – К.: Ніка-Центр: Ельга-Н, 2009.

4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.

5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.

Семінар 15

Країни Південно-Західної Азії

План

1. Туреччина, Кіпр: країнознавча характеристика.
2. Афганістан, Іран, Ірак: країнознавча характеристика.
3. Сирія, Ліван, Ізраїль: країнознавча характеристика.
4. Саудівська Аравія, Кувейт: країнознавча характеристика.
5. Об'єднані Арабські Емірати, Ємен: країнознавча характеристика.
6. Оман, Бахрейн: країнознавча характеристика.

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 203-257, 301-320; 373-440.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 251-295; 296-334.
3. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 331-366, 499-522; 274-305, 367-393.
4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.
6. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 178-194; 15-177.
7. Ігнат'єв П.М. Країнознавство. Країни Азії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Чернівці: Книги ХХІ, 2011.

Семінар 16

Країни Південної Азії

План

1. Індія, Пакистан: країнознавча характеристика.
2. Непал, Бутан: країнознавча характеристика.
3. Бангладеш, Шрі-Ланка: країнознавча характеристика.
4. Дрібні островні держави: країнознавча характеристика.

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 203-257, 301-320; 373-440.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 251-295; 296-334.
3. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 331-366, 499-522; 274-305, 367-393.
4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.
6. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 178-194; 15-177.
7. Ігнат'єв П.М. Країнознавство. Країни Азії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Чернівці: Книги ХХІ, 2011.

Семінар 17

Країни Південно-Східної та Східної Азії

План

1. В'єтнам, Лаос, Камбоджа: країнознавча характеристика.

2. Таїланд, М'янма, Бруней: країнознавча характеристика.
3. Малайзія, Сінгапур: країнознавча характеристика.
4. Індонезія, Філіппіни: країнознавча характеристика.
5. Японія: країнознавча характеристика.
6. КНР, Монголія: країнознавча характеристика.
7. КНДР, Республіка Корея: країнознавча характеристика.

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 203-257, 301-320; 373-440.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 251-295; 296-334.
3. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 331-366, 499-522; 274-305, 367-393.
4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.
6. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 178-194; 15-177.
7. Ігнат'єв П.М. Країнознавство. Країни Азії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Чернівці: Книги ХХІ, 2011.

Семінар 18

Країни Тропічної й Південної Африки

План

1. Країни Центральної Африки (Чад, Центральноафриканська республіка, Камерун, Демократична Республіка Конго (колишній Заїр), Ангола,

Екваторіальна Гвінея, Габон).

2. Країни Західної Африки (Нігерія, Малі, Нігер, Сенегал, Буркіна-Фасо, Гвінея, Гана, Кот-Д'Івуар, Сьєрра-Леоне, Того, Камерун, Габон, Ангола).

3. Країни Східної Африки (Мадагаскар, Ефіопія, Еритрея, Сомалі, Кенія, Уганда, Танзанія, Руанда, Бурунді).

4. Країни Південної Африки (Замбія, Зімбабве, Мозамбік, Мадагаскар, Малаві, Південно-Африканська Республіка, Ботсвана, Намібія, Лесото).

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 321-372.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 335-365.
3. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 233-256.
4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.

Семінар 19

Країни Північної Африки

План

1. Єгипет, Судан: країнознавча характеристика.
2. Лівія: країнознавча характеристика.
3. Туніс: країнознавча характеристика.
4. Алжир: країнознавча характеристика.
5. Марокко, Західна Сахара: країнознавча характеристика.

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – С. 321-372.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С. 335-365.
3. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007. – С. 233-256.
4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.

Семінар 20**Країни Австралії та Океанії****План**

1. Австралія: країнознавча характеристика.
2. Нова Зеландія: країнознавча характеристика.
3. Океанія: Меланезія (Нова Гвінея, Нова Каледонія, Соломонові о-ви, архіпелаг Бісмарка, Нові Гібриди (Вануату), Фіджі.
4. Океанія: Мікронезія (Маріанські, Каролінські, Маршаллові, Гілберта, Банаба, Науру).
5. Океанія: Полінезія (Гавайські, Маркізькі, Туамоту, Тонга, Самоа, Товариства, Лайн).

Література:

1. Довгань Г.Д. Країнознавство: Довідник / Г.Д.Довгань, А.Й.Сиротенко, О.Г.Стадник. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007.
2. Країнознавство: підручник / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін., [за ред. М.С.Дорошко]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012.

3. Масляк П.О. Країнознавство: підручник / П.О.Масляк. –К.: Знання, 2007.
4. Все про світ: країни, прапори, герби: Енцикл. довідник. – К., 2001.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Академія, 2005.

3. Завдання до самостійної роботи (для зішаної форми навчання)

Кредит 1

ІНДЗ 1

Питання та завдання:

1. Що вивчає країнознавство як наука?
2. Що є об'єктом та предметом вивчення країнознавства?
3. Перелічіть та охарактеризуйте наукові принципи країнознавства.

Творча робота 1

Завдання

По темам скласти презентацію (до кожної теми окремо)

Завдання: Розробити презентацію до уроку з теми «Країнознавство як навчально-наукова дисципліна».

Кредит 2

ІНДЗ 2

Питання та завдання:

1. Які категорії географічного положення виокремлюються у країнознавстві?
2. Що охоплює демографічна характеристика населення?
3. У чому полягає країнознавчий зміст расового складу населення?
4. Чим відрізняються поняття «мережа розселення» та «система розселення»?
5. Які етапи можна виділити у формуванні політичної карти світу? Розгляньте кожен з них (стисло).
6. Назвіть тенденції, що спостерігаються у формуванні політичної карти світу на початку ХХІ ст.(стисло).

Творча робота 2:

Завдання

По темам скласти презентацію (до кожної теми окремо)

Завдання: Розробити презентацію до уроку з теми «Політична карта світу та карти народонаселення».

Кредит 3**ІНДЗ 3****Питання та завдання:**

1. Що таке «держава» і чим вона відрізняється від «країни»?
2. Визначте поняття «територія держави» та перелічіть основні властивості території.
3. З якою метою здійснюється адміністративно-територіальний поділ країни?
4. Як різняться країни світу за розмірами території?
5. Які існують підходи до класифікації державних кордонів?

Творча робота № 3**Завдання**

По темам скласти презентацію (до кожної теми окремо)

Завдання: Розробити презентацію до уроку з теми «Просторово-територіальна організація держав світу».

Кредит 4**ІНДЗ 4****Питання та завдання:**

1. Що вкладається в поняття «класифікація», «типологія» країн світу?
2. Визначте поняття «монархія». Наведіть приклади.
3. Що таке «республіка»?
4. Чим відрізняються унітарні і федеративні держави?
5. Яка ознака для типології країн є основною?
6. Проаналізуйте групи країн за рівнем соціально-економічного розвитку

(стисло).

Творча робота № 4

Завдання.

По темам скласти презентацію (до кожної теми окремо).

Завдання: Розробити презентацію до уроку з теми «Типологія, класифікація, регіоналізація країн світу».

Кредит 5

ІНДЗ 5

Питання та завдання:

1. Охарактеризуйте адміністративно-територіальний поділ та державний устрій Великої Британії.
2. Проаналізуйте переваги та недоліки острівного положення Великобританії. Як вони впливають на економіку держави?
3. Визначте спільні риси німецькомовних федерацій.
4. Охарактеризуйте специфіку демократії в Австрійській Республіці.
5. Які чинники визначають місце Бельгії, Нідерландів та Люксембургу в економічному житті Євросоюзу?
6. Як вплинуло приєднання Іспанії та Португалії до європейських співтовариств на демократичні перетворення в цих країнах?
7. У чому полягають особливості міжнародно-політичного становища Ісландії?
8. Які особливості клімату Італії сприятливі для розвитку господарства цієї держави?
9. Назвіть мусульманські народи Європи. Які з них мають власну державність?
10. Охарактеризуйте становище католицької церкви в Польщі та її роль у політичному житті країни.
11. Охарактеризуйте систему стримувань і противаг, закладену в

конституційному устрої США?

12. Які особливості федеративного устрою Канади? Визначте роль інтегративних процесів у розвитку господарства Канади (стисло).

13. Що означає термін «Латинська Америка»? Проаналізуйте регіональні особливості формування латиноамериканських націй.

14. Чому країни Латинської Америки характеризуються високим ступенем урбанізації населення? Чому Латинську Америку називають католицьким континентом?

Творча робота № 5

Завдання

По темам скласти презентацію (до кожної теми окремо)

Завдання: Розробити презентації до уроків з тем:

1. «Країни Європи».
2. «Країни Америки».

Кредит 6

ІНДЗ 6

Питання та завдання:

1. Чим характеризується «колективна монархія» в Малайзії?
2. Що забезпечило побудову суспільства «загального добробуту» в Сінгапурі?
3. Охарактеризуйте особливості політичної системи Японії (стисло).
4. Які особливості політичної системи КНР і чим вони викликані? (стисло).
5. Чим пояснюється багатонаціональний склад населення Індії й Пакистану? (стисло).
6. Які особливості цивілізаційного розвитку Туреччини вплинули на етнічний і конфесійний склад її населення? (стисло).
7. Охарактеризуйте особливості державного ладу й зовнішню політику Ісламської Республіки Іран.

8. Проаналізуйте особливості політичної й економічної системи «нафтових монархій» Перської затоки (стисло).
9. Охарактеризуйте державний лад Ізраїлю.
10. Охарактеризуйте державний лад і зовнішню політику Тунісу і Марокко. Які особливості державного ладу Південно-Африканської Республіки?
11. Чим характеризується система джамахірії Лівії?
12. Охарактеризуйте етнічну і конфесійну карту Африки на південь від Сахари.
13. В чому полягають особливості економічного розвитку країн регіону Австралії та Океанії?
14. Назвіть особливості державно-політичного устрою Австралії й Нової Зеландії.
15. Океанія за етнографічним принципом поділяється на які терени?

Творча робота № 6

Завдання

По темам скласти презентацію (до кожної теми окремо)

Завдання: Розробити презентації до уроків з тем:

1. «Країни Азії».
2. «Країни Африки».
3. «Країни Австралії та Океанії».

4. Реферативні дослідження (для зішаної форми навчання)

Тематика рефератів

1. Країнознавство. Ранні уявлення про країнознавство.
2. Країнознавство у закладах освіти: теоретичні основи та організація викладання.
3. Провідні наукові школи країнознавства. Проблематика країнознавчих досліджень.
4. Методи, принципи, функції, джерела країнознавчих досліджень.
5. Класифікація та типологія країн світу.
6. Поняття «регіон». Види регіонів та критерії регіонування.
7. Політична карта світу, її основні об'єкти та етапи формування.
8. Соціально-економічна та демографічна карта світу.
9. Карти розміщення і розселення. Етнографо-антропологічні карти.
10. Англосаксонські країни Європи: країнознавча характеристика.
11. Німецькомовні федерації: країнознавча характеристика.
12. Франція: країнознавча характеристика.
13. Країни Бенілюксу: країнознавча характеристика.
14. Країни Північної Європи: країнознавча характеристика.
15. Романомовні держави Європи: країнознавча характеристика..
16. Республіка Мальта: країнознавча характеристика.
17. Греція: країнознавча характеристика.
18. Князівство Монако: країнознавча характеристика.
19. Ліхтенштейн: країнознавча характеристика.
20. Ватикан: країнознавча характеристика.
21. Андорра: країнознавча характеристика.
22. Сан-Марино: країнознавча характеристика.
23. Країни Центральної Європи: країнознавча характеристика.
24. Країни Східної Європи: країнознавча характеристика.
25. Балканські країни: країнознавча характеристика.

4. Комплексні завдання поточного контролю знань (для змішаної форми навчання)

Контрольна робота 1

1 варіант

1. Предмет країнознавства. Країнознавство в історичних, політичних, економічних, географічних науках.
2. Демографічна карта світу.

2 варіант

1. Функції країнознавства та регіоналістики.
2. Релігійна карта світу.

3 варіант

1. Міжнародні організації (глобальні, регіональні, субрегіональні).
2. Територія держави, її особливості.

4 варіант

1. Сучасна політична карта світу як динамічна модель.
2. Кордони держави. Демілітаризація та демаркація.

5 варіант

1. Поняття «країна», «держава». Ознаки і характеристики держави (суверенітет, територія, акваторія, кордони тощо).
2. Геополітика і геостратегія. Геостатегічні настанови держав на міжнародній арені.

6 варіант

1. Форми правління та адміністративно-територіального устрою держав.
2. Столиця держави, її функції.

Контрольна робота 2

1 варіант

1. Особливості державного устрою і політичної системи Фанції.
2. Економіка, політика і специфіка населення Індії в наш час.

2 варіант

1. Особливості державного устрою і політичної системи ФРН.
2. Туреччина в світовому господарстві: особливості динамічного розвитку.

3 варіант

1. Особливості державного устрою і політичної системи Великобританії.
2. Актуальні проблеми розвитку корінних народів у Австралії та Океанії.

4 варіант

1. Особливості державного устрою і політичної системи Польщі.
2. Регіональні особливості країн Латинської Америки.

5 варіант

1. Особливості державного устрою і політичної системи США .
2. Перська затока як нафтовидобувний регіон світу.

6 варіант

1. Особливості державного устрою і політичної системи Канади.
2. Особливості розвитку економіки Китаю.

6. Поточні тести для перевірки рівня знань (для змішаної форми навчання)

1 варіант

1. Головним об'єктом вивчення країнознавства є:

- А) історія певної країни;
- Б) корисні копалини країн і регіонів світу;
- В) країни як основні одиниці сучасної соціально-політичної організації світу;
- Г) географічне положення країни.

2. Визначте, які із наведених нижче об'єктів не відносяться до об'єктів політичної карти світу:

- А) держави та їх кордони;
- Б) озера і ріки;
- В) столиці та найбільші міста;
- Г) адміністративно-територіальний устрій території.

3. Оберіть серед наведених ознак таку, що не характерна для визначення поняття «держава»:

- А) суверенне політичне утворення;
- Б) є носієм права і обов'язків у міжнародних відносинах;
- В) країна з певною територією, господарством і політичною владою;
- Г) територія з невизначеними кордонами.

4. Поділ країн за площею або за чисельністю населення є:

- А) типізацією
- Б) регіоналізацією
- В) районуванням
- Г) класифікацією

5. Територіальну систематизацію у спеціальній науковій літературі визначають як

- А) диференціація за кількісними ознаками;
- Б) групування за найголовнішими критеріями;
- В) регіоналізація
- Г) урбанізація

6. Особливість процесу урбанізації в розвинених країнах:

- А) низький рівень урбанізації
- В) субурбанізація
- Б) високі темпи урбанізації
- Г) хибна урбанізація

7. Державна посадова особа, якій належить чільне місце в системі органів державної влади, що представляє державу усередині країни та на міжнародній арені, символ державності, гарант суверенітету і територіальної цілісності. Він може бути символом державності (монарх в Японії), абсолютним володарем (султан Брунею), владним арбітром стосовно інших інститутів держави (президент у Польщі) –_____.

8. Європейська країна, що за формою державного правління є конституційною монархією:

- А) Сан-Марино
- Б) Ватикан
- В) Фінляндія
- Г) Данія

9. Форма правління, яка відрізняється від монархії та республіки відсутністю традиційних інститутів влади, існувала у Лівії у період з 1977 до 2011 рр.;

основні засади викладені в першій частині Зеленої книги лівійського лідера Муаммара Каддафі – _____.

10. Третя за кількістю населення країна світу:

- А) Індія
- Б) Індонезія
- В) Бразилія
- Г) США

11. Наука, що вивчає населення, його природний і механічний рух, статевовікову структуру, структуру зайнятості населення, співвідношення міського і сільського населення, національний та релігійний склад та ін. – _____.

12. Столиця Нідерландів:

- А) Амстердам
- Б) Брюссель
- В) Копенгаген
- Г) Дублін

13. Частина прибережної акваторії моря або океану, що перебуває під повним суверенітетом держави. Границя відраховується від лінії максимального відливу на відстань від 3 до 12 миль для більшості держав світу - _____.

14. Оберіть із переліку західноєвропейських країн ту, що за формою державного устрою є федерацією:

- А) Швейцарія
- Б) Франція
- В) Нідерланди
- Г) Велика Британія

15. Сукупність прийомів, способів, методів здійснення політичної (державної) влади. Розрізняють тоталітарні, авторитарні, демократичні держави - _____.

16. Міжнародний економічний союз, до якого входять США:

А) АСЕАН (Association of SouthEast Asian Nations, 1967)

Б) ОПЕК (Organization of the Petroleum Exporting Countries, 1960)

В) НАФТА (North American Free Trade Agreement, 1992)

Г) МЕРКОСУР (Southern Common Market, 1991)

17. Оберіть перелік країн, що містить лише республіки:

А) Монако, Іран

Б) ОАЕ, Бруней

В) Індія, Руанда

Г) Лесото, Єгипет

18. Позначити групу країн Америки, що за формою державного устрою є федераціями:

А) Канада, Аргентина

Б) Уругвай, Бразилія

В) Колумбія, Еквадор

Г) Мексика, Чилі

19. До якого типу країн за економічними показниками зараховують ОАЕ?

А) країна-нафтоекспортер

В) країна тупикового розвитку

Б) країна-«квартироздатник»

Г) країна переселенського типу

20. Характерна ознака господарства більшості країн Африки:

- А) інтенсивне високотоварне сільське господарство
- Б) багатогалузева добувна та обробна промисловість
- В) колоніальна галузева і територіальна структура економіки
- Г) велике значення трансконтинентальних магістралей

21. Столицею Данії є місто:

- А) Афіни
- Б) Софія
- В) Копенгаген
- Г) Амстердам

22. Вказати групу, в яку входять столиці мусульманських країн:

- А) Делі, Джакарта, Багдад
- Б) Хартум, Кіто, Могадишо
- В) Маніла, Дамаск, Тегеран
- Г) Каїр, Кабул, Анкара

23. Столиця Лівії:

- А) Хартум
- Б) Тріполі
- В) Могадишо
- Г) Аддис-Абеба

24. Глава держави Австралії (де-юре):

- А) англійський монарх
- Б) президент Австралії
- В) прем'єр-міністр Австралії
- Г) генерал-губернатор

25. Найбільша за площею країна Північної Африки:

- А) Алжир
- Б) Лівія
- В) Єгипет
- Г) Марокко

26. Переважна більшість населення (91,5 %) Філіппін сповідує:

- А) даосизм
- Б) буддизм
- В) християнство
- Г) місцеві вірування

27. Рік утворення держави Ізраїль:

- А) 1915
- Б) 1918
- В) 1920
- Г) 1948

28. Вищий політичний і духовний керівник Ірану:

- А) монарх
- Б) президент
- В) парламент
- Г) аятола

29. Особливий адміністративний район КНР, що входить до групи «азійські тигри»:

- А) Сянган (Гонконг)
- Б) Пекін
- В) Шанхай
- Г) Сянцзинь

30. Оберіть перелік європейських країн, до якого входять лише федерації:

- А) Боснія і Герцеговина, Греція
- В) Швеція, Данія
- Б) Швейцарія, Австрія
- Г) Угорщина, Болгарія

31. Позначити групу країн Африки, що за формою державного правління є монархіями:

- А) Марокко, Лесото, Свазіленд
- В) Єгипет, Марокко, Лесото
- Б) Лівія, Мавританія, Свазіленд
- Г) Мадагаскар, Марокко, Малі

32. Оберіть із переліку високорозвинених країн Європи ту, що входить до групи G 7:

- А) Ісландія
- Б) Італія
- В) Австрія
- Г) Швеція

33. Найбільша форма розселення:

- А) місто-мільйонер
- Б) міська агломерація
- В) місто-мультимільйонер
- Г) мегаполіс

34. В якій державі Південно-Західної Азії офіційними мовами є грецька і турецька?

- А) Республіці Кіпр
- В) Республіка Албанія

Б) Турецькій Республіці

Г) Грецькій Республіці

35. Оберіть перелік європейських країн, що містить лише республіки:

А) Ірландія, Данія

Б) Україна, Білорусь

В) Нідерланди, Польща

Г) Німеччина, Бельгія

36. Країна Європи, що знаходиться під подвійним протекторатом:

А) Кіпр

Б) Монако

В) Андорра

Г) Сан-Марино

Д) Гібралтар

37. Який основний чинник зумовив розвиток алюмінієвої промисловості в Катарі, Бахреїні, Кувейті, ОАЕ?

А) забезпеченість енергоресурсами

В) великі запаси бокситів у надрах країни

Б) водні ресурси Перської затоки

Г) дешева робоча сила

38. Найбільша за площею країна Північної і Південної Америки:

А) Канада

Б) США

В) Мексика

Г) Бразилія

39. Яка з вказаних держав Південно-Східної та Східної Азії належить до «нових індустріальних країн»?

- А) Східний Тимор
- Б) Бангладеш
- В) Сінгапур
- Г) В'єтнам

40. Встановити відповідність країни Монголія та відповідної їй грошової одиниці:

- А) тугрик
- Б) песо
- В) юань
- Г) долар Сполучених Штатів Америки

2 варіант

1. Країни – це:

- А) великі території суходолу, для яких притаманні певні особливості природи, що виникли в результаті специфічного співвідношення кліматичних умов, насамперед, тепла і зволоження;
- Б) державно оформлені незалежні або самоуправні об'єднання людей, які займають певну територію і визнані де-юре чи де-факто суб'єктами міжнародного права;
- В) території, які мають певні границі, суверенітет чи перебувають під владою інших держав (колонії, підопічні території тощо);
- Г) політичні, національні, соціальні й культурні співтовариства, організовані певними державами з акцентом на їх географічному положенні у світі;

2. Учений (І ст. до н. е. – І ст. н. е.), прихильник описового країнознавства. Йому належить 17-томна праця «Географія», що підсумовує усі країнознавчі знання грецьких учених:

- А) Страбон;
- Б) Ератосфен;
- В) Геродот;
- Г) Гекатей Мілетський.

3. Які типи країн не входять до групи високорозвинутих країн?

- А) переселенські країни;
- Б) країни середнього рівня економічного розвитку;
- В) малі острівні країни;
- Г) малі економічно розвинуті країни.

4. Реліктові кордони – це ...

- А) кордони, що встановлюються насильно, через війну, захоплення, соціально-економічні потрясіння (поділи Польщі у XVIII ст., поділ Німеччини після Версальсько-Вашингтонської системи);
- Б) кордони – спадок минулих епох; нині цих рубежів немає, але вони залишаються в ментальності чи особливостях забудови суміжних територій;
- В) кордони, що проводяться після заселення території, ґрунтуються на реальному мовно-культурному розмежуванні (етнічне розмежування; республіки СРСР).

5. Визначити, що із наведеного нижче не входить до території держави:

- А) суходіл з його надрами;
- Б) повітряний простір над суходолом і водами;
- В) внутрішні та територіальні води;
- Г) економічна зона.

6. Уповноважена особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади – _____.

7. Форма державного правління в Індонезії:

- А) парламентська республіка
- В) президентська республіка
- Б) конституційна монархія
- Г) абсолютна монархія

8. Територія (або її частина) однієї держави, яка повністю оточена територією іншої держави (Лесото (ПАР), Сан-Марино (Італія)) – _____.

9. Форма державного устрою, при якій кілька державних утворень, які мають певну політичну самостійність, утворюють єдину державу. Її суб'єкти мають власні законодавчі, виконавчі і, як правило, судові органи. Приклади: Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Республіка Індія, Австралійський Союз, ПАР, Канада, США та ін. – _____.

10. До групи «азійські тигри» входять:

- А) Південна Корея, Китай, Тайвань, Сінгапур
- Б) Південна Корея, Сянган, Тайвань, Сінгапур
- В) Південна Корея, Японія, В'єтнам, Сінгапур
- Г) Південна Корея, Японія, Сінгапур, Китай

11. Населений пункт, жителі якого зайняті переважно в сільськогосподарському виробництві – _____.

12. Характерна ознака господарства більшості країн Африки:

- А) колоніальна галузева і територіальна структура економіки
- Б) багатогалузева добувна та обробна промисловість
- В) інтенсивне високотоварне сільське господарство
- Г) велике значення трансконтинентальних магістралей

13. Група провідних країн світу, що здійснюють координацію важливих зовнішньоекономічних і політичних заходів у рамках щорічних зустрічей керівників держав і урядів (США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія і Канада) – _____.

14. Столицею Монголії є місто:

- А) Улан-Батор
- Б) Джакарта
- В) Бангкок
- Г) Маніла

15. Позначити країну, що входить до східноєвропейського регіону:

- А) Ірландія
- Б) Україна
- В) Словенія
- Г) Болгарія

16. Визначити історичну частину (території) Великої Британії:

- А) Уельс
- Б) Моравія
- В) Бретань
- Г) Стормонт

17. Позначити найменш розвинуту країну світу, що належить до регіону Океанії (за класифікацією ООН):

- А) Вануату
- Б) Федеративні Штати Мікронезії
- В) Науру
- Г) Папуа-Нова Гвінея

18. Позначити твердження, що характеризує країни Тропічної й Південної Африки:

- А) на регіон припадає приблизно п'ята частина всіх запасів гідроенергії планети
- Б) регіон характеризується видобутком нафти
- В) у регіоні знаходяться найбільші за площею держави Африки
- Г) у 1989 р. у регіоні створено політико-адміністративну організацію Союз Африканського Магрибу (САМ)

19. Столиця Грузії:

- А) Тбілісі
- Б) Єреван
- В) Баку
- Г) Анкара

20. Європейська держава-анклав:

- А) Мальта
- Б) Бельгія
- В) Ватикан
- Г) Данія

21. Яка мова набула поширення в Країнах латинської Америки як згадка про колоніальне минуле?

- А) іспанська
- Б) англійська
- В) французька
- Г) португальська

22. Переважаюча більшість населення Камбоджі сповідує:

- А) даосизм
- Б) буддизм
- В) католицизм
- Г) синтоїзм

23. Столиця Румунії:

- А) Бухарест
- Б) Кишинів
- В) Софія
- Г) Белград

24. Форма державного правління Малайзії:

- А) парламентська республіка
- Б) президентська республіка
- В) конституційна монархія
- Г) абсолютна монархія

25. Столиця Ісламської Республіки Афганістан:

- А) Кабул
- Б) Ісламабад
- В) Тегеран
- Г) Багдад

26. У якому році повалено режим лівійського лідера Муаммара Каддафі?

- А) 2010
- Б) 2011
- В) 2012
- Г) 2013

27. Місто Катманду – це столиця:

- А) Королівства Бутан
- В) Ісламської Республіки Пакистан
- Б) Республіки Індія
- Г) Демократичної Федеративної Республіки Непал

28. Позначити з переліку найменш розвинуту (найбіднішу) країну Африки (за типологією П. Масляка, Я. Олійника, А. Степаненка):

- А) Південний Судан
- Б) Туніс
- В) Алжир
- Г) Лівія

29. Позначити групу країн переселенського типу:

- А) ПАР, Куба
- Б) Австралія, Ізраїль
- В) Канада, Франція
- Г) Нова Зеландія, Китай

30. Національна релігія, що сповідують китайці:

- А) конфуціанство
- Б) синтоїзм
- В) іудаїзм
- Г) індуїзм

31. Столиця Філіппін:

- А) Джакарта
- Б) Бангкок
- В) Делі
- Г) Маніла

32. Переважна більшість населення Туреччини сповідує:

- А) даосизм
- Б) буддизм
- В) іслам
- Г) місцеві вірування

33. Єдина країна світу, де індуїзм – державна релігія:

- А) Непал
- Б) Пакистан
- В) Бангладеш
- Г) Індія

34. Столиця Марокко:

- А) Нуакшот
- Б) Каїр
- В) Тріполі
- Г) Рабат

35. Форма державного правління Ефіопії:

- А) парламентська республіка
- Б) президентська республіка
- В) конституційна монархія
- Г) абсолютна монархія

36. 90% населення Камбоджі складають:

- А) кхмери
- Б) в'єтнамці
- В) китайці
- Г) монголи

37. Установіть відповідність інституту законодавчої влади Ісландії:

- А) Альтинг
- Б) Едускунті
- В) Генеральні кортеси
- Г) Федеральні збори

38. Яка країна з наведених входить до Магрибу?

- А) Мавританія
- Б) Нігер
- В) Ефіопія
- Г) Еритрея

39. В якій державі-сусідці України зберігається смертна кара:

- А) Молдова
- Б) Білорусь
- В) Угорщина
- Г) Румунія

40. Встановіть столицю держави Мадагаскар:

- А) Преторія
- Б) Луанда
- В) Канберра
- Г) Антананаріву

7. Питання підсумкового контролю (для змішаної форми навчання)

Питання підсумкового контролю

1. Предмет країнознавства та регіоналістики. Країнознавство в історичних, політичних, економічних, географічних науках.
2. Поняття «країна», «держава». Ознаки і характеристики держави (суверенітет, територія, акваторія, кордони тощо).
3. Загальна типологія країн світу.
4. Фізико-географічні критерії класифікації країн.
5. Політичні критерії класифікації країн (форма державного правління, форма державного устрою, адміністративно-територіального поділу).
6. Класифікація політичних систем країн (демократія, авторитаризм, тоталітаризм).
7. Соціально-економічні критерії класифікації країн.
8. Поняття «регіон» і «субрегіон». Різні критерії регіонального поділу світу.
9. Регіони Європи: загальна країнознавча характеристика.
10. Регіони Америки: загальна країнознавча характеристика.
11. Регіони Азії: загальна країнознавча характеристика.
12. Регіони Африки: загальна країнознавча характеристика.
13. Регіони Австралії та Океанії: загальна країнознавча характеристика.
14. Основні міжнародні організації світу (ООН, СОТ).
15. Основні міжнародні організації Європи. ЄС, Рада Європи, ОБСЄ.
16. Функції Північно-Атлантичного Альянсу (НАТО).
17. Регіональні міжнародні організації.
18. Особливості державного устрою і політичної системи Великої Британії.
19. Актуальні проблеми економіки розвинених країн світу в період пандемії COVID - 19.
20. Особливості державного устрою і політичної системи Франції. Політична культура французів.

21. Проблема мультикультуралізму у сучасній Європі (на прикладах Великої Британії і Франції).
22. Особливості державного устрою і політичної системи Іспанії.
23. Проблема каталонського та басконського сепаратизму (деволюції) у сучасній Іспанії.
24. Особливості державного устрою і політичної системи ФРН. Німецький федералізм.
25. Регіональні особливості країн Північної Європи (Швеція, Данія Норвегія, Фінляндія, Ісландія).
26. Особливості політичної культури країн Північної Європи, «скандинавська» модель соціальної політики та її трансформація на сучасному етапі.
27. Принципи кемалізму у сучасній Турецькій Республіці. Політична система Туреччини. Курдська проблема у Туреччині.
28. Туреччина в світовому господарстві: особливості динамічного розвитку.
29. Державний устрій і політична система Італійської Республіки. Проблема Півночі і Півдня Італії: історія та сучасність.
30. Особливості державного устрою і політичної системи держав Центрально-Східної Європи.
31. Особливості соціально-економічного розвитку Польщі наприкінці XX – на початку XXI ст.
32. Євроінтеграційний шлях Польщі. Проблеми адаптації до стандартів ЄС.
33. Історія та сучасний стан українсько-польських відносин.
34. Греція в ЄС. Боргова криза в Греції.
35. Греція в сучасних міжнародних відносинах. Особливості грецько-турецьких відносин.
36. Внесок Греції в світову культуру.
37. Особливості національної символіки Великої Британії, Франції, ФРН, Іспанії, Італії.
38. Особливості національної символіки Туреччини.

39. Особливості національної символіки Польщі.
40. Особливості державного устрою і політичної системи США.
41. США в сучасних міжнародних відносинах.
42. Особливості державного устрою і політичної системи Канади.
43. Особливості канадської культури.
44. Латинська Америка в сучасних міжнародних відносинах.
45. Особливості розвитку економіки і культури Мексики, Бразилії та Аргентини.
46. Державний устрій і сучасна політична система країн Центральної Америки. Інтеграційні процеси в регіоні Центральної Америки.
47. Соціально-політичне становище країн Карибського басейну.
48. Особливості культури Японії та Китаю.
49. Державний устрій та політична система Китаю, показники економічного розвитку. Китай в сучасних міжнародних відносинах.
50. Економіка, політика і специфіка населення Індії в наш час.
51. Феномен нових індустріальних країн. Їх місце та роль в міжнародних відносинах та світовій економіці.
52. Інтеграційні процеси в регіоні Південно-Східної Азії.
53. Особливості соціально-економічного розвитку країн Середньої Азії. Інтеграційні процеси в регіоні.
54. Сепаратизм на Південному Кавказі. Проблема невизнаних республік.
55. Перська затока як лідируючий нафтовидобувний регіон світу.
56. Особливості розвитку культури та релігії країн Близького Сходу.
57. Арабсько-ізраїльський конфлікт: історія та сучасний стан проблеми.
58. Особливості соціально-політичного розвитку Південно-Африканської Республіки.
59. Актуальні проблеми розвитку країн Північної Африки. «Арабська весна».
60. Актуальні проблеми розвитку корінних народів у Австралії та Океанії.

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Безуглий В. В., Козинець С. В. Регіональна економічна та соціальна географія світу: Посібник. — К.: Академія, 2003. — 688 с.
2. Гладковский Ю., Лавров С. Економічна і соціальна географія світу. — К.: Либідь, 1991.
3. Головченко В. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія : навч. посіб. / В. Головченко, О. Кравчук – К. : Нічлава, 2006. – 336 с.
4. Дахно І.І. Міжнародна торгівля. — К.: МАУП, 2004. — 309 с.
5. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. — Л.: ЛНУ, 2000. — 310 с.
6. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії: навчальний посібник. — Чернівці: Книги – ХХІ, 2008. — 308 с.
7. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. — 251 с.
8. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів. Львів: «Афіша», 2003.- 430 с.
9. Країнознавство: підручник для студентів ВНЗ / В. І. Головченко, М. С. Дорошко, П. М. Ігнат'єв та ін.; за заг. ред. В. П. Крижанівського, В. І. Головченка. — Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. — 658 с.
10. Країнознавство: теорія та практика: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич. — Київ : Центр учбової літератури, 2012. — 528 с.
11. Країнознавство: підручник / В. П. Крижанівський, М. С. Дорошко, В. І. Головченко та ін.; [за ред. М. С. Дорошка]. — 2-е вид., переробл. і доповн. — К.: Знання, 2012. — 439 с.
12. Кузик С., Книш М. Економічна і соціальна географія Америки. —Л.: ЛНУ,

1999.– 299 с.

13. Лісничий В. В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн: Навч. посіб. — К.: Профос, 2004. — 336 с.

14. Мадісон В.В. Сучасна українська геополітика: Навч. Посібник. — К.: Либідь, 2003. — 135 с.

15. Масляк П. О. Країнознавство: підручник / П. О. Масляк. — 2-ге вид., випр. — Київ: Знання, 2008. — 292 с.

16. Масляк П.О., Дахно І.І. Економічна і соціальна географія світу. — К.: Вежа, 2004. — 279 с.

17. Мірошник Г.О. Країнознавство. — Х.: Вид. група «Основа», 2006. — 256 с.

18. Олійник Я.Б., Шищенко П.Г., Степаненко А.В., Масляк П.О. Географія для старшокласників та абітурієнтів. — К.: Знання, 2006. — 455 с.

19. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. — Київ: Парламентське видавництво, 2011. — 808 с.

20. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. — Київ: Генеза, 2006. — 328 с.

21. Ровенчак І. І. Географічне країнознавство: навч.-метод. посіб. / І. І. Ровенчак, О. І. Мамчур. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. — 106 с.

22. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Підручник/ За ред. В.В. Ковалевського, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова. 6-те вид., випр. — К.: Знання, 2004.—350 с.

23. Ростов Є. Ф. Економіка країн світу: Довідник. — К.: НВП «Картографія», 1998. — 383 с.

24. Румянцев А.Л., Башинська А.І., Корнілова І.М., Коваленко Ю.О. Міжнародна торгівля. — К.: ЦНЛ, 2004. — 374 с.

25. Рябов С. Політологічний словник понять і термінів. — К., 2001.

26. Світова економіка. К.: Либідь, 2001. — 582 с.

27. Семенов Г. А. Міжнародні економічні відносини: Аналіз стану, реалії і проблем: навч. посіб. для вузів. — 2-е вид. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 232 с.

28. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999. — 566 с.
29. Стадник О. Г. Країни світу у цифрах і фактах. Довідник історика, географа, економіста. — Х.: Основа, 2004. — 294 с.
30. Старостіна А. О. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. для вузів. — К.: Знання, 2009. — 455 с.
31. Теоретичні основи країнознавства: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич. — Київ : Знання, 2011. — 326 с.
32. Тестові завдання для перевірки рівня знань студентів спеціальності 6.020302 Історія з курсу: «Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки». Посібник/ Автор-укладач Н.М.Буглай— Миколаїв: Іліон, 2016. — 108 с.
33. Трохимчук С.В. Політична географія сучасного світу з основами геополітики / Трохимчук С.В. — Львів, 1997. — 341 с.
34. Троян С.С. Термінологічний словник із методики країнознавчих досліджень. — Рівне, 2002. — 254 с .
35. Увесь світ у цифрах і фактах: довідник. — К.: Мапа, 2004.
36. Ушакова Н. Г. Соціально-економічні типи країн: навч. посіб. для вузів. — К.: Професіонал, 2004. — 297 с.
37. Шостенко І. І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч.-метод. посіб. — Київ: МАУП, 2003. — 101 с.
38. Юрківський В.М. Країни світу. — К.: Либідь, 2001. — 366 с.
39. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія: Зарубіжні країни. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 2001. — 416 с.
40. Яценко Б.Л. Політична географія. — К.: НАНУ, 2005.— 132 с.
41. Яценко Б. П. Політична географія і геополітика: навч. посіб. / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін.; за ред. Б. П. Яценка. — К.: Либідь, 2007. — 255 с.
42. Яценко Б. П. Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. / Б. П. Яценко, В. К. Бабарицька. — К.: Либідь, 2009. — 312 с.

Допоміжна:

1. Андрусак Т.Г. Історія політичних та правових вчень. - Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 123 с.
2. Афанасьєв О. Є. Політико-географічний простір сучасного світу: довідник. – Київ: Шкільний світ, 2010. – 128 с.
3. Безуглий В. В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: навч. посіб. – Київ: Академія, 2007. – 704 с.
4. Буглай Н.М. Історія міжнародних відносин. Навчально-методичний посібник. – Миколаїв: Іліон, 2017. – 160 с.
5. Буглай Н.М. Новітня історія країн Європи та Америки (1918 – початок XXI ст.): навчально-методичний посібник. – Миколаїв, 2018. – 278 с.
6. Будз М. Д. Короткий довідник з комплексного країнознавства. (Методика країнознавчих досліджень, основні поняття та визначення, країни, персоналії) / М. Д. Будз, Р. М. Постоловський, С. С. Троян. – К., 2000.
7. Вакуленко В. М. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: навч. посіб. / В. М. Вакуленко, В. В. Мамонова, Ю. П. Шаров; рец. І. В. Розпутенко, В. С. Лазаренко. – Ужгород: Патент, 2004. – 198 с.
8. Все про світ: країни, прапори, герби: енциклоп. довідник. – К., 2001.
9. Гончарова Н. О. Методика викладання історії у вищій школі. Навчальний посібник. – Харків-Ізмаїл, 2009.
10. Грубінко А.В., Буглай Н.М. Кінець епохи колоніалізму як чинник європейської політики Великобританії (1940-1950-ті рр.) // Український історичний журнал. – Київ. – 2020. – № 5. – С. 103–119.
11. Дахно І. І. Країни світу: Енциклопедичний дов. – К.: МАПА, 2004. – 606 с.
12. Дорошко М. С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії: навч. посіб. – 3-тє вид., виправ., доп. – К.: Академія, 2006. – 688 с.
13. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник. – Л.: Вид. центр ЛНУ, 2002. – 587 с.
14. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: навч. посіб. – К.: Академія, 2005. – 704 с.

15. Європейський Союз: економіка, політика, право : енциклопедичний словник / редкол.: В. В. Копійка, О. І. Шнирков, В. І. Муравйов та ін. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 368 с.
16. Зовнішньополітичні пріоритети центральноєвропейських країн упродовж кінця 1980 – 2010-х років // Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть. Навчальний посібник / Упор. М. Лендшел. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. – 464 с.
17. Ігнат'єв П. М. Країни Азії: особливості культури та побуту. – Чернівці: Книги – XXI, 2011. – 340 с.
18. Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії: навч. посіб. для студ. ВНЗ. – Чернівці: Книги XXI, 2004. – 384 с.
19. Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії: навч. посіб. для студ. ВНЗ. – Чернівці: Книги XXI, 2006. – 424 с.
20. Ігнат'єв П. М. Країни Азії: особливості культури та побуту. – Чернівці: Книги XXI, 2011. – 340 с.
21. Кобернік С. Г. Географія. 10 клас / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Харків, 2010.
22. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ: Знання-Прес, 2002. – 298 с.
23. Короткий довідник з комплексного країнознавства (методика країнознавчих досліджень, основні поняття та визначення, країни, персоналії) / М. Д. Будз, В. О. Мартинюк, Р. М. Постоловський, С. С. Троян. – 2-е вид. – Київ: ПП Самборський, 2002. – 255 с.
24. Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки: навч. посіб. для вузів / М. С. Дорошко – К.: Ніка-Центр: Ельга-Н, 2009. – 312 с.
25. Кріль М. М. Історія країн Центральної Східної Європи: навч. посіб. – К. : Знання, 2008. – 284с.
26. Масляк П. О. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу / П. П. Масляк, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Лібра, 1996. –

328 с.

27. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2007. – 461 с.

28. Методика викладання історичних дисциплін у ВНЗ (методичні поради для підготовки до семінарських занять та завдання самостійної роботи для студентів магістратури спеціальності 8.02030201 Історія*) / В.С.Степанков. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, комп'ютерно-інформаційна лабораторія історичного факультету, 2014. – 28 с.

29. Панов А. Основи країнознавства. Південна Америка: навч. посіб. – Ужгород: ПП «Шарк», 2002. – 88 с.

30. Політична географія та геополітика: навч. посіб. для студ. географічних спеціальностей ВНЗ / за ред. С. В. Головка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.